

BİDGE Yayınları

KAMUSAL ULUSLARARASI HUKUK&İNSAN HAKLARI

Editör: Prof. Dr Hakan Altıntaş

ISBN: 978-625-372-537-2

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

Bilimde Etik Dışı Bir Davranış Türü Olarak Haksız Yazarlığa Bağlanan Hukuki Sonuçlar	4
Barış ACUN	4
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Uygulaması Ve Analizi	30
Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR	30
Uluslararası Belgeler Açısından Yerel Özerklik ve Yerel Katılım	71
Veysel GÖRÜCÜ	71
Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İdari Yapısı	1
Seyithan KAYA	1

BÖLÜM I

Bilimde Etik Dışı Bir Davranış Türü Olarak Haksız Yazarlığa Bağlanan Hukuki Sonuçlar

Barış ACUN¹

Giriş

Bilimsel araştırma sürecinde uyulması gereken ahlaki kuralların bütünü bilim etiği olarak adlandırılmaktadır. Bilim etiğine ilişkin ahlaki kurallara aykırı davranışlar giderek artmakta ve bilimin gelişmesiyle birlikte yeni etik kurallar da ortaya çıkmaktadır. İnsanın zihinsel gereksinimlerinden biri olan bilgi, her insanda bilgiyi arama davranışı yaratır. Bilgiye duyulan gereksinim her insan için değişik etkenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, her insanın bilgi arayışı da gereksinimlerine ve bu gereksinimlerin sebeplerine bağlı olarak farklılaşır. İnsanın bilgiye olan gereksinimi doğru ve güvenilir bilgi sağlayan bilimsel araştırmanın ve bilimin doğmasına

¹ Araştırma Görevlisi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bartın/Türkiye, Orcid: 0000-0002-9481-1618, barisacun@bartin.edu.tr

sebepe olmuştur. Bilginin miktarı ve önemi zamanla artmış, teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgiye erişim kolay ve hızlı hale gelmiştir. Bilginin dağıtımında ve paylaşılmasındaki bu gelişmeler, bilginin üretildiği eğitim ve öğretim kurumlarının da sorumluluklarını artırmıştır. Bilginin üretildiği mekânlarda aktif olarak bulunan insanların yeni bilgi üretme, üretilen bilgilerden haberdar olma ve insanları haberdar etme gibi birtakım sorumlulukları ortaya çıkmıştır. Bilim insanlarının bu sorumluluklarının kaynağı ve bilimsel bilgi üretim sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli konu ise doğruluk ve erdemlik gibi nitelikleri kapsayan bilim etiği olmuştur. (Küçük, 2003) Anadolu Üniversitesi Bilim Etiği Kılavuzunda etik, “doğru ve yanlış davranışlara ilişkin kavramlar geliştiren, bu kavramları savunan ve bunların kullanımını öneren felsefe dalı” olarak tanımlanmış; bilim etiği ise, “bilimsel etkinliklerin yürütülmesi sırasında ortaya çıkan değer sorunları ile, bunlara getirilen çözüm önerilerinin tartışıldığı alan” olarak ifade edilmiştir. (Anadolu Üniversitesi, 2018) (10.12.2024) TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğünde ise bilim etiği, “bilim insanının bilimsel çalışmaları sürecinde uyacağı ahlaki ilke ve istekleri içeren etik türü” olarak tanımlanmıştır. Söz konusu tanımlardan hareketle bilim etiğinin bilimsel bir çalışma yapan kişinin uyması gereken ahlaki ilke ve kuralları olduğu söylenebilir. Genel olarak bilim etiği ve bilimde etik dışı davranışa ilişkin olarak evrensel düzeyde kabul görmüş bazı kuralları bulunmaktadır. (Öztürk & Çakmak, 2024) Ancak bu kuralların da zamanla başkalaşıma uğradığını belirtmek gerekir. Bu kuralları bazen bilimsel araştırmanın konusuna göre özgün yorumlar katılarak da ifade edilebilmektedir. Bilim etiğine ilişkin kabul görmüş evrensel kurallara aykırılık,

“bilimde etik dışı davranış”, “bilimde kusurlu davranış” veya “bilimsel yanıltma” olarak ifade edilmektedir. Kimi zaman bilimde etik dışı davranış için “bilimsel aldatmaca ve dolandırıcılık” terimleri de kullanılmaktadır. (Küçük, 2003) Bu çalışmada, bilimde etik dışı davranış türü olarak haksız yazarlığa Türk hukukunda bağlanan sonuçlar, Türk mahkemelerinin konuya bakışı üzerinden araştırılmıştır. Bu çerçevede yazar ve yazar sıralamasına ilişkin etik kurallar, yazar ve yazar sıralamasına ilişkin etik ihlallerin üst başlığı olarak değerlendirilebilecek ve Türk mevzuatında haksız yazarlık olarak ifade edilen etik dışı davranışın kapsamı, örnekleri ile bu davranışa bağlanan hukuki sonuçlar incelenmiştir.

1. Bilimde Etik Dışı Davranış Türleri ve Sebepleri

Bilimsel araştırmayı bir süreç ve bu süreci düzenleyen ahlaki kuralları ise bilim etiği olarak kabul ettiğimizde, bilimsel araştırma sürecinde uyulması gereken ahlaki kurallara uyulmamasını da “bilimde etik dışı davranış” olarak ifade etmek mümkündür. Bir bilimsel araştırmanın değerini, başka bir deyişle yinelenebilirliğini ve güvenilirliğini zedeleyen tüm girişimler “bilimde etik dışı davranış” olarak adlandırılmaktadır. (Kansu & Ruacan, 2002) (Küçük, 2003) Bilimde etik dışı davranış iki kategoride ele alınacak olursa bunlar; “bilimsel ihmal” veya “disiplinsiz çalışma” ile “bilimsel yanıltma” veya “kasıtlı sahtekârlık” tır. Bu ayrım, etik dışı davranışı gerçekleştiren kişinin davranışının farkında olup olmadığına dayanan bir ayrımdır. “Bilimsel ihmal veya disiplinsiz çalışma”, bilim insanının bilimsel araştırmanın değerini zedeleyen kasıtlı olmayan davranışları olarak ifade edilebilir. Her ne kadar bilim insanının davranışları kasıtlı olmasa da bu davranışlar yetersiz çalışma, ihmalkârlık gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bilimsel

araştırma yapan bilim insanının bu davranışlarının bilim etiği açısından kabul edilemez olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak bilimsel ihmal biçimindeki etik dışı davranışı gerçekleştiren kişi yaptığı yanlışların farkında değildir. Kişi, farkında olmaksızın yaptığı yanlış davranışları sebebiyle bilimsel açıdan yanlış sonuçlara varmaktadır. (Kansu & Ruacan, 2002) (Küçük, 2003)

“Bilimsel yanıltma veya kasıtlı sahtekârlık” ise araştırmacının bilinçli ve kasıtlı olarak araştırmanın yöntem ve sonuçlarını saptırması veya değiştirmesidir. Bilimsel saptırmada araştırmacının etik dışı davranışı kasıtlıdır. Araştırmacı, veri toplama, analiz etme, yorumlama, sonuçları açıklama gibi süreçlerde kasıtlı olarak sahtekârlık yapmaktadır. Bilimsel yanıltma veya kasıtlı sahtekârlığın bilimsel ihmal veya disiplinsiz çalışmadan daha ağır bir etik dışı davranış olduğu kabul edilmektedir. (Kansu & Ruacan, 2002) (Küçük, 2003) Bilimsel yanıltma veya kasıtlı sahtekârlık temelde üç biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; “bilimsel korsanlık”, “bilimsel aşırma”, “uydurma/ yalan yazma/ yoktan var etme”dir. Bilimsel korsanlık; araştırmacıların sahip olduğu verilerin araştırmacılardan izin alınmaksızın kullanılmasıdır. Bilimsel aşırma ise bir kişinin, başka araştırmacıların fikir ve yazılarını aşırması ve o araştırmacılara usulüne uygun atıf yapmadan fikir ve yazıları kendisinin gibi göstermesi, sunması ve yayınlamasıdır. Uydurma/ yalan yazma/ yoktan var etme ise verilerin uydurularak veya yoktan var edilerek kullanılmasıdır. (Kansu & Ruacan, 2002) Bilimde etik dışı davranışın birçok sebebi olabilir. Bilimsel ihmal veya disiplinsiz çalışma biçimindeki etik dışı davranışın sebebi, araştırmacının bilgi eksikliğidir. Araştırmacı temelde bilimsel araştırmanın nasıl yapıldığını, araştırma disiplinini bilmemektedir. Bilimsel yanıltma

veya kasıtlı sahtekârlık biçimindeki etik davranışın sebepleriye oldukça çeşitlidir. Bilimsel araştırma eğitimi ve disiplini konusundaki bilgisizlik bu tür etik davranışın en temel sebebidir. Ancak buna kişinin yayın yaparak prestij sağlama isteği, yayın sayısının akademik yükseltme ve atamalarda oynadığı işlev, çalışılan kurumun araştırma ve yayın yapma konusundaki aşırı baskısı, maddi kazanç isteği ve nadiren psikiyatrik bozukluklar eklenmektedir. (Kansu & Ruacan, 2002) (İnci, 2009) (Esmer & Özdaşlı, 2023)

2. Yazar İsimleriyle İlgili Etik Kurallar ve Yazar Sıralaması

Her bilimsel araştırma emek ister ancak bazı bilimsel araştırmalar diğerlerine göre daha yoğun emek isteyen bir süreci gerektirdiğinde araştırmaya aktif olarak katılan birden çok bilim insanı bulunur. Bilimsel araştırmanın kapsamına bağlı olarak değişebilecek bu sayı üç haneli rakamları dahi bulabilir. Böyle bir durumda yazarlık hakkı ve araştırmaya katılan yazarların isimlerinin sıralanması sorunu önem kazanır. “International Committee of Medical Journal Editors’a” (ICMJE) göre yazarlık dört kriterin birlikteliğine dayanır. ICMJE’e göre yazar olarak belirtilenlerin tümü bu dört kriterin tümünü karşılamalı ve dört kriteri karşılayanların tümü yazar olarak tanımlanmalıdır. Yazarlığa ilişkin bu dört kriter, çalışmanın sorumluluğunu alabilenlerin yazarlık statüsünü korumaya yöneliktir. (ICMJE, “Defining the Role of Authors and Contributors”) (10.12.2024)

ICMJE’nin önerdiği yazarlık kriterleri şunlardır:

“Çalışmanın tasarımına önemli katkılar yapma veya veri toplama, analiz etme ve yorumlama. Çalışmayı hazırlama veya çalışmanın önemli entelektüel içeriği için çalışmayı eleştirel biçimde gözden geçirme. Yayınlanacak versiyonun son

onayını verme. İşin herhangi bir bölümünün doğruluğu veya bütünlüğü ile ilgili soruların uygun şekilde araştırılması ve çözümlenmesini sağlamada işin tüm yönlerinden sorumlu olmak için anlaşmaya varma.”

Çalışmanın alanına göre değişiklik göstermekle birlikte genel kural, çalışmaya esaslı katkı sunan herkesin yazar unvanına sahip olmasıdır. Ancak fon elde etme, dil düzeltmesi, teknik düzeltme ve idari destek gibi faaliyetler kişilere yazarlık hakkı sağlamaz. Çalışmanın yazımına katılmak da tek başına yazarlık hakkı doğurmaz. (İnci & İnce, 2016) (Yılmaz K. , 2012) (Karagöz, Filiz, & Karaşin, 2024) ICMJE’ye göre yazar, bir çalışmaya önemli entelektüel katkıyı sunan kişidir. Bu nedenle yazarın, çalışmanın tamamı için hesap verebilirliğe sahip olması ve ihtiyaç duyulduğunda çalışmayı savunabilmesi ve tartışabilmesi gerekir. (ICMJE, “Defining the Role of Authors and Contributors”) (10.12.2024)

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun (FSEK) m. 10/3’deki “Bir eserin vücuda getirilmesinde yapılan teknik hizmetler veya teferruata ait yardımlar, iştirake esas teşkil etmez.” hükmünün de birden fazla yazarlı çalışmalarda “teknik hizmet sağlayan” veya “teferruata ait yardımda bulunan kişilerin” yazarlık hakkı elde etmesine imkân tanımadığı söylenebilir. Bir çalışmanın yazarları yazarlık kriterlerini karşılamalı, yazar sıralamasını belirlemeli, çalışmanın sonuçlarının bütünlüğünü sağlamalı, ilgili kaynakların çalışmada kullanılmasına ve ilgili alandaki literatürün taranmasına katkıda bulunmalıdır. Yazarlar ayrıca editör ve hakem değerlendirmelerini almaktan ve editörü potansiyel çıkar çatışması sorunları hakkında bilgilendirmekten de sorumludur. Ayrıca yazarlar araştırmaya destek sağlayan kurum ve kuruluşların isimleri

konusunda editöre bilgi vermekten de sorumludur. Yazarların bir diğ er sorumluluğu ise makalenin birden fazla dergiye g nderilmediğinden emin olmaktır. (İnci & İnce, 2016)

Yazar sıralaması, araştırmanın konusu ve dahil olduğu bilimsel disiplinin özelliklerine bağlı olarak farklı biçimlerde yapılabilir. Yazar sıralaması, bilimsel araştırmaya yapılan katkının yoğunluğunu yansıtabileceği gibi araştırmanın dahil olduğu bilimsel disiplinin geleneklerini de yansıtabilir. Yazar sıralaması, geleneksel olarak çalışmaya yapılan katkının yoğunluğunu yansıtmaktadır. En büyük katkıyı yapan kişinin ilk yazar olarak listelenmesi gelenekseldir. şöyle ki; ilk yazar araştırmaya en yoğun katkıyı sunan kişiyken son yazar araştırmaya en hafif katkıyı sunan kişidir. Birden fazla ilk yazar uygulaması da giderek yaygınlaşmaktadır. Birçok dergi başlık sayfasındaki bir dipnot ile çalışmaya eşit katkıda bulunan iki veya daha fazla ilk yazarı/yazarları tayin eder. (Wallace & Siersema, 2015) Kimi zaman yazar sıralaması alfabetik olarak yapılır ve bunun dışında hiçbir anlam ifade etmez. Bazı alanlarda ise en kıdemli yazar ilk veya son yazar olarak yazılabilir. Özetle yazar sıralaması; araştırmaya yapılan katkının yoğunluğu, araştırmacının kıdemi, adların alfabetik sıralaması gibi birtakım ölçütlere göre yapılabilir. Yazar sıralaması, araştırma alanına, araştırmanın dahil olduğu bilimsel disiplinin geleneklerine ve araştırma grubunun kararına dayanır. (Küçük, 2003) Yasemin N. Oğuz’a göre yazar sıralamasında ilk sıra araştırma sorusunu soran kişinindir. Çünkü bilimsel araştırmanın en önemli kısmı, araştırmaya değer sorunun ortaya konulmasıdır. Araştırma sorusunu soran ile hipotezi kuranın aynı kişi olmadığı durumlarda ikinci sırada hipotezi kuran kişi yer almalıdır. Yazar sıralamasında üçüncü sıra ise

araştırma yöntemini kuran kişinindir. Bundan sonraki kişiler çalışmaya yaptıkları katkı oranında sırayla yerleştirilebilir. (Oğuz, 1999) Yazar sıralaması çalışmaya başlanmadan önce araştırmaya katılacak kişiler tarafından duraksamaya yer vermeyecek biçimde belirlenmelidir. Çalışmanın ilerleyen zamanlarında yazar sıralamasının gözden geçirilerek yenilenmesi mümkündür. Bununla birlikte, çalışmaya başlanmadan önce yazar sıralamasının belirlenmesi, sonradan yaşanacak olumsuz olayları nleme işlevi stlenebilecektir. (Oğuz, 1999) (İnci, 2009)

3. Yazarlığa ve Yazar Sıralamasına İlişkin Etik İhlaller

Bilimsel araştırma etiği literatüründe yazarlar ve yazar sıralaması ile ilgili olarak üç etik ihlalden söz edilmektedir. Bunlar; “hayali (sanal/gölge) yazarlık”, “onursal yazarlık” ve “armağan yazarlık” tır. (İnci, 2009) (İnci & İnce, 2016) Hayali yazarlık, çalışmaya hiçbir katkısı olmayan bir kişinin çalışmanın yazarı veya yazarlarından biri olarak gösterilmesidir. Bu durum çalışmaya esaslı katkırı sunan kişi veya kişilerin yazar olarak gösterilmemesini de içerebilir. (İnci & İnce, 2016) (Karagöz, Filiz, & Karaşın, 2024) Hayali yazarlığın birçok sebebi olabilir. Hayali yazarlık biçimindeki etik soruna ynelmedeki motivasyon genellikle çalışma ile aynı alanda yayın yapan tanınmış bir bilim insanının çalışmaya adının yazılması suretiyle çalışmaya görünüşte bir güvenilirlik kazandırmaktır. Hayali yazarlık biçimindeki etik dışı davranışın para karşılığı gerçekleştirilmesi de söz konusu olabilir. (Küçük, 2003) İlaç firmalarının esasen kendi görüşlerini yansıtan bir çalışmanın nesnel bir araştırmacı tarafından yapıldığı izlenimi yaratmak için hayali yazarlara ekonomik menfaat teklif ettikleri durum bu etik ihlalin örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. (İnci & İnce, 2016)

Hayali yazarlık hakkında öğretide bir kavram kargaşasının olduğunu da ifade etmek gerekir. Bir firmanın kendi araştırmacılarına yaptırdığı bir çalışmada alanında tanınmış ancak araştırmaya katılmamış araştırmacıların adlarını yazarlar listesine dahil etmesi gölge yazarlık olarak adlandırılmalıdır. Menfaat ilişkisi içerisinde makaleyi yazan ancak yazarlar listesinde adı bulunmayan kişinin gölge yazar olarak isimlendirilmesi de uygundur. Ancak araştırmaya esaslı katkı sunan bir kişinin yazarlar arasına dahil edilmemesi durumu “göz ardı edilen yazarlık” olarak isimlendirilmelidir. (Boydak, 2011) (Töreci, 2004)

Onursal yazarlık, araştırmaya hiçbir katkısı bulunmayan bir kişinin bilgilendirilerek yazarlar arasına dahil edilmesidir. Genellikle genç araştırmacılar tarafından başvurulan bu yöntemde çalışmaya katkısı olmayan ancak alanında tanınmış bir kişinin yazarlar arasına dahil edilmesi suretiyle çalışmanın yayınlanması konusundaki güçlük aşılmaya çalışılmaktadır. (Boydak, 2011) (Karagöz, Filiz, & Karaşin, 2024) Çalışmanın yazım ve araştırma sürecine önemli ölçüde katkıda bulunmayan ancak çalışmaya finansal katkı sağlayan bir kişinin yazarlar arasına dahil edilmesi durumu da onursal yazarlık kavramı içinde değerlendirilmektedir. Bu durumda kişiye onursal yazarlık tanınmasının sebebi yeni projeler için fon ve kaynak sağlama konusundaki kaygıdır. (İnci & İnce, 2016) Armağan yazarlık ise çalışmayı yapan asıl araştırmacının çalışmayla hiç ilgisi olmayan veya çok az ilgisi olan kişileri yazar listesine eklemesidir. Asıl araştırmacının bu davranışı gerçekleştirmesi, kendisi üzerindeki bir baskının da sonucu olabilir. Bu duruma hocaların genç araştırmacıların çalışmalarına kendi adlarının yazılması konusunda baskı yapması örnek verilebilir. Kimi

zaman çalışmaya herhangi bir katkısı olmamasına rağmen, bölüm başkanı veya kıdemli bölüm üyeleri otomatik biçimde yazar listesine eklenmektedir. Armağan yazarlık verilen kişi yakın arkadaş, meslektaş veya aileden biri de olabilmektedir. (Küçük, 2003) (İnci & İnce, 2016) (Karagöz, Filiz, & Karaşin, 2024) Armağan yazarlığın sebeplerinden biri araştırmacıların yayın sayılarını artırma kaygısıdır. Yayın sayısını artırmak isteyen araştırmacılar, hiç ilgisinin olmadığı veya çok az ilgisinin olduğu bir çalışmaya adlarının yazılmasını istemek suretiyle bu etik dışı davranışı gerçekleştirmiş olabilir. Armağan yazarlık genellikle akademik tanıtım beklentisiyle genç araştırmacılar tarafından verilmektedir. Armağan yazarlığı kabul etmenin sebeplerinden biri ise genç araştırmacıların cesaretini kırmaktan kaçınmak da olabilir. (İnci & İnce, 2016) Yazarlık ve yazarlık sıralamasına ilişkin tüm etik dışı davranış biçimleri araştırmacılar ve özellikle akademik unvana sahip kişiler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Öğretim Elemanları Sendikası ile Hitit Üniversitesi'nin ortaklaşa yaptığı "Akademik Mobbing ve Akademik Etik Saha Çalışması" adlı araştırmada araştırmaya katılanların %50'sinin akademik etik ihlal yaptığı; %74'ünün ise çalışmaların sonuçlarına katkısı bulunmasa dahi diğer akademisyenleri haksız yazar olarak eklediğini belirtmiştir. (ÖGESEN, 2018) Haksız yazarlık niteliğindeki etik dışı davranışa yönelmenin sebepleri arasında akademik ilerleme ve yükselmenin yayın odağında olması ve bilimsel çalışmaların ilerleme ve yükselmenin bir aracı olarak görülmesi gösterilmektedir. Akademisyenlerin içerisinde olduğu sistemlerin nitelikleri, onların üzerinde bulunan yayın baskısı, hızlıca yükselme ve/veya üne kavuşma arzusu, "çıkar, arkadaşlık veya informal grup ilişkileri"

gibi farklı kültürel kodlar da haksız yazarlığın sebepleri olarak ortaya konulmuştur. (Kırkkılıç, Sevim, & Söylemez, 2015) (Yılmaz K. , 2023) (Yılmaz K. , 2024) Haksız yazarlığın akademide yaygınlaşmasının sebeplerden bir diğeri de “yayın yap veya yok ol düşüncesi/ *publish or perish dilemma*” olduğu ifade edilmektedir. Bu düşünce etrafındaki araştırmacıların nitelikten ziyade niceliğe daha fazla önem vermesi haksız yazarlık davranışlarının artışına sebep olmaktadır. (Karagöz, Filiz, & Karaşin, 2024)

4. Mevzuatta Haksız Yazarlık Kavramı ve Örnekleri

“Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” (ÜAK Yönerge) m.4 ve “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” (YÖK Yönerge) m.4’te “bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı fiiller” düzenlenmiştir. Bunlar; “intihal”, “sahtecilik”, “çarpıtma”, “tekrar yayım”, “dilimleme”, “haksız yazarlık” ve diğer etik ihlallerdir. Mezkur Yönergelerin m.4/1-e hükümleri uyarınca haksız yazarlık, “Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek” olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere, haksız yazarlığın kapsamına yazarlık hakkına ilişkin yapılan etik ihlaller ile yazarlık sıralamasına ilişkin etik ihlaller girmektedir. Haksız yazarlık, içerisinde farklı etik ihlallerin bulunduğu bir üst kavramdır. ÜAK ve YÖK Yönergelerine göre yazarlık hakkı “çalışmada bulunan aktif katkı” ölçütüne göre belirlenmektedir. Çalışmaya aktif katkısı bulunmayanların yazarlık hakkı bulunmayacağı için çalışmada isimlerinin yer alması haksız

yazarlık oluşturacağı gibi çalışmaya aktif katkı sunan kişinin isminin çalışmada yer almaması da haksız yazarlık oluşturacaktır. TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını düzenleyen “TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği” (TÜBİTAK Yönetmelik) m.9’da da etik kurallara aykırı davranışlar içerisinde tanımlanan haksız yazarlık, “Birden fazla araştırmacıyla yapılan araştırmaların sonuçlarının sunum veya yayımında, yazarlık sıfatını hak edecek düzeyde katkısı bulunanın ismini çıkarmak, yazarlık sıfatını hak edecek düzeyde katkısı olmayanı yazar olarak eklemek veya yazar sıralamasını uygun olmayan bir biçimde düzenlemek” olarak tanımlanmıştır. TÜBİTAK Yönetmeliğine göre yazarlık hakkı, “yazarlık sıfatını hak edecek düzeyde katkı” ölçütüne göre belirlenmiştir. TÜBİTAK Yönetmeliğinde de haksız yazarlık, yazarlık hakkına ilişkin etik ihlaller ile yazarlık sıralamasına ilişkin etik ihlalleri kapsayan bir st kavram olarak kullanılmıştır. AK ve YK Yönergelerinde aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirme davranışı da haksız yazarlığın tanımına dahil edilmiştir. Özellikle çalışmanın asıl yazarı üzerinde baskı oluşturularak veya var olan bir baskıdan faydalanılarak kişinin kendisini yazar listesine dahil ettirmesinin haksız yazarlık kapsamında bulunması olumlu bir gelişmedir. Çünkü, çalışmaya aktif katkısı olmayan kişilerin isimlerinin yazarlar arasına alınması biçimindeki etik dışı davranış, kimi zaman davranışı gerçekleştiren kişinin üzerindeki akademik veya idari baskılardan kaynaklanmaktadır.

Haksız biçimde yazar eklenmesi, yazar çıkartılması veya yazarlık sırasının değiştirilmesi hallerine, bir bilimsel bildirinin

ardından yapılan makale çalışmalarında sıkça rastlanılmaktadır. Birden fazla kişinin yazarlık hakkı kazandıracak biçimde aktif katkısının bulunduğu bildiriler, yapılan çalışmanın ilgili bilim camiasına sunulmasının ardından camiadan gelen eleştiri ve önerilere göre yeniden gözden geçirilmesi ve üzerinde yeniden çalışılması amacına yönelik olarak yapılır. Bu nedenle bildiriler gelecekte yapılacak asıl çalışmanın taslağıdır. Bildirinin ardından yapılan ve daha farklı bir emeği gerektiren makale çalışmasında, bildiride yazar olarak bulunanların dışındaki kişiler de yazar olarak bulunabilir. Ayrıca makale çalışmasının özelliği gereği yazar sıralaması da değişebilir. Ancak, bildiride yazar olarak bulunan kişilerin makalede bulunmaması, bu kişilerin yazarlar arasına dahil edilmemesi etik dışı bir davranış olarak haksız yazarlık rneği teşkil eder. (Demircioğlu, 2014; Kansu & Ruacan, 2002) Birbiri ardına yayınlanan makalelerde önceki tarihli makaleden farklı bir kimlik kazanmamış sonraki tarihli makalede önceki tarihli makalede yazar olarak bulunan kişilerin yazarlar listesinden çıkarılması da etik dışıdır. (Boydak, 2011) Lisansüstü tezlerden üretilen makalelerde tez danışmanının tez öğrencisinin adını makaleden çıkarması da haksız yazarlık rneği teşkil eder. Çünkü tez yapanındır ve tezdten üretilen makalede tez öğrencisinin birinci yazar olması gerekir. (Yılmaz K. , 2012)

5. Haksız Yazarlığa Bağlanan Hukuki Sonuçlar

Yazarlara ve yazar sıralamasına ilişkin etik ihlallerin st başlığı olarak kabul edebileceğimiz haksız yazarlık hukuk düzeninde bir dizi yaptırıma bağlanmıştırdır. Bu etik ihlalin bilim insanları ve özellikle kamu görevlisi olan yükseköğretim kurumları akademik personeli tarafından gerçekleştirildiği düşünüldüğünde haksız

yazarlığa kamu görevlilerinin disiplin sorumluluğu anlamında bağlanan hukuki sonuçların incelenmesi gerekir. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu m. 53/3-h’de bu kanun kapsamındaki kamu görevlilerinin “aylıktan veya ücretten kesme cezasını” gerektiren fiillerden biri “Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek” olarak belirlenmiştir. Dikkat edilecek olursa kanundaki söz konusu fiiller ÜAK ve YÖK Yönergelerinden hareketle ve neredeyse aynı biçimde kanuna işlenmiştir. Kanunda aylıktan veya ücretten kesme cezasını gerektiren fiillerin haksız yazarlık biçimindeki etik ihlali ifade ettiğini söylemek mümkündür. (Işık E. , 2024) Dolayısıyla, Yükseköğretim Kanununa tabi devlet ve vakıf yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanlarının haksız yazarlık teşkil eden fiillerinin hukuki statüsüne göre “aylıktan kesme” veya “ücretten kesme” disiplin cezasıyla cezalandırılması gerekir.

Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ihlalleri genelde yargı mercilerine veya doçentlik başvurusunun değerlendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. (Ünal, Toprak, & Başpınar , 2012) Haksız yazarlık biçimindeki etik dışı davranış doçentlik değerlendirmesinin sona ermesine ve doçentlik başvurusunun iptaline sebep olmaktadır. Doçentlik değerlendirmesine ilişkin usul ve esasları düzenleyen Doçentlik Yönetmeliği m. 7 vd.’de doçentlik eser incelemesi yapan jüri üyelerinden birinin doçentlik başvurusunu değerlendirdiği adayın “bilimsel araştırma ve yayın etiğine” aykırı davrandığına

yönelik bir iddiada bulunması halinde veya doçentlik başvurusuna ilişkin süreç devam ederken yapılan bir ihbar veya şikâyet üzerine ÜAK, söz konuyu iddiayı incelemek ve soruşturmak için bünyesinde oluşturduğu “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonuna” (ÜAK Etik Komisyonu) havale eder. Doçentlik Yönetmeliği m. 7/6 uyarınca, yapılan inceleme neticesinde doçentlik başvurusunda bulunan adayın “bilimsel araştırma ve yayın etiği” konusunda etik ihlalde bulunduğuna karar verildiğinde adayın başvurusu iptal edilir. Başvurusu iptal edilen bir aday, başvurusunu takip eden en erken üçüncü dönemde yeniden doçentlik başvurusunda bulunabilecektir. Söz konusu etik ihlal kararının disiplin ve diğer idari işlemlerin başlatılması amacıyla ilgili kurumlara ve YÖK Başkanlığına da bildirileceğini düzenleyen Yönetmelik, doçentlik başvurusunda bulunan bir adayın eserlerinde etik ihlal bulunması halinde doçentlik unvanının kazanılmasını bir süre ertelediği gibi buna bağlanan idari ve disiplin sorumluluğunun işletilmesini de garanti altına almaktadır. Danıştay’a göre, doçentlik başvurusunda kullandığı yayınlarda etik ihlal yaptığına karar verilen bir kişinin hakkındaki söz konusu karar kurumuna bildirilse de söz konusu kurumun, YÖK Yönergesi uyarınca söz konusu kişinin etik ihlal yapıp yapmadığına Yönergede belirlenen kurullar tarafından yaptırılacak bilirkişi incelemesi sonucunda karar vermesi gerekir. (Danıştay 8.D., 04.06.2020, E. 2016/1301 K. 2020/2237) Özetle, eser incelemesinde bulunan jüri üyelerinin iddialarına veya doçentlik süreci devam ederken yapılan şikâyet ve ihbarlara dayanan “bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık” iddiası ÜAK bünyesindeki ÜAK Etik Komisyonu tarafından incelenir. Çalışmalarında bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık bulunduğu tespit edilen adayın adaylık süreci sona

erer. ÜAK Yönergesine göre haksız yazarlık da bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı fiiller arasındadır. Dolayısıyla, ÜAK Etik Komisyonunun haksız yazarlık biçimindeki etik dışı davranışı tespit etmesi halinde adayın başvurusu iptal edilecek ve doçentlik süreci sona erecektir. ÜAK’ın adayın başvurusunu iptal etmesi ve doçentlik sürecinin sona ermesi birer idari işlem olduğu için bu işlemlere karşı idari yargıda dava açılması mümkündür.

Doçentlik Yönetmeliği m. 7/6’nın ilk cümlesi 2019 yılında değiştirilmeden önce adayın “bilimsel araştırma ve yayın etiği” konusunda etik ihlalde bulunduğu karar verildiğinde aday doçentlik değerlendirmesinde başarısız sayılmaktaydı. (Doçentlik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, RG, 07.09.2019, S. 30881.) Davacının yapmış olduğu doçentlik başvurusunun reddi ve bir yıl süreyle doçentlik sınavına girememe cezasıyla cezalandırılmasına ilişkin ÜAK işlemlerinin iptali istemiyle açılan davada ilk derece mahkemesi, bilirkişi incelemesi yaptırmıştır. Bilirkişi raporunda davacının başkasına ait bir çalışmaya yazar olarak katıldığı ve haksız yazarlık fiiliyle etik ihlalde bulunduğu yönünde görüş bildirildiği için ilk derece mahkemesi davayı esastan reddetmiştir. İlk derece mahkemesinin kararına karşı yapılan temyiz kanun yolunda Danıştay 8. Dairesi, temyize konu kararın doçentlik sınavı başvurusunun reddine ilişkin kısmı yönünden onanmasına, davacının bir yıl süreyle doçentlik sınavına girememe yaptırımını yönünden bozulmasına karar vermiştir. (Ankara 11. İdare Mahkemesi, 26.10.2010, E. 2009/1253 K. 2010/1485; Danıştay 8.D., 19. 03. 2015, E. 2011/3022 K. 2015/2072) (Benzer yönde bkz. Danıştay 8.D., 04.11.2021, E. 2021/6654 K. 2021/5093) Haksız yazarlık etik ihlalinin ispatı

bağlamında mahkemeler tarafından bilirkişi incelemesi yaptırılması oldukça önemli ve gereklidir. Çünkü, haksız yazarlığın ispatı “herhangi bir tereddüde neden olunmayacak nitelikte, yeterli ve açıklayıcı bilimsel görüşlere” ihtiyaç duyar. Söz konusu bilimsel görüşün mahkeme veya hâkimin bilirkişi deliline başvurulması halinde ortaya çıkması mümkündür. (Işık E. , 2024) Danıştay, kişilerin haksız yazarlık yaptığı saptamasına bağlı olarak tesis edilen idari işlemlerin yargısal denetiminde derece mahkemelerinin bilirkişi deliline başvurmaksızın karar vermesini “eksik inceleme” niteliğinde görerek söz konusu kararları bozabilmektedir. (Danıştay 8.D., 08.10.2020, E. 2016/8077 K. 2020/4219) Bununla birlikte Danıştay, yalnızca idare tarafından yaptırılan bilirkişi incelemesi esas alınarak idari işlemin hukuka uygunluğunun değerlendirilmesinin “tarafsızlık ilkesine” aykırı bulmaktadır. Dolayısıyla, idare tarafından yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucunda verilen raporda kişi hakkında lehe ve aleyhe farklı görüşler bulunması halinde derece mahkemesi tarafından yeni bir bilirkişi incelemesi yapılması gerekir. (Danıştay 8.D., 14.03.2018, E. 2015/14485 K. 2018/1393)

Yüksek lisans tezinden üretilen bir makale çalışmasında tez yazarının ilk yazar olmadığı, danışmanın ikinci yazar ve bunların dışında bir başkasının ilk yazar olarak bulunmasına ilişkin somut olayı değerlendiren bir bilirkişi raporunda tezin yazarı ve tez danışmanın makale yazarları olarak bulunmasında bir sorun görmeyen heyet, tez yazarının ilk isim olarak yer almamasını yazarlık hakkı bakımından sorunlu bulmuş ve söz konusu çalışmada haksız yazarlık yapıldığı kanaatine vardığını belirtmiştir. Aynı yüksek lisans tezinden üretilen bir başka yayında ise tezin yazarının

ilk yazar olarak bulunmasının uygun olabileceğini düşünen heyet bu kez tez danışmanına yazar olarak yer verilmemesini haksız yazarlık niteliğinde bulmuştur. Ankara Bölge İdare Mahkemesi, bilirkişi raporuna yapılan itirazı reddetmiş, onu hükme esas alarak kişinin doçentlik başvurusundaki kimi yayınlarında etik ihlalde bulunduğuna yönelik tesis edilen idari işlemlerin hukuka uygun olduğuna karar vermiştir. (Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 22.12.2020, E. 2019/4277 K. 2020/3250) Derece mahkemelerinin kararları incelendiğinde, haksız yazarlığın tespitinin teknik bir konu olmasından hareketle yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu hazırlanan raporlar doğrultusunda haksız yazarlık yapıp yapılmadığına karar verildiği ve buna bağlı olarak idari işlemlerin iptal edildiği veya edilmediği söylenebilir. (Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 23.11.2020, E. 2020/1800 K. 2020/2955; Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 14.10.2020, E. 2020/1282 K. 2020/2498) Bir kişinin tezinden üretilen çok yazarlı bir makale çalışmasında tezin yazarı olmayan bir kişinin söz konusu çalışmada yazar olarak bulunduğunu bilmediğini ileri sürmesini makalenin yazarların ortak imzasıyla yayınlanması sebebiyle inandırıcı bulmayan Danıştay, yayında herhangi bir katkısı olmadığı açık bulunan kişinin fiilinin haksız yazarlık olarak değerlendirilmesi gerektiğine karar vermiştir. (Danıştay 8.D., 21.10.2020, E. 2016/11085 K. 2020/4532) Son olarak Danıştay, haksız yazarlık biçimindeki etik ihlalin TCK’de suç olarak tanımlanmadığını ve söz konusu etik ihlalin cezai bir niteliğinin bulunmadığını belirterek Yükseköğretim Kanunu m. 53/c uyarınca yapılan ceza soruşturmalarında yetkili kurulların haksız yazarlık etik ihlali iddiasından kaynaklı olarak hakkında etik ihlal iddiası bulunan

yükseköğretim akademik ve idari personeli hakkında “meni muhakeme kararı” değil “karar verilmesine yer olmadığı kararı” verilmesi gerektiğine karar vermiştir. (Danıştay 1.D., 08.11.2016, E. 2016/966 K. 2016/1564; Danıştay 1.D., 25.09.2019, E. 2019/1130 K. 2019/1224; Danıştay 1.D., 08.04.2021, E. 2021/510 K. 2021/570)

YÖK Yönergesi ve üniversite senatolarınca kabul edilen bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin yönergelerde üniversite bünyesindeki etik kurulların kurulması, yapısı ve çalışma esasları düzenlenmektedir. Bu yönergelere göre öğretim elemanlarının, üniversitede lisansüstü çalışma yapan öğrencilerin veya üniversiteye akademik unvan elde etme amacıyla başvuru yapan kişilerin bilimsel araştırma ve yayınları, üniversite bünyesinde bulunan etik kurul aracılığıyla denetlenmektedir. Yapılan denetimin ardından kurul, kişinin etik dışı davranışta bulunduğuna karar verebilmektedir. (Ankara Üniversitesi, “Etik Kurul Yönergesi”) (10.12.2024) Etik kurulun denetim sonucunda verdiği tespit kararı idari yargıda dava konusu olabilen kesin ve yürütülebilir idari işlemdir. Danıştay’a göre her ne kadar etik ihlale ilişkin tespit kararı, gerekli işlemlerin yapılması için rektörlük makamına gönderilse bile verilen söz konusu karar, kişinin akademik hayatını yakından etkileyen, olumsuz birçok sonuca sebep olabilecek bir karar olduğu için kişinin hukuki durumunu etkiler. Danıştay, kişinin hukuki durumunu etkileyen bir kararın kesin ve yürütülebilir işlem olduğuna ve dolayısıyla idari davaya konu olabileceğine karar vermiştir. (Danıştay 8.D., 07.04.2016, E. 2015/10149 K. 2016/3414; Danıştay 8.D., 07.04.2016, E. 2015/6522 K. 2016/3413) TÜBİTAK Yönetmeliği m. 10/2-ç uyarınca, haksız yazarlık biçimindeki etik ihlalin kasıtlı veya ağır ihmale bağlı olarak gerçekleştirildiği

konusunda yeterli ve inandırıcı bilgi ve belge bulunması durumunda eylemin niteliği, kusurun ağırlığı ve yaptırım kararının sonuçları dikkate alınarak kişilere Başkanlık tarafından bir yıldan beş yıla kadar yaptırım uygulanmasına karar verilebilir. Yönetmeliğin m. 10/5 uyarınca hakkında yaptırım kararı alınan kişi, yaptırım süresince, TÜBİTAK'ın iş ve değerlendirme süreçlerinde “hakem, danışman, uzman, editör, panelist, moderatör, izleyici, raportör, komite veya kurul üyeliği ve benzeri görevlerde” bulunamaz, varsa bu görevleri sonlandırılır. (Danıştay 8. D., 27.01.2022, E. 2022/53 K. 2022/361)

Sonuç

Bilimde etik dışı davranış türü olan haksız yazarlık, bir kişinin yazar sıfatı kazanıp kazanmadığı ve çalışmanın yazarları arasına dahil edilip edilmeyeceği sorunu ile ilgili olduğu kadar çok yazarlı çalışmalarda yazarlık sıralaması ile de ilgilidir. Türk mevzuatında bir kişinin yazar sıfatı kazanabilmesi için söz konusu çalışmaya aktif katkı sağlaması veya daha göreceli bir biçimde yazarlık sıfatını hak edecek düzeyde katkı sağlaması gerektiği ifade edilmektedir. Kanaatimizce bu ölçütler göreceli olmakla birlikte yazarlık hakkına ilişkin literatürde sayılan gereklilikleri sağlamaya elverişlidir. Bir kişinin çalışmanın yazarları arasına dahil edilebilmesi için araştırma sorusunun sorulmasından çalışmanın tamamının yazılmasına kadar geçen sürede çalışmaya aktif ve esaslı katkı sunması gerekir. Ayrıca sunulan katkının çalışmanın entelektüel yönüne ilişkin olması gerekir. Çalışmaya entelektüel anlamda katkı sunmayan teknik birtakım işlevler yerine getiren kişiler çalışmayı tartışamayacağı için yazar olarak kabul edilemez. Yazar olarak kabul edilemeyecek kişilere çalışmada yazar olarak yer verilmesi veya yazarlık hakkı

kazandıracak derecede çalışmaya katkı sunan kişilerin yazarlar arasından çıkartılması haksız yazarlık biçimindeki etik dışı davranışı oluşturur. Çok yazarlı çalışmalarda da yazar sıralaması önem arz etmektedir. Çalışmada yazar sıralamasına ilişkin bilgilendirici bir ifade bulunmadığında yazar sıralamasının çalışmaya sunulan katkı derecesine göre yapıldığı izlenimi uyanacağı için yazar sıralamasına ilişkin katkı esası dışında yapılan sıralamaların bir dipnot ile belirtilmesi uygun olur. Aynı zamanda yazar sıralamasının çalışmaya sunulan gerçek katkı derecesini yansıtmaması gerekir. Gerçek katkı derecesini yansıtmayan sıralamalar haksız yazarlık biçimindeki etik dışı davranışı oluşturur. Türk hukukunda haksız yazarlığa birtakım hukuki sonuçlar bağlanmıştır. Öğretim üye ve elemanlarının disiplin sorumluluğu açısından aylıktan veya ücretten kesme cezası, doçent adayları açısından doçentlik başvurusunun iptali, üniversitede akademik unvan elde etme amaçlı başvurularda başvurunun reddedilmesi bunlardan birkaçıdır. Haksız yazarlığın yaptırıma bağlanması bu etik dışı davranışın önlenmesi için gereklidir. Yaptırımlarının bulunmasına rağmen haksız yazarlık biçimindeki etik dışı davranışın gerçekleştirildiği yargı kararlarından anlaşılmaktadır. Bu nedenle yaptırımların tek başına bu etik dışı davranışı önleyemediği söylenebilir. Bu nedenle araştırmacıların yazarlığa ve yazar sıralamasına ilişkin etik kuralları kavraması sağlanmalı ve araştırmacılara etik kurallara riayet edilmeksizin bilim yapılamayacağı bilincinin yerleştirilmesi amaçlanmalıdır.

Kaynakça

Anadolu Üniversitesi (2018) *Bilim etiği kılavuzu*. (10.12.2024 tarihinde

<https://www.anadolu.edu.tr/uploads/anadolu/ckfinder/web/files/4-bilim-etigi-kilavuzu.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

Ankara 11. İdare Mahkemesi, 26. 10. 2010, E. 2009/1253 K. 2010/1485.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 14.10.2020, E. 2020/1282 K. 2020/2498.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 22.12.2020, E. 2019/4277 K. 2020/3250.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İDD, 23.11.2020, E. 2020/1800 K. 2020/2955.

Ankara Üniversitesi *Etik kurul yönergesi*. (10.12.2024 tarihinde <https://etikkurul.ankara.edu.tr/yonerge/> adresinden ulaşılmıştır)

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. N. Atasoy (Ed.), *Bilim etiği* içinde (s. 15-42). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Danıştay 1.D., 08.04.2021, E. 2021/510 K. 2021/570.

Danıştay 1.D., 08.11.2016, E. 2016/966 K. 2016/1564.

Danıştay 1.D., 25.09.2019, E. 2019/1130 K. 2019/1224.

Danıştay 8.D., 04.06.2020, E. 2016/1301 K. 2020/2237.

Danıştay 8.D., 04.11.2021, E. 2021/6654 K. 2021/5093.

Danıştay 8.D., 07. 04. 2016, E. 2015/1049 K. 2016/3414.

Danıştay 8.D., 07.04.2016, E. 2015/6522 K. 2016/3413.

Danıştay 8.D., 08.10.2020, E. 2016/8077 K. 2020/4219.

Danıştay 8.D., 14.03.2018, E. 2015/14485 K. 2018/1393.

Danıştay 8.D., 19. 03. 2015, E. 2011/3022 K. 2015/2072.

Danıştay 8.D., 21.10.2020, E. 2016/11085 K. 2020/4532.

Danıştay 8.D., 27.01.2022, E. 2022/53 K. 2022/361.

Demircioğlu, M. Y. (2014). İdari yargı kararları çerçevesinde bilimsel yayın etiği soruşturmaları. *Ankara Barosu Dergisi* (2014/1), 147-217.

Doçentlik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2019), RG, 07.09.2019, S. 30881.

Esmer, Y., & Özdaşlı, K. (2023). Bilimsel araştırmalarda etik: kavramlar ve ilkeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 13(3), 397-409.

ICMJE (2024) *Defining the role of authors and contributors*. (10.12.2024 tarihinde <https://www.icmje.org/recommendations/browse/roles-and-responsibilities/defining-the-role-of-authors-and-contributors.html#two> adresinden ulaşılmıştır).

Işık, E. (2024). *Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılığın hukuki rejimi*. İstanbul Ticaret Üniversitesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar, yanıltmayı önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2009* (s. 69-90). Ankara: TÜBİTAK.

İnci, O., & İnce, F. (2016). Bilimsel yayında yazarlık hakları ve problemler. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 501-506.

Kansu, E., & Ruacan, Ş. (2002). Bilimsel yanıltmanın günümüzdeki durumu: türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*, 30(1), 763-767.

Karagöz, Y., Filiz, M., & Karaşın, Y. (2024). Akademik personelin haksız yazarlığa ilişkin tutumları: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 14(2), 328-338.

Kırkılıç, H. A., Sevim, O. ve Söylemez, Y. (2015). Akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarının akademik etik değerler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 375-390.

Küçük, M. (2003). Bilimsel araştırma ve etik. *Kurgu Dergisi*, (20), 255-266.

Oğuz, N. Y. (1999). Bilimsel yayın etiği. *Klinik Psikiyatri*, 2(3), 153-159.

Öğretim Elemanları Sendikası (ÖGESEN) (2018). Akademik Mobbing ve Akademik Etik Saha Çalışması. (10.12.2024 tarihinde <https://www.ogesen.org/genel/akademide-mobbing-de-var-akademik-etik-ihlali-de-var/> adresinden ulaşılmıştır)

Öztürk, Y., & Çakmak, Z. (2024). Sosyal bilimlerde araştırma etiği üzerine genel bir değerlendirme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 754-767.

TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (10.12.2024 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden ulaşılmıştır)

Töreci, K. (2004). Yayın etiği. *Ankem Dergisi*, 18(1), 67-88.

TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği (10.12.2024 tarihinde https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-05/277_islenmis_hali_1.pdf adresinden ulaşılmıştır)

Ünal, M., Toprak, M., & Başpınar, V. (2012). Bilim etiğine aykırı davranışlar ve yaptırımlar: sosyal ve beşeri bilimler için bir çerçeve önerisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(3), 1-27.

Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi (10.12.2024 tarihinde https://www.uak.gov.tr/Documents/mevzuat/2023/uakBilimselArastirmaveYayinEtiğiYonergesi_05042023.pdf adresinden ulaşılmıştır)

Wallace, M., & Siersema, P. (2015). Ethics in publication. *Gastrointestinal Endoscopy*, 82(3), 439-442.

Yılmaz, K. (2012). Editörden: etik dışı davranış olarak haksız yazarlık. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), .

Yılmaz, K. (2023). Bilimsel araştırmalarda haksız yazarlık ile ilgili nitel bir araştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, 16(1), 102-136.

Yılmaz, K. (2024). Türkiye’de yayınlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin incelenmesi (1993-2022). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 77-92.

Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi (10.12.2024 tarihinde

<https://www.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/yuksekogretim-kurumlari-bilimsel-arastirma-ve-yayin-etigi-yonergesi.pdf>
adresinden ulaşılmıştır)

BÖLÜM II

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Uygulaması Ve Analizi

Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR¹

GİRİŞ

Hak, hukuk ve insan hakları kavramları, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu kavramlar, bireylerin özgürlüklerini, güvenliklerini ve refahlarını koruma altına almayı amaçlar. Hak, en genel anlamıyla bireylerin sahip olduğu, doğuştan gelen veya yasalarla tanınan yetkiler ve özgürlükler bütünüdür. Hukuk ise bu hakların korunması ve uygulanması için oluşturulmuş kurallar ve bu kuralları uygulayan kurumlar sistemidir. İnsan hakları ise her bireyin sırf insan olduğu için sahip olduğu temel hak ve

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD, Van, Türkiye, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3618-2104>, gulcanazimlicilingir@yyu.edu.tr.

özgürlüklerdir. Bu haklar evrensel nitelikte olup, her birey için eşit ve devredilemezdir.

Hukukun temel amacı, toplumda adaletin sağlanması ve bireylerin haklarının korunmasıdır. Hukuk sistemi, yazılı yasalar ve bu yasaların uygulanmasını denetleyen yargı organlarından oluşur. Yasaların adil ve eşit bir şekilde uygulanması, hukuk devleti ilkesinin gereğidir. Hukuk devleti, devletin tüm organlarının ve bireylerin hukuka uygun davranmak zorunda olduğu bir sistemdir. Bu ilke, keyfi yönetimlerin önlenmesi ve birey haklarının korunması açısından büyük önem taşır.

İnsan hakları kavramı, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli düşünürler ve hareketler tarafından savunulmuştur. Ancak modern anlamda insan hakları, 18. yüzyılda Aydınlanma düşünürlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bu dönemde, insan haklarının doğuştan ve evrensel olduğu fikri benimsenmiştir. Bu düşünce, 1789 Fransız Devrimi'nin ardından yayımlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" ile somutlaşmıştır. Bu bildirme, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini vurgulayan ve kişi haklarını teminat altına alan bir belge olarak tarihe geçmiştir.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, insan haklarının evrenselliğini ve korunmasını teminat altına alan tarihi bir belgedir. 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir ve dünya genelinde insan onurunun ve özgürlüklerinin korunması için önemli bir adım olarak değerlendirilir.

Bildirme, insanların doğuştan sahip oldukları ve sadece insan oldukları için hak ettikleri hakları tanıır. Bu haklar arasında yaşama

hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkenceye karşı korunma, adil yargılanma hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, eğitim hakkı gibi temel haklar bulunur. Ayrıca, eşitlik ilkesine dayalı olarak ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya toplumsal köken gibi her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını da içerir. Bildirge, devletleri, hükümetleri ve toplumu bu hakları korumak ve güvence altına almakla yükümlü kılar. İnsan haklarının evrenselliği ilkesiyle hareket eden bildirge, tüm insanların eşit ve onur içinde bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlar. Bu bağlamda, devletlerin iç hukuklarını bu haklara uygun olarak düzenlemeleri ve uluslararası toplumla iş birliği içinde bu hakların korunmasını sağlamaları beklenir. Ancak, Bildirge'nin pratikte uygulanması çeşitli zorluklarla karşılaşabilir.

Bazı ülkelerde insan haklarının ihlal edilmesi, siyasi çıkarlar veya toplumsal yapılar nedeniyle yaşanabilir. Bu durumlar, uluslararası toplumun sürekli olarak insan haklarına olan bağlılığını ve uygulamaları izlemesi gerektiğini gösterir. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, insan onurunu koruma ve geliştirme çabalarında önemli bir belge olup, uluslararası toplumun ortak bir çaba içinde insan haklarını koruma ve teşvik etme sorumluluğunu vurgular. Her ne kadar uygulamada bazı zorluklar olsa da, bu bildirge insanlığın ortak değerleri ve temel hakları konusunda bir kılavuz olarak kabul edilir.

20. yüzyılın ortalarında, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sonucunda, uluslararası toplum insan haklarının gözetilmesi noktasında daha kapsamlı adımlar atma gereği duymuştur. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde 1948 yılında "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" kabul edilmiştir. Bu bildirge,

tüm insanların doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri belirleyen, uluslararası bir belge niteliğindedir.

Bildirge, yaşam hakkı, özgürlük, güvenlik, adil yargılanma, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü gibi temel hakları içerir. Ayrıca, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar da bu bildirge kapsamında güvence altına alınmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü, uluslararası hukukta önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bildirge, sonrasında kabul edilen birçok uluslararası insan hakları sözleşmesine ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına temel oluşturmuştur. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi belgeler, bildirgenin temel ilkelerini esas alarak hazırlanmıştır.

Hak, hukuk ve insan hakları kavramları, bireylerin özgür ve adil bir şekilde yaşamasını sağlamak için oluşturulmuş temel ilkelerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ise bu ilkelerin evrensel düzeyde kabul edilmesini sağlayan önemli bir belgedir. Bu bildirge, uluslararası toplumun insan haklarına verdiği önemin ve bu hakların korunması konusundaki kararlılığının bir göstergesidir. Bu çerçevede, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sürekli bir çaba gerektiren bir süreçtir.

1. İnsan Haklarının Genel Tanımı

Kamu hakları ve hürriyetleri ile insan hakları, günümüzde medeni dünyayı meşgul eden önemli meselelerden biri, hatta, en önemlisidir. Bu önem ve öncelik, insanın önem ve önceliğinden gelmektedir. Tarihi geçmişe baktığımız zaman, insan hakları devletle sivil toplum arasında, yani devletle birey arasında

karşıtlığın yaşandığı Batı dünyasında ortaya çıkan bir kavramdır. Tıpkı demokrasi gibi insan hakları da bu bakımdan sistemli bir bütünlük içinde ve tarihi olarak Batıya özgü bir kavramdır.

Kamu hak ve hürriyetleri ile İnsan hakları yüzyıllarca verilen mücadeleler sonucunda ulaşılmış olan bir değerdir. Eğer günümüzde artık insanların sadece insan olmak nedeniyle devredilmez, vazgeçilmez, kişiliklerine bağlı birtakım haklara sahip oldukları kabul ediliyorsa bu çok çetin ve bedeli çok ağır ödenmiş bir tarihi geçmişe dayanmaktadır.

İnsan hakları, her bireyin yalnızca insan olmaktan kaynaklanan haklarını ifade eder ve bu haklar, doğuştan gelen, evrensel, devredilemez ve vazgeçilmez nitelikte olan haklardır. İnsan hakları kavramı, tarih boyunca çeşitli kültürler, dinler ve felsefî akımlar tarafından şekillendirilmiş ve modern çağda uluslararası hukukta ve toplumlarda önemli bir yer edinmiştir. Bu haklar, bireylerin onurlu ve güvenli bir yaşam sürdürmelerini sağlamak, eşitlik ve adaletin temin edilmesi için gerekli olan temel ilkeleri içermektedir. İnsan haklarının temelinde, her bireyin eşit ve onurlu olduğu anlayışı yatar. Bu anlayış, insan haklarının evrenselliği ilkesini de beraberinde getirir; yani, insan hakları herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlara eşit olarak uygulanmalıdır. İnsan hakları, kişinin cinsiyeti, ırkı, dini, dili, etnik kökeni, sosyal statüsü, siyasi veya diğer görüşleri ne olursa olsun, herkes için geçerlidir (Sanioglu, 2008).

İnsan hakları, bireylerin temel ihtiyaçlarını ve özgürlüklerini korumayı amaçlar. Bu haklar, genellikle sivil ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak iki ana kategoriye ayrılır.

Sivil ve siyasi haklar, bireylerin devlet müdahalesinden korunmasını ve siyasi süreçlere katılımını sağlar. Bu haklar arasında yaşam hakkı, işkence yasağı, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, adil yargılanma hakkı ve seçme-seçilme hakkı bulunur. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise bireylerin refahını ve yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Bu haklar arasında çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı ve kültürel yaşama katılma hakkı yer alır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi gibi kuruluşlar, insan haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması için önemli rol oynar. BM'nin 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları alanında temel bir belge olarak kabul edilir. Bu bildiğe, insan haklarının tanınması ve korunması konusunda uluslararası toplumun ortak bir görüşünü yansıtır ve birçok uluslararası antlaşmanın temelini oluşturur (Özkan, 2015).

Ulusal düzeyde ise devletler, anayasalarında ve yasal düzenlemelerinde insan haklarına yer vermek ve bu hakları koruyacak mekanizmalar oluşturmakla yükümlüdür. Bağımsız yargı, insan hakları kurumları ve sivil toplum kuruluşları, insan haklarının ihlal edilmesini önlemek ve ihlallerin ortaya çıkması durumunda hesap verebilirliği sağlamak için önemli aktörlerdir. Ancak, insan haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesi ve korunması, sürekli bir mücadeleyi gerektirir (Turhan, 2013). Dünyanın birçok bölgesinde, savaşlar, yoksulluk, ayrımcılık ve baskıcı rejimler gibi çeşitli nedenlerle insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır. Bu nedenle, insan haklarının korunması ve

geliştirilmesi, uluslararası işbirliği ve dayanışmayı gerektiren dinamik bir süreçtir. İnsan hakları, bireylerin temel özgürlüklerini ve onurlu bir yaşam sürdürme haklarını güvence altına alan evrensel değerlerdir. Bu hakların korunması ve geliştirilmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sürekli çaba ve işbirliği gerektirir. İnsan haklarının tanınması ve uygulanması, daha adil, eşit ve huzurlu bir dünya için vazgeçilmez bir unsurdur (Turner, 2014).

2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan haklarına yönelik olarak çok fazla yasal düzenlemenin ortaya çıkması, bunların giderek artması ve çeşitlenmesiyle insan haklarının hem pratikte hem de akademik anlamda sınıflandırılması gereği doğmuştur. İnsan hakları fikrinin ortaya çıktığı andan itibaren çeşitli özelliklerine göre bölümlere ayrıldığını ve sınıflandırmaya tabi tutulduğunu görmekteyiz. İnsan haklarının, işlevleri, ortaya çıktığı zaman, içeriği, uygulanma şekilleri, hakkın sahibine ve yükümlüsüne göre sınıflandırıldığını söyleyebiliriz (Gökpınar, 2015). İnsan haklarının sınıflandırılması faaliyetleri, kişinin hakkını daha iyi anlamasını sağlama amacı taşımaktadır (Karlı, 2021).

İnsan haklarının sınıflara ayrılmasının önemi, kişinin bir hakkının hangi sınıfa ait olacağının tespit edilmesi, kişinin devletten hakkının yerine getirilmesini istemesi ve devletin de kişi üzerindeki görevlerini ifa etmesi açısından son derece önemlidir (Turhan, 2013). İnsan haklarının sınıflandırılması, hakkın önemini vurgular ve gelişimini destekler. Çeşitli düşüncelerle yapılmış bulunan sınıflandırmaların insan hakları kavramını yalın bir şekilde anlatma ve hukuki anlamda ait oldukları yerlerini belirleme açısından da yarar sağlar (Gökpınar, 2015). İnsan hakları çeşitlerinin tespitinde

ve bunların çeşitli sınıflara ayrılması noktasında müşterek bir fikir ya da prensip söz konusu değildir (Kalabalık, 2019).

2.1. Aktif Statü Hakları

Aktif statü haklarının içerisinde, vatandaşlık hakkı, siyasi parti kurma hakkı, seçme seçilme hakkı, yönetime katılma hakkı, kamu görevi hakkı ve siyasi faaliyette bulunma hakkı gibi haklar girmektedir. Bu haklar katılım hakları olarak da adlandırılmakta ve bu haklardan yalnızca vatandaş olanlar yararlanabilmektedir. Kişiler aktif statü haklarını kullanmaları onların siyasi iktidar seçiminde söz sahibi olmaları anlamına gelir ve iktidarın tespitine iştirak ederek devletin karşısında etkili bir yere sahip olmaktadırlar (Gözlügöl, 2014; Karşı, 2021). Bazı hal ve şartlarda bir sonraki başlıkta ele alınacak olan negatif statü haklarından yararlanabilmek için pozitif haklara ihtiyaç duyulmaktadır Bu noktada her iki statü hakkının birlikte kullanılabilmesi durumu aktif statü hakları içerisinde ele alınmaktadır (Algan, 2006).

2.2. Negatif Statü Hakları

Negatif statü hakları, kişilerin devlet müdahalesi karşısında koruma altına alındığı haklar ve özgürlükler olarak açıklanabilir. Özellikle, yaşam hakkı, kişi ve konut dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, insanlık dışı işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerin devlete negatif bir tutum sergilemesi diğer bir deyişle devletin müdahale etmemesi yükümlülüğü yükleyen haklardır. Kişilerin doğuştan gelen temel hak ve özgürlükler olduğunu kabul eden Tabii Hukuk anlayışına dayalı olan bu görüş Türk Anayasalarını da içine alan tüm demokratik ülke anayasalarında yer almaktadır (Gözlügöl, 2014; Gökpınar,2015).

2.3. Pozitif Statü Hakları

Pozitif statü hakları, devletin kişilerin yaşamına müdahale ederek, onların bu haklardan yararlanmasını sağlayan haklardır. Kişiler bu hakları devletten isteme noktasında ayrıcalığa sahiptirler. Pozitif hakların kapsamına; eğitim hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvence ve iş hakkı, temel barınma hakkı gibi kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayan sosyal ve ekonomik haklar girmektedir. Kişi, pozitif statü haklarından, negatif statü haklarının aksine, devletin olumlu anlamda el atması neticesinde yararlanabilir. Fakat kişinin bu haklardan faydalanma oranının, devletin ekonomik kaynaklarının ölçüsü dahilinde olduğunu söylebiliriz. Bu hakların, Jellinek'in pozitif statü hakları sınıflandırması dikkate alınarak 1961 ve 1982 Türk Anayasalarında, siyasi haklar, kişi hakları ile sosyal ve ekonomik haklar olarak yerini aldığını görmekteyiz (Algan, 2006)

3. Kuşaklara Göre Hakların Sınıflandırılması

Karel Vasak'ın, insan haklarının tarihi gelişim süreci üzerinde durarak, bu hakları üç kuşak şeklinde sınıflandırdığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra, söz konusu sınıflandırma temelinde özgürlük, kardeşlik ve eşitlik ülküsünün yatmaktadır. Dolayısıyla, bu haklar dayanışma hakları olarak da isimlendirilmektedir. 17. ve 18. yüzyıldaki gelişmeler kişi ile devletin birbirleriyle olan ilişkisinin boyutunun değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, evrensel politik sistme kişi arasındaki bağlantının, temelini kurmuştur. İnsan haklarının niteliği gereği aktif bir yapıya sahip olduğunu, bir başka deyişle zaman içerisinde gelişmekte olan bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişiklikler gösterdiğini gözlemlemek mümkündür. İşte, Karel Vasak zaman içerisinde gelişen ve değişen insan haklarının

kuşaklara göre sınıflandırılma yapmanın daha yerinde olduğu görüşündedir. Bu bağlamda, insan hakları, onun tarafından, birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak haklar olarak üçe ayrılarak incelenmiştir. Söz konusu ayrımı, tarihsel süreçte insan hakları ile ilgili yaşanan mühim hadiseleri de göz önünde bulundurarak yapmıştır (Gözlügöl,2014; Algan, 2006).

3.1. Birinci Kuşak Haklar

Yaşam hakkı, birey özgürlüğü ve güvenliği, düşünce ve fikir özgürlüğü, mülkiyet hakkı, din ve ibadet özgürlüğü, dernek kurma veya katılma hakkı, konut dokunulmazlığı, eşitlik hakkı, toplantı ve gösteri hakkı, çalışma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, adil yargılanma hakkı ve kamu hizmetine girme hakkı gibi haklar birinci kuşak haklar grubundadır(Özkan, 2015). Birinci kuşak haklar, medeni ve siyasi insan haklarını kapsamaktadır. Jellinek'in aktif statü ve negatif statü hakları, Vasak'ın birinci kuşak insan hakları kavramını karşılamaktadır. Karel Vasak birinci kuşak hakların sınıflandırılması noktasında XVII. ve XVIII. yüzyılda yaşanan Fransız devriminin insan haklarına yönelik gelişmelerinin etkili olduğu varsayımından yola çıkmıştır. Burjuva kesiminin ekonomik alanda güçlenmesiyle beraber aynı zamanda siyasal alanda da etkili olma arzusu ile eşitlik ve özgürlük kavramları farklı bir boyuta taşınmıştır.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda yaşamış olan düşünürlerin bireycilik düşüncesi Fransız Devrimi ile anlam kazanmıştır. Devrim sonrasında medeni ve siyasi hakları kapsayan İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra bu hak ve özgürlüklerin yalnızca Fransız halkını değil insanlığın tümünü içine aldığı ve evrensel bir nitelik taşıdığı vurgulanmıştır. Birinci kuşak

haklar ile devletin, kişinin hak ve özgürlüklerine müdahalesinin sınırlandırılmasının gerekli olduğu, kişilerin bu hak ve özgürlükleri kullanabilmek için ise, devletin gerçekleştireceği çeşitli düzenlemelerle bu hakları tanınmasının gerekli olduğu kavramı ön plana çıkmıştır (Gözlügöl, 2014; Gökpınar, 2015; Algan, 2006).

3.2. İkinci Kuşak Haklar

İkinci kuşak haklar; çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, dinlenme hakkı, sendika kurma ve üye olma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, parasız temel öğrenim ve eğitim hakkı, beslenme ve barınma hakkı, sağlık hakkı, sosyal ve kültürel yaşam hakkı gibi bireysel haklardır (Özkan, 2015). Sanayi devrimi, XIX. yüzyılda İngiltere’de başlayan diğer Avrupa ülkelerini de etkileyen, bu gelişme bir yandan orta sınıfı fakirleştirirken, diğer yandan sınıflar arasındaki eşitsizliklerin çoğalmasına yol açmıştır. Bunun neticesinde, işçi sınıfı haksızlıklar ve sınıflar arası eşitsizlikler bağlamında toplumsal anlaşmazlığı doğurmuş ve bu anlaşmazlığın neticesinde, siyasi hakların muhtevası genişleyerek işçi sınıfının sosyal haklar kazanması söz konusu olmuştur.

Karel Vasak, 1871 Paris Komünü ayaklanması, 1917 Sovyet Devrimi ve II. Dünya Savaşı’na kadar insan haklarında yaşanan gelişmelerin de edtkisiyle, hakları ikinci kuşak haklar adıyla kategorize edilmiştir. İkinci kuşak haklar kültürel, ekonomik ve sosyal hakları kapsamaktadır. İkinci kuşak hakların Jellinek’in pozitif statü haklarına karşılıklı geldiğini görmekteyiz. İkinci kuşak haklar olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gibi insan hakları, ilk kez İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde yer almış ve uluslararası arenada yayılmaya başlamıştır. İkinci kuşak haklar kişilerin ekonomik alandaki etkinliklerinin bir kısmını devlete devreden yani

bunları esasen kısmen sınırlayan haklar kategorisi içerisinde. Türk Hukukunda sosyal hakların, gerçekleştirilmesi amaçlanan, ekonomik ve özellikle sosyal yönden yeterince güçlü olmayan, yardım ve korumaya muhtaç olan sosyal sınıflar için gerekli olan sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması noktasında ele alındığını görmekteyiz(Kalabalık, 2019).

3.3. Üçüncü Kuşak Haklar

Üçüncü kuşak haklar, farklı yazarlar ve düşünür tarafından, “halkların hakları”, “kollektif haklar” veya “dayanışma hakları” şeklinde adlandırılmaktadır. Karel Vasak üçüncü kuşak hakların tüm insanlığın ortak hakları olduğunu yani evrensel nitelik taşıdığını ve bu anlamda özel olarak korunmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Sağlıklı bir ortamda yaşama olarak karşımıza çıkan yaşam hakkı için hem doğanın ve hem de ekolojik dengenin korunmasının gerekli olduğunu, bunun da birlik ve beraberlik içerisinde kazanılabileceği üzerinde durmuştur. Üçüncü kuşak haklar; barış hakkı, çevre hakkı, yiyecek hakkı, gelişme hakkı, insanlığın yararlandığı ortak mal varlığına saygı hakkı, kendi kaderini tayin hakkı, insani yardım alma hakkı gibi hakları kapsamaktadır. Üçüncü kuşak haklar, hala uluslararası bir sözleşme ile koruma altına alınmamıştır (Özkan, 2015).

4. İnsan Hakları Bildirgesinin Oluşum Süreci

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) oluşum süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi neticesinde uluslararası toplumun barış ve insan hakları konusunda birleşme çabasının bir sonucudur. Bu süreç, birçok tarihsel, siyasal ve toplumsal dinamiğin etkisi altında şekillenmiştir. 1939-1945 yılları arasını kapsayan

İkinci Dünya Savaşı, milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği, büyük yıkımlara yol açan bir çatışma dönemi oldu. Savaşın sona ermesiyle birlikte, savaşın neden olduğu insan hakları ihlalleri ve toplumsal tahribat dünya genelinde derin bir farkındalık yarattı. Nazi rejiminin soykırım politikaları ve diğer savaş suçları, insan haklarının korunmasının ne kadar hayati olduğunu gözler önüne serdi (Jotov, 2002).

Savaşın ardından dünya barışı ve güvenliğini muhafaza etme gayesiyle kurulan Birleşmiş Milletler (BM), insan haklarının evrensel bir çerçeveye oturtulması için ideal bir platform sundu. 1945 yılında San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması, insan haklarına saygı gösterilmesi ve geliştirilmesi konusunda üye devletlerin yükümlülüklerini içeriyordu. 1946 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), İnsan Hakları Komisyonu'nu kurdu. Bu komisyonun başkanlığına Eleanor Roosevelt getirildi. Komisyon, bir bildiri hazırlama görevini üstlendi ve bu sürecin ilk adımlarını attı. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin taslak çalışmaları, dünya genelindeki farklı kültürler, dinler ve politik görüşler dikkate alınarak oluşturuldu. Bu süreçte, ABD, SSCB, Fransa, Çin ve diğer ülkelerden gelen temsilciler önemli rol oynadı (Polat, 2022).

İHEB'nin taslak metni üzerinde yoğun tartışmalar ve müzakereler yapıldı. Temel insan hakları kavramlarının evrensel olarak kabul edilmesi için çeşitli görüşler arasında denge kurulması gerekti. Taslak, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsayan geniş bir perspektifle hazırlandı. Bu süreçte, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve çeşitli uzmanlar da katkı sağladı (Açık, 2011).

İHEB, 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'teki Palais de Chaillot'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi. 48 ülke lehte oy kullanırken, 8 ülke çekimser kaldı ve hiçbir ülke red oyu vermedi. Bildirge, 30 maddeden oluşmakta olup, bireylerin ve devletlerin uyması gereken temel insan haklarını detaylı bir şekilde tanımlamaktadır (Özkan, 2015). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, daha sonra oluşturulan birçok uluslararası insan hakları sözleşmesi ve yasal düzenlemenin temelini oluşturdu.

Bu bildirge, insan hakları alanında evrensel bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. Özellikle medeni ve siyasi haklar, işkence yasağı, ifade özgürlüğü gibi temel ilkeler, ulusal ve uluslararası hukukta geniş bir kabul görmüştür. İHEB'nin oluşturulması, insanlığın barış, adalet ve özgürlük adına attığı en önemli adımlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Bu bildirge, günümüzde de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda rehber niteliğindedir ve dünya genelinde hak ihlallerine karşı önemli bir savunma mekanizması oluşturmaktadır (Açık, 2011).

4.1. İnsan Hakları Bildirgesinin Kökeni

İnsan Hakları Bildirgesi, modern insan hakları kavramının temelini oluşturan ve evrensel düzeyde kabul gören bir belgedir. Bu bildirgenin kökeni, tarih boyunca gelişen ve farklı kültürlerde, toplumlar ve filozoflar arasında şekillenen insan hakları fikirlerine dayanmaktadır. İnsan hakları kavramı, temelde her bireyin doğuştan sahip olduğu, devredilemez ve evrensel hakları ifade eder. Bu düşüncenin izleri, antik çağlardan itibaren çeşitli medeniyetlerde görülmektedir. Örneğin, MÖ 539 yılında Pers Kralı Büyük Kiros tarafından ilan edilen Kiros Silindiri, dini özgürlükleri ve kölelerin

serbest bırakılmasını vurgulayan bir metindir ve insan haklarının erken örneklerinden biri olarak kabul edilir (Akyıldız, 2011).

Antik Yunan'da, özellikle Stoacı filozoflar, doğal hukuk ve evrensel adalet kavramlarını geliştirmişlerdir. Bu filozoflar, tüm insanların doğuştan eşit olduğunu ve doğanın kanunlarına göre yaşama hakkına sahip olduklarını savunmuşlardır. Aynı dönemde, Roma İmparatorluğu'nda hukuk sisteminin temelleri atılmış ve Roma Hukuku, bireysel hakların korunması konusunda önemli bir rol oynamıştır. Orta Çağ boyunca, insan hakları kavramı dini düşüncelerle iç içe geçmiş ve özellikle Hristiyanlık, bireylerin Tanrı karşısında eşit olduğu fikrini yaygınlaştırmıştır. 1215 yılında İngiltere'de imzalanan Magna Carta, kralın yetkilerini sınırlayan ve bazı bireysel hakları güvence altına alan ilk yazılı belgelerden biri olarak tarihe geçmiştir (Akyıldız, 2011).

Aydınlanma Çağı, insan hakları düşüncesinin modern anlamda şekillendiği ve geniş kitlelere yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu gibi filozoflar, doğal haklar ve toplumsal sözleşme teorilerini geliştirmişlerdir. Locke, insanların doğuştan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahip olduğunu savunurken, Rousseau toplumsal sözleşme ile bireylerin haklarının korunması gerektiğini vurgulamıştır. Montesquieu ise güçler ayrılığı ilkesini ortaya atarak, bireysel özgürlüklerin korunmasını desteklemiştir.

Bu düşünceler, 18. yüzyılda Amerikan ve Fransız devrimlerinin temelini oluşturmuş ve insan hakları konusundaki ilk kapsamlı belgelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1776 yılında kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi, tüm

insanların eşit yaratıldığını ve yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı haklarına sahip olduğunu ilan etmiştir. Benzer şekilde, 1789 yılında kabul edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarını tanımış ve insan haklarının evrenselliğini vurgulamıştır (Baba, 2021).

Modern insan hakları anlayışının en önemli dönüm noktalarından biri, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin ardından, dünya genelinde barışı ve insan onurunu koruma amacıyla hazırlanan bu bildirme, tüm insanların sahip olması gereken temel hak ve özgürlükleri detaylı bir şekilde tanımlamıştır. Bildirge, 30 maddeden oluşmakta ve yaşam hakkı, özgürlük, eşitlik, adil yargılanma hakkı, eğitim hakkı gibi pek çok hakkı kapsamaktadır (Baba, 2021).

İnsan Hakları Bildirgesi'nin kökeni, antik çağlardan başlayarak Orta Çağ'a, Aydınlanma Çağı'na ve modern döneme kadar uzanan geniş bir tarihsel süreçte şekillenmiştir. Bu süreç, farklı kültürler, toplumlar ve düşünürler tarafından katkılarla zenginleştirilmiş ve sonunda evrensel bir nitelik kazanmıştır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, bugün hala dünya genelinde süregelen bir mücadele ve evrensel bir ideal olarak varlığını sürdürmektedir (Baba, 2021).

4.2. İnsan Hakları Bildirgesinin Hazırlık Dönemi ve Tartışmalar

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu bildirgenin hazırlanma süreci, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin

ardından, insan haklarını evrensel olarak koruma amacı güden bir çaba olarak başlamıştır. Hazırlık süreci, çeşitli ülkelerden gelen temsilcilerin ve uzmanların katılımıyla yoğun tartışmalar ve görüşmeler sonucunda gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, dünya genelinde insan haklarının korunması konusunda büyük bir bilinçlenme meydana geldi.

Savaşın getirdiği yıkım ve insanlık dışı uygulamalar, uluslararası toplumun insan haklarına olan duyarlılığını artırdı. Bu bağlamda, 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM), insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan bir yapı oluşturmayı hedefledi (Donnelly, 2007).

1946 yılında, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, İnsan Hakları Komisyonu'nu kurdu. Komisyonun başkanlığına, Amerikan First Lady'si Eleanor Roosevelt getirildi. Komisyonun görevi, insan haklarını evrensel olarak tanımlayan ve koruyan bir belge hazırlamaktı. Bu komisyon, farklı kültürlerden, hukuki geleneklerden ve siyasi sistemlerden gelen temsilcilerin katılımıyla geniş bir yelpazede çalışmalara başladı (Bohoslavsky, 2020).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hazırlanma süreci, çeşitli tartışmalar ve görüş ayrılıklarına sahne oldu. Bu tartışmalar, bildirgenin kapsamı, içeriği ve dili üzerinde yoğunlaştı. Temel tartışma konuları şu şekilde özetlenebilir:

- Bildirgenin evrensel bir nitelik taşıması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma olmasına rağmen, farklı kültürel ve dini geleneklere sahip ülkeler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bazı delegeler, insan haklarının evrensel olmasının, kültürel farklılıkları göz ardı etmemesi gerektiğini savundu. Bu bağlamda, bildirgenin

dili ve içeriği, mümkün olduğunca kapsayıcı ve esnek bir şekilde oluşturulmaya çalışıldı.

- Batılı ülkeler, bireysel hakların ön planda olduğu bir bildirgeyi savunurken, sosyalist blok ve gelişmekte olan ülkeler, kolektif hakların ve sosyal hakların da vurgulanması gerektiğini ileri sürdüler. Bu tartışmalar sonucunda, bildirge hem bireysel özgürlükleri hem de sosyal ve ekonomik hakları içeren maddelerle zenginleştirildi.

- Bildirgenin hazırlanmasında, medeni ve siyasal hakların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da yer alması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları yaşandı. Batılı ülkeler, daha çok medeni ve siyasal haklara odaklanırken, sosyalist blok, ekonomik ve sosyal hakların da eşit derecede önemli olduğunu savundu. Nihayetinde, bildirgede her iki tür hak da yer alarak bir denge sağlanmaya çalışıldı.

- Bildirgenin dilinin sade ve anlaşılır olması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma olmasına rağmen, kullanılan terimlerin ve ifadelerin belirlenmesi sırasında tartışmalar yaşandı. Farklı hukuk sistemlerinden gelen temsilciler, kendi ülkelerindeki hukuki terminolojiyi ve anlayışı yansıtacak ifadelerin kullanılmasını talep ettiler. Bu durum, bildirgenin dilinin evrensel ve anlaşılır olma hedefine ulaşmasını zorlaştırdı (Choudhry, 2013).

Tüm bu tartışmalar ve görüş ayrılıklarına rağmen, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin taslağı üzerinde uzlaşma sağlandı ve 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda oylamaya sunuldu. Bildirge, 48 ülkenin lehte oyuyla kabul edildi; 8 ülke çekimser oy kullanırken, hiçbir ülke aleyhte oy kullanmadı. Bu belge, tüm

insanların sahip olduğu temel hakları ve özgürlükleri evrensel olarak tanıyan ve koruyan ilk kapsamlı uluslararası metin olarak tarihe geçti. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, günümüzde hala uluslararası insan hakları hukukunun temel taşlarından biri olarak kabul edilmekte ve birçok ülkenin anayasasına ve yasalarına ilham vermektedir. Bu bildirge, insan haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması yolunda önemli bir adım olmuştur ve dünya genelinde insan hakları bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Algan, 2006).

4.3. İnsan Hakları Bildirgesinin İmzalanması ve Kabul Edilmesi

1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM), dünya barışını koruma ve insan haklarını teşvik etme amacı güdüyordu. Savaşın yol açtığı yıkım ve insanlık dışı uygulamalar, uluslararası toplumun insan haklarına daha fazla önem vermesine neden oldu. BM Şartı'nın hazırlanmasında da bu düşünceler etkili oldu ve temel hak ve özgürlüklerin korunması gerektiği vurgulandı. 1946'da BM, İnsan Hakları Komisyonu'nu kurdu. Bu komisyon, Evrensel Bildirge'nin taslağını hazırlamakla görevlendirildi. Taslak çalışmaları sırasında farklı kültürlerden ve hukuk sistemlerinden gelen temsilciler arasında geniş kapsamlı tartışmalar yapıldı. Eleanor Roosevelt, René Cassin, Charles Malik, P.C. Chang gibi önemli isimler bu sürece katkıda bulundu (Güveyi, 2017).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 30 maddeden oluşur ve her bir madde, insanın doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükleri tanımlar. Bu haklar arasında yaşam hakkı, özgürlük, güvenlik, işkence ve insanlık dışı muameleye maruz kalmama, eşitlik, adil yargılanma, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve

eğitim hakkı gibi temel haklar yer alır. Bildirge, insanların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu haklara sahip olduğunu vurgular. Bu evrensel nitelik, bildirgenin en önemli özelliklerinden biridir (Güveyi, 2017).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bağlayıcı bir hukuki belge olmamakla birlikte, uluslararası insan hakları standartlarının belirlenmesinde ve devletlerin insan hakları politikalarının şekillendirilmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Birçok ulusal anayasa ve yasal düzenleme, bildirgede yer alan ilkeler doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bildirge, aynı zamanda daha sonraki uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ve antlaşmalarının temelini oluşturmuştur. 1966'da kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, bildirgede belirtilen hakların daha ayrıntılı ve bağlayıcı bir şekilde düzenlenmesini sağlamıştır (Shiferaw & Tesfa, 2009)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmesi, insanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bildirge, savaş sonrası dönemde uluslararası toplumun insan haklarına verdiği önemi ve kararlılığı göstermektedir. Bildirgenin evrensel ilkeleri, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda hala geçerliliğini ve önemini korumaktadır. Ancak, bildirgenin kabulünden bu yana geçen sürede, dünya genelinde insan hakları ihlalleri devam etmekte ve bu hakların korunması konusunda çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Bu nedenle, bildirgenin ilkeleri doğrultusunda çalışmaya ve insan haklarını her düzeyde savunmaya devam etmek gerekmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

gelecekte de adalet, eşitlik ve insan onurunun korunması için bir rehber olarak hizmet etmeye devam edecektir (Atak, 2006).

4.4. İnsan Hakları Bildirgesinin Etkileri ve Uygulanması

İnsan Hakları Bildirgesi, modern hukuk ve siyaset teorisinin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olarak da bilinen bu belge, tüm insanların doğuştan gelen haklarını tanımlar ve korur. Bildirge, dünya genelinde insan hakları standartlarının belirlenmesinde ve uygulanmasında büyük etkiler yaratmıştır. İnsan Hakları Bildirgesi'nin en önemli etkilerinden biri, uluslararası insan hakları hukukunun gelişimine olan katkısıdır.

Bildirge, birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmesinin temelini oluşturmuştur. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı gibi belgeler, İnsan Hakları Bildirgesi'ni referans alarak hazırlanmıştır. Bu sözleşmeler, devletlerin insan haklarına saygı göstermesini sağlamak amacıyla çeşitli mekanizmalar ve denetim organları oluşturmuş ve böylece uluslararası insan hakları koruma sistemi güçlenmiştir (Altınar, 2014).

Bildirge, ayrıca ulusal düzeyde de önemli etkiler yaratmıştır. Birçok ülke, anayasalarını ve yasalarını İnsan Hakları Bildirgesi'nde belirtilen ilkeler doğrultusunda reform etmiş ve insan haklarına saygıyı artırmıştır. Özellikle demokratikleşme süreçleri yaşayan ülkelerde, bildirge büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Örneğin, Güney Afrika'nın 1996 Anayasası, apartheid rejiminden çıkış

sürecinde İnsan Hakları Bildirgesi'ni rehber olarak hazırlanmıştır ve dünyanın en kapsamlı insan hakları koruma mekanizmalarından birini içermektedir (Altınır, 2014). İnsan Hakları Bildirgesi'nin uygulanması, sadece hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılmasında da önemli rol oynamıştır.

Eğitim programları, medya kampanyaları ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları sayesinde, bireyler hakları konusunda daha bilinçli hale gelmiş ve haklarını savunma konusunda daha etkin olmuştur. Bu süreç, aynı zamanda devletlerin hesap verebilirliğini artırmış ve insan hakları ihlallerinin daha hızlı ve etkili bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eroğlu, 2005).

Ancak, İnsan Hakları Bildirgesi'nin uygulanmasında karşılaşılan zorluklar da göz ardı edilemez. Birçok ülkede, insan hakları ihlalleri hala yaygın bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş, yoksulluk, ayrımcılık ve baskıcı rejimler gibi faktörler, bildirgenin tam anlamıyla uygulanmasını engelleyen başlıca etkenlerdir. Bu durum, uluslararası toplumun insan hakları koruma mekanizmalarını daha da güçlendirmesi gerektiğini göstermektedir. İnsan Hakları Bildirgesi, dünya genelinde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda büyük bir devrim yaratmıştır. Uluslararası ve ulusal düzeyde hukuki düzenlemelerin temelini oluşturmuş, toplumsal bilinç ve farkındalığı artırmış ve devletlerin hesap verebilirliğini sağlamıştır. Ancak, bildirgenin tam anlamıyla uygulanabilmesi için uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ve insan hakları ihlallerine karşı daha etkili önlemler alınması gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşmak, daha adil ve insan haklarına

saygılı bir dünya yaratma yolunda atılacak önemli adımlardır (Sutto, 2019).

4.5. İnsan Hakları Bildirgesi ve Uluslararası İlişkiler

İnsan hakları bildirgesi ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki, modern dünya düzeninde önemli bir yere sahiptir. İnsan hakları, her bireyin sahip olması gereken temel hak ve özgürlükleri ifade ederken, uluslararası ilişkiler devletler arasındaki politik, ekonomik ve sosyal etkileşimleri kapsar. Bu iki kavram, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır ve birçok açıdan birbirlerini etkiler (Gülmez, 1991). İnsan hakları bildirgelerinin tarihi, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, modern anlamda ilk büyük adım 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ile atılmıştır.

İHEB, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın ardından, dünya genelinde barış ve adaletin sağlanması amacıyla kabul edilmiştir. Bildirge, tüm insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu, yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarına sahip olduğu gibi temel prensipleri içerir. Bu bildirge, insan hakları standartlarının belirlenmesinde ve devletlerin bu haklara saygı göstermesinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. İnsan hakları bildirgelerinin uluslararası ilişkilerdeki rolü, devletler arası ilişkilerde bir norm oluşturmasıyla başlar. Devletler, uluslararası platformlarda meşruiyet kazanmak ve saygınlıklarını korumak için insan haklarına saygı göstermek zorundadır. İnsan hakları ihlalleri, uluslararası toplum tarafından genellikle kınanır ve yaptırımlarla karşılanabilir. Bu bağlamda, insan hakları ihlallerine karşı alınan tedbirler, uluslararası politikaların ve stratejilerin belirlenmesinde kritik bir rol oynar (Karslı, 2021).

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, insan hakları uluslararası ilişkilerin merkezinde yer almaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte, insan hakları ihlalleri sadece ulusal sınırlar içinde kalmamış, uluslararası toplumun da müdahil olduğu bir konu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve diğer bölgesel organizasyonlar, insan hakları ihlallerine karşı çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmalar, genellikle ekonomik yaptırımlar, diplomatik baskılar veya askeri müdahaleler şeklinde olabilir.

Bununla birlikte, insan hakları ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki her zaman sorunsuz değildir. Özellikle büyük güçlerin dış politikalarında insan hakları, bazen bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, ABD ve Avrupa ülkeleri, zaman zaman insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek başka ülkelere müdahalede bulunmuş, ancak aynı standartları kendilerine veya müttefiklerine uygulamamışlardır. Bu durum, insan hakları konusundaki çifte standart eleştirilerine yol açmıştır (Aktan, 2000).

Ayrıca, bazı ülkeler, egemenlik haklarını koruma adına, uluslararası insan hakları normlarına karşı direnç göstermektedir. Bu ülkeler, insan hakları ihlallerinin iç işleri olduğunu ve dış müdahalelerin kabul edilemez olduğunu savunmaktadır. Bu tür durumlar, uluslararası toplumda gerginliklere ve çatışmalara yol açabilir. İnsan hakları bildirgesi ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki karmaşık ve çok katmanlıdır. İnsan hakları, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynarken, uluslararası ilişkiler de insan hakları standartlarının uygulanmasında etkili olmaktadır. Bu dinamik, dünya barışının ve adaletinin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak, bu ilişkiyi dengeli ve adil bir

şekilde yönetmek, küresel toplumun karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardan biri olmaya devam etmektedir (Marks, 2022).

SONUÇ

İnsan hakları, kısaca anlam itibariyle sırf insanın, insan olması nede- niyle sahip olduğu haklardır. İnsan haklarının güvence altına alınması, özellikle batıda insanlık tarihinin en büyük mücadelelerinden birisidir. Bu uğurda, krallıklar yıkılmış, imparatorluklar parçalanmış, yeni yönetimler ve yeni devletler ortaya çıkmıştır. Önceleri her devletin kendi iç meselesi olarak kabul edilen insan hakları, birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra artan bir hızla uluslar arası niteliğe sahip olmuştur. Böylece birey olarak insan uluslar arası hukukun öznelereinden birisi olmuştur.

İnsan hakları, uzun zamandan beri Türkiye'nin gündeminde ilk sıraya yerleşen konular arasında yer almaktadır. Ülkemizde de Tanzimat'tan bu yana batılı tarzda gelişmesini devam ettiren insan hakları anlayışı, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile daha da hızlanarak devam etmiştir.

Bu çalışmada, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin tarihçesi, içeriği ve uluslararası hukukta ve ilişkilerde oynadığı rol ele alınmıştır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla kabul edilen bu belge, II. Dünya Savaşı'nın ardından, insan haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması gerektiği bilinciyle hazırlanmıştır. Bildirge, tüm insanların eşit, özgür ve onurlu bir şekilde yaşama hakkını vurgulayan evrensel bir beyan olarak kabul edilmiştir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurucu bir üyesi olarak, hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni 6 Nisan

1949'da imzalanmıştır. Türkiye bununla da yetinmeyerek, insan hakları ile ilgili; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokollerini, işkencenin önlenmesi ile ilgili Birleşmiş Milletler ve Avrupa sözleşmelerini de imzalamıştır. Avrupa Birliğine giriş sürecinin hızlandırılmasıyla insan hakları ile ilgili ulusal mevzuatın Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu hale getirilmesi için uyum yasaları çıkarılmıştır. 1982 Anayasasında sayısız değişiklikler yapılmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bildirge, insanların doğuştan sahip olduğu hakları tanımlayan ve bu hakların korunmasını sağlayan bir rehber niteliğindedir. Bu haklar arasında yaşama hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve zalimce muameleye karşı korunma hakkı, adil yargılanma hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi temel haklar bulunmaktadır. Aynı zamanda, her türlü ayrımcılığın yasaklanması ve eşitlik ilkesine dayalı hakların korunması da bildirgede yer almaktadır.

Bildirgenin kabulü, devletlere ve hükümetlere bu hakları koruma ve güvence altına alma yükümlülüğü getirmektedir. Bu bağlamda, devletler iç hukuklarını bildirgeye uygun şekilde düzenlemeli ve uluslararası toplumla işbirliği içinde bu hakların korunmasını sağlamalıdır. Ancak, bildirgenin pratikte uygulanması bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bazı ülkelerde, siyasi çıkarlar veya sosyal yapılar nedeniyle insan hakları ihlalleri meydana gelebilmektedir. Bu durum, uluslararası toplumun insan haklarına bağlılığını ve uygulamalarını sürekli olarak izleme gerekliliğini göstermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü, insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu belge, insan haklarının evrensel ve devredilemez olduğunu vurgulamakta ve tüm insanlara eşit olarak uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak, bildirgenin uygulanması konusunda çeşitli sorunlar ve tartışmalar bulunmaktadır.

Bildirgenin evrensel bir nitelik taşıması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma olmasına rağmen, farklı kültürel ve dini geleneklere sahip ülkeler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Bazı ülkeler, insan haklarının belirli bir kültürel veya dini çerçevede yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, evrensel bir bildirgenin tüm dünya tarafından aynı şekilde kabul edilip uygulanmasının önündeki en büyük engellerden biridir.

Bazı ülkeler, insan hakları ihlallerini iç işleri olarak değerlendirip, uluslararası müdahalelere karşı direnç göstermektedir. Bu ülkeler, egemenlik haklarını koruma adına uluslararası insan hakları normlarına uymakta isteksiz davranabilmektedir. Bu tür durumlar, uluslararası toplumda gerginliklere ve çatışmalara yol açabilir. Egemenlik ve insan hakları arasındaki bu dengeyi kurmak, küresel barış ve adaletin sağlanması açısından büyük bir zorluktur.

Büyük güçlerin dış politikalarında insan hakları bazen bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri, zaman zaman insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek başka ülkelere müdahalede bulunmuş ancak aynı standartları kendilerine veya müttefiklerine uygulamamışlardır. Bu durum, insan hakları konusundaki çifte standart eleştirilerine yol açmaktadır. Çifte

standartlar, insan hakları mücadelesinin güvenilirliğini ve etkinliğini zedeleyebilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin pratikte uygulanması, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle bazı ülkelerde, hukukun üstünlüğü ilkesinin yeterince güçlü olmaması ve insan haklarının korunması konusunda etkin mekanizmaların bulunmaması, bildirgenin etkin bir şekilde uygulanmasını engellemektedir. Bu nedenle, uluslararası toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki çabaları büyük önem taşımaktadır.

İnsan hakları konusunda farkındalığın artırılması ve eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, bildirgenin etkili bir şekilde uygulanması için kritik öneme sahiptir. İnsanların haklarını bilmeleri ve bu hakları savunabilmeleri için eğitim büyük bir araçtır. Bu bağlamda, devletler ve sivil toplum kuruluşları, insan hakları eğitimini yaygınlaştırmalı ve toplumun her kesimine ulaşmalıdır.

Sonuç olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlık için önemli bir kazanım olup, evrensel insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından büyük bir adım teşkil etmektedir. Ancak, bu bildirgenin etkin bir şekilde uygulanması ve korunması için uluslararası toplumun sürekli çaba göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Açık, C. (2011). *Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve Türkiye Örneğine Eleştirel Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktan, C. C.(2000). *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*. Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.

Akyıldız, F.(2011). Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 39-60.

Algan, B. (2006). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altınır, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği. Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-9.

Atak, S. (2006). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 86-99.

Baba, A. (2021). *Dünden Bugüne İnsan Hakları*. Cinius Yayınları.

Bohoslavsky, J. P. (2020). Guiding Principles On Human Rights Impacts Assessments Of Economic Policy Reforms. *The International Journal Of Human Rights*, 24(9), 1400-1428.

Choudhry, S. (2013). International Standards for the Independence of the Judiciary.

Donnelly, J. (2007). *The relative universality of human rights*. Hum. Rts. Q., 29, 281.

Eroğlu, İ. (2005). *Devletin İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, 11-72.

Gözlügül, S. V. (2014). Avrupa İnsan Hakları Hukuku. Ankara:Turhan Kitabevi.

Gülmez, M. (1991). Türkiye'nin İnsan Hakları Belgelerini Onaylama Politikası, *İnsan hakları Yıllığı*, C:13, 1991, s.103-138.

Güveyi, N. (2017). Angola-Sakson Hukuk Sistemi ve Kara Avrupası Hukuk Sistemi Boyutuyla Ekonomik İdare Hukuku Üzerine Bazı Düşünceler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 83-122.

Jotov, Y. V. (2002). European Consortium For Political Research.

Kalabalık, H. (2019). *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.

Karşı, Ü.F. (2021). *İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye’de Kurumsal Yapılanması*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Karabük.

Marks, S. P. (2022). Poverty and International Human Rights.

Özkan, Salih (2015). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126.

Polat, D. Ş.(2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1950-1967.

Sanioğlu, Hilal (2008). Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (74), 77-111.

Shiferaw, D.& T., Y. (2009). *Human Rights Law*.

Sutto, M. (2019). *Human Rights Evolution a Brief History*.

Turhan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.

Turner, R. (2014). Magna Carta in the United States. *Insights on L. & Soc'y*, 15, 6.

EKLER:

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Önsöz

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına, İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevkeden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına, Uluslararası dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına, Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına, Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılacak ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilan eder.

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti

ile hareket etmelidirler.

Madde 2

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi

diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına

tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü

bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.

Madde 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu Beyannameye

aykırı her türlü ayırdedici mualeleye karşı ve böyle bir ayırdedici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma

hakkı vardır.

Madde 8

Her şahsın kendine anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı muamelelere karşı fiilli netice verecek şekilde milli

mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez.

Madde 10

Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının

bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11

1. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir

yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.

2. Hiç kimse işlendikleri sırada milli veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü

mahkum edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere

maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkes herhangi bir devletin sınırları dahilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına haizdir.

2. Herkes, kendi memleketi de dahil, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.

Madde 14

1. Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci

muamelesi görmek hakkını haizdir.

2. Bu hak, gerçekten adi bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit

kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 15

1. Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

Madde 16

1. Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek

ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde

eşit hakları haizdir.

2. Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

3. Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

Madde 17

1. Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkını haizdir.

2. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.

Madde 18

Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek

başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.

Madde 19

Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları

mevzubahis olmaksızın malûmat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.

Madde 20

1. Her şahıs saldırsız toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine maliktir.

2. Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz.

Madde 21

1. Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine

katılmak hakkını haizdir.

2. Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir.

3. Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan

edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir.

Madde 22

Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi

için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

Madde 23

1. Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.

2. Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.

3. alışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4. Herkesin menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde

Ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25

1. Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak

üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya

geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

2. Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar,

aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.

Madde 26

1. Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlk öğretim mecburidir.

Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle

açık olmalıdır.

2. Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef

almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş

Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.

Madde 27

1. Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak

etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

2. Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin

korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin, işbu Beyannamede derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizama hakkı vardır.

Madde 29

1. Her şahsın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve şahsın bu topluluğa karşı görevleri vardır.

2. Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince

tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlâkın, kamu düzeninin ve

genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.

3. Bu hak ve hürriyetler hiçbir veçhile Birleşmiş Milletlerin amaç ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

İşbu Beyannamenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beyannamede ilan olunan hak ve hürriyetleri

yoketmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

BÖLÜM III

Uluslararası Belgeler Açısından Yerel Özerklik ve Yerel Katılım

Veysel GÖRÜCÜ¹

1. Avrupa Konseyi ve Yerel Katılım

1.1. Avrupa Konseyinin Yapısı, Statüsü ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Avrupa'nın bütünleşmesi düşüncesi çok eski olmakla birlikte Avrupa Kıtasında olağanüstü bir yıkıma sebep olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra hız kazanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşının Avrupa'da yarattığı siyasal, toplumsal ve ekonomik çöküntü yeni bir Avrupa'nın kurulması düşüncesine yol açmıştır. Avrupa'da kurulacak birliğin, yeni diktatörlerin doğmasını, Avrupa'nın yeniden yok edici bir savaşın içine düşmesini önleyeceği

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye, Orcid no: 0000-0002-3578-7646, veysel.gorucu@hku.edu.tr.

inancı Avrupalı liderler arasında yaygın olarak kabul görmüştür. (Gölcüklü & Gözübüyük, 1994) Churchill, 1946 yılında Zürich’te yaptığı bir konuşmada Avrupa Devletlerinin ABD gibi birleşik bir devlet oluşturmaları gerektiği üzerinde durmuştur. (Bozkurt, Özcan & Köktaş, 2001) Bu anlayışın ürünü olarak, kriz ve çatışma ortamının yerini karşılıklı güven ve işbirliğine bırakması gerektiği düşüncesi (Batıbay, 2015) ile Avrupa’nın ilk siyasal kuruluşu olan (Gölcüklü & Gözübüyük, 1994) Avrupa Konseyi’nin kurulmasına karar verilmiştir. (Cebe, 2007)

Avrupa Konseyine ilişkin Statü 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra’da on ülke; (Belçika, Danimarka, Hollanda, Fransa, İrlanda, İngiltere, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç) tarafından imzalanmış ve 3.8.1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Gölcüklü & Gözübüyük, 1994) Avrupa Konseyi Statüsü’nün 1. Maddesinin a bendinde kuruluş amacı; “üyeleri arasında, müşterek mirasları olan ülkü ve prensipleri korumak ve yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmek olarak” ifade edilmiştir.²

Bu amacın sağlanması için Statünün 1. maddesinin b bendinde “Konsey organları vasıtasıyla, ortak çıkarları ilgilendiren sorunların incelenmesi, anlaşmalar akdi ve ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, yasal ve idari alanlarda bir ortak hareket hattının kabulü ve insan hakları ile temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesiyle” varılabileceği belirtilerek, kullanılacak araç ve yöntemler belirlenmiştir.³

² Bkz. RG: 17.12.1949, 7382 sayılı.

³ Bkz. RG: 17.12.1949, 7382 sayılı.

1949 Yılında Avrupa Konseyine üye olmaya davet edilen Türkiye, (Batıbay, 2015) Avrupa Konseyi Statüsü'nün, 12.12.1949 tarih ve 5446 sayılı Yasa ile TBMM'de kabul edilmesi ile 8.8.1949 tarihinden geçerli olmak üzere Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. (Gölcüklü & Gözübüyük, 1994)

Bugün bu dev yapısıyla Avrupa Konseyi'nin temel hedefleri (Batıbay, 2015);

- Çoğulcu demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün korunması,
- Avrupa kültürel kimliğinin ve çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi,
- Avrupa'da toplumların karşı karşıya bulunduğu sorunlara (azınlıklara karşı ayrımcı muamele, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük, insan kaçakçılığı, göç, terörizm, yolsuzluk, kara para aklama, uyuşturucu, örgütlü suç, çevrenin korunması, AİDS, bioetik vs.) çözümler aranması, bu konularda iş birliğinin güçlendirilmesidir.

Avrupa Konseyi bu hedeflere ulaşabilmek için hemen hemen her alanda faaliyetlerde bulunmaktadır. Avrupa Konseyi bu çalışmalarını hükümetler arası uzman komiteler ve bunlara bağlı alt komiteler aracılığıyla gerçekleştirdiği gibi, işbirliğini parlamenterler ve yerel ve bölgesel yönetimler arasında da geliştirerek Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve AK Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi düzeyinde de örgütlenerek işbirliğine çok boyutlu olarak devam etmektedir. AK Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, üye devletlerin belediye başkanlarından ve yerel yönetim

temsilcilerinden seçilen asil ve yedek üyelerin katılımı ile oluşmaktadır. Bölgesel meclis ile yerel meclis olmak üzere iki alt organı bulunmaktadır (Karahanoğulları, 2003). Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin, Konsey'deki varlığının iki nedeni vardır. Birincisi, yerel yönetimlerin yani yerel düzeyde yurttaşların temsil edildiği birimlerin, Avrupa'nın kuruluşu sürecine aktif katılmasını sağlamak, böylelikle Avrupa'nın bütünleşme sürecinin sadece merkezi birimlerin temsilcilerinin kontrolünde gerçekleşmesinin önüne geçmek; ikincisi ise genel olarak demokrasiyi gerçekleştirmek için yerel demokrasiyi geliştirmenin gerekliliğine olan inançtır (Tanner, 1995).. Avrupa Konseyi, yürürlüğe giren kısmi anlaşmalar ile önemli işbirliği alanları oluşturmuştur. Bugün Avrupa Konseyi çerçevesinde geliştirilen işbirliği temelinde sayısı 190'ı aşan Avrupa sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye, bunlardan 76'sına taraftır. Avrupa Konseyince Strazburg'da 15.10.1985 tarihinde kabul edilen ve çalışmanın temel konusunu oluşturan “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı” bu antlaşmalardan biridir. (Batıbay, 2015)

Türkiye, Özerklik Şartı⁴'nı imzalarken, antlaşmanın birçok madde ve paragrafına çekinceler koymuştur. (Cebe, 2007) Çekincelere rağmen, Türkiye Özerklik Şartı'nı onayladıktan sonra uygulanması ve izlenmesine tam olarak katılmıştır. Çünkü Türkiye, Özerklik Şartı'ndaki ilkelerin ve evrensel değerlerin benimsenmesinin ve uygulanmasının sadece yerel demokrasinin kalitesini

⁴ Bkz. RG: 03.10.1992, 21364. Avrupa Konseyi'nce Strousbourg'da 15.10.1985 tarihinde kabul edilen “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı”, Türkiye tarafından 21.11.1988 tarihinde Strousbourg'da imzalanmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 08.05.1991 tarih ve 3723 sayılı “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile kabul edilmiş, 03.10.1992 tarih ve 2364 sayılı Resmi Gazete ile yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur

geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda demokrasinin ulusal düzeyde ilerlemesine de katkıda bulunacağına inanmaktadır. (Keleş, 2003)

1.2. Avrupa Konseyi'nin Demokrasi ve Yerel Yönetim Yaklaşımı

Avrupa Konseyi Statüsü'nün dibacesinde; ‘insan topluluğunun ve medeniyetin korunması için uluslararası işbirliği anlayışı üzerine tesis edilen barışın hâkim kılınmasının hayati bir öneme sahip olduğuna inanılarak, halklarının müşterek malı olan ve her gerçek demokrasinin dayandığı, fert hürriyeti, siyasî hürriyet ve hukukun üstünlüğü prensiplerine sarsılmaz surette bağlı olarak, bu amacın korunması, tedricen hâkim kılınması ve içtimai ve iktisadi ilerlemenin sağlanması için aynı hisleri besleyen Avrupa memleketleri arasında daha sıkı bir birlik kurulmasının zaruri olduğu’ belirtilmiştir. Birinci maddede ise; *“bu sıkı birliğin ortak çıkarları ilgilendiren konuların incelenmesi, anlaşmalar yapılması, iktisadi, kültürel, hukuki alanlarda ortak hareket etmek ve insan hakları ile ana hürriyetlerinin korunması ve geliştirilmesi yolu ile varılacağı”* belirtilmiştir. Üçüncü maddede ise; *“Avrupa Konseyinin her üyesinin, hukukun üstünlüğü ilkesini ve hükmü altında bulunan her şahsın insan haklarından ve ana hürriyetlerden faydalanma ilkesini kabul ettiği”* ifadeleri yer almıştır. (Cebe, 2007)

Böylece Statü ile demokratik yönetim anlayışının esas yönetim şekli olduğu ve demokrasinin birey hürriyeti, siyasi hürriyet ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Çitçi'nin dediği gibi, önsözdeki söyleyişle, *“demokrasinin, kişi özgürlüğüne, siyasi haklara ve hukukun üstünlüğüne dayanması gerektiği”* ifade edilmiştir. (Çifçi, 2003) Türkiye Cumhuriyeti de Avrupa Konseyi'nin kuruluşundan hemen sonra bu örgüte üye olmak

suretiyle, Konseyin, halkların ortak malı olarak benimsediği “*demokrasi*”yi ve demokrasinin olmazları olan “*insan hakları*”, “*hukukun üstünlüğü*” ve “*kültürel çeşitlilik*” olarak ifade edilebilecek olan temel ilkelerine bağlılığını ortaya koymuştur. (Ergani, 2003)

Özerklik Şartı'nın dibacesinde ise, ortak değer olan demokratik bir yönetimin oluşturulması için; (Cebe, 2007)

- Yerel yönetimlerin her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olduğu,
- Vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkının üye Devletlerin tümünce paylaşılan demokratik ilkelerden biri olduğu,
- Bu hakkın en doğrudan kullanım alanının yerel yönetimler olduğu,
- Avrupa ülkelerinde özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesinin demokratik ilkelere ve idarede ademi merkeziyetçiliğe dayanan bir Avrupa oluşturulmasında önemli bir katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Böylece Avrupa Konseyinin temel hedefleri olan çoğulcu demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün korunması ve Avrupa kültürel kimliğinin ve çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi (Batıbay, 2015) anlayışı Özerklik Şart'ı ile de benimsenmiş olmaktadır. Yani Özerklik Şartı ile öngörülen hak ve yetkilerin amacının da gerçek bir demokrasi kurmak, korumak ve geliştirmek olduğu görülmektedir.

Avrupa Konseyi Statü'sü ve Özerklik Şartı ile Avrupalı halkların ortak değeri olarak benimsenen “*demokrasi*” anlayışı, Avrupa Anayasa'sında⁵ da benimsenen ortak bir değer olarak yerini almıştır. Avrupa Anayasa'sının “Birliğin Değerleri” başlığını taşıyan 2. maddesinde bu ortak değerler; insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti, azınlıklar dâhil tüm insanların haklarına saygı olarak sayılmış ve bu değerlerin çoğulculuk, ayırım gözetmeme, hoşgörü, adalet, dayanışma, kadın erkek eşitliği anlayışı içindeki bir toplumda üye devletlerin hepsi için ortak olduğu (Özer, 2005) belirtilmiştir.

Aslında Avrupa Konseyi Statüsü, Özerklik Şartı ve Avrupa Anayasası ile ortak değer olarak benimsenen, demokrasi anlayışı, insan haklarına bağlılık, hukuk devleti ve çoğulculuk ilkeleri, bir siyasi rejimin demokrasi sayılabilmesi için kuramsal açıdan varlığı gerekli ilkelere (Şaylan, 2002).

Antik Helen kentlerinin, tarihsel olarak devletten daha önce gelen bir kurumlar ve kenttaşlık kavramının da yurttaşlıktan daha eski olması (Keleş, 2017) nedeniyle demokrasi kavramının tarihsel kökeninde yerel yönetimler (kent devletleri) bulunmaktadır. Yerel ölçekte kendi kendini yönetme ve yönetebilme hakkı ilk kez kent devletlerinde ortaya çıkmış ve demokrasi, tarihsel gelişimi içinde, uzun süre “*doğrudan yönetimi*” esas alan kent devleti, demokrasi ile özdeşleşmiştir. (Pustu, 2005) Bu yönetimlerin “demokrasi” diye adlandırılışı vatandaşların aktif olarak geniş ölçüde siyasal

⁵ Avrupa Birliği Anayasası 29 Ekim 2004'te, 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşması'nın imzalandığı salonda düzenlenen bir törenle, 25 üye devletin devlet ya da hükümet başkanlarıca imzalanırken, nihai senet ise üye ülkelerin yanı sıra "aday ülke" statüsünde olan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya tarafından da imzalanmıştır. bkz. <https://www.ab.gov.tr/37778.html>, (Erişim)15.03.2018.

faaliyetlere katılma hakkına sahip olmasıdır. (Kapani, 1993) Keleş'in de dediği gibi, kent tarihi gösteriyor ki, demokrasi bilincini geliştirmenin iki ön koşulundan biri; (Cebe, 2007)

- İnsanın kentine ait olduğunu duyumsaması,
- Kentin üzerinde söz sahibi olabilmesidir.

Kent, demokrasi ve özgürlük temalarını çağdaş bir yaklaşımla ele alan Özerklik Şartı ve Avrupa Kentli Hakları Şartı bu anlayıştan esinlenerek hazırlanmış belgelerdir. (Keleş, 2017) Çünkü Özerk yerel yönetim anlayışı ve yerel hakların yaşama geçirilmesi, demokratik bir yaşam biçimini benimsemiş olan Avrupa ülkelerinde, geleceğin birleşik Avrupa'sını kurmakta kullanılan bir bağ, ortak bir değer olarak önem kazanmıştır. (Ökmen, 2005)

Günümüzde yerel yönetimler demokrasinin temel kurumları olarak görülmektedirler. Yerel yönetimler halkın yönetime katılmasını sağlayan ve halka kendi kendilerini yönetme erdemi kazandıran en önemli kuruluşlar olmalarının yanında, demokrasinin en etkin bir şekilde hayata geçirildiği kuruluşlardır. Yerel yönetimler düzeyinde temsilciler ile seçmenler arasındaki coğrafi ve toplumsal uzaklığın ulusal düzeye oranla daha az olması, demokrasi kuramının öngördüğü hem gerçek bir seçme sürecinin hem de etkili bir halk denetiminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. (Pustu, 2005)

Ancak halk egemenliği anlayışının uygulamaya geçirilmesindeki zorluklar ve ulus egemenliği anlayışının da kurgulara dayanması, çoğulcu siyasal rejimler yönünde tanık olunan evrim sürecinde bir tür uygulama sınavından geçmiştir. Temsili demokrasi çağdaş demokrasiyi yansıtan bir anlayış olmasına rağmen, yarı doğrudan demokrasi uygulaması da istisnai nitelikte

kalacak kadar sınırlı değildir. Çünkü temsili demokrasi, referandum, halk vetosu, halkın yasama girişimi gibi doğrudan demokrasi tekniklerini artan bir şekilde kabul etmiş ve demokratik anlayışı yarı doğrudan demokrasi ya da yarı temsili demokrasiye dönüştürmüştür. (Kaboğlu, 2005) Nitekim bu anlayış günümüzde Avrupa Anayasasında “katılımcı demokrasi ilkesi” (md. 1–47)⁶ adı altında, fikir ve kanaat değişimi, açık diyalog, dayanışma ve halk girişimi olarak düzenlenmiştir (Kaboğlu, 2005).

Avrupa’nın üzerinde uzlaşma sağladığı demokrasi modelinde; katılım, insan onuruna saygı, şeffaflık, bilgiye ulaşma, çoğulculuk, çoğunlukçuluğa karşı olma, en az düzeyde ve ölçülü/orantılı güç kullanma, fırsat eşitliği ilkeleri ve bu ilkeleri yaşama geçirecek kurumların oluşturulması önem arz etmektedir. (Koçak, 2017)

Tüm bu tartışmalara rağmen, günümüzde demokrasi sözcüğü ve düşüncesi tüm dünyada bir özlemi ve vazgeçilmez bir ideali temsil etmektedir. Başka bir deyişle demokrasi özlemi ve bu özlemin gerçekleşmesi olan demokratikleşme talebi dünya ölçeğinde paylaşılan bir evrenselliği yansıtmaktadır. (Şaylan, 2002) Ancak küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet ve demokrasi kavramları

⁶ Avrupa Anayasası bkz. Madde 1–47. **Katılımcı demokrasi ilkesi;**

“1.Birlik Kurumları, uygun yollarla, vatandaşlara ve temsilci derneklere, Birlik faaliyetlerinin tüm alanlarında kendi görüşlerini bildirme ve açıkça tartışma fırsatını tanır”.

“2.Birlik Kurumları, temsilci derneklerle ve sivil toplumla açık, şeffaf ve düzenli bir diyalog kurarlar.

“3.Komisyon, Birlik faaliyetlerinin tutarlı ve şeffaf olmasını garantilemek için, ilgili taraflarla kapsamlı müzakereler gerçekleştirir.

“4. Kayda değer sayıda üye Devletten en az bir milyon kişiden oluşan Birlik, Vatandaş Komisyon’u, vatandaşların Anayasa’nın uygulanması için Birliğin bir yasama faaliyetlerinin gerekli olduğunu düşündükleri konularda öneri vermeye davet edebilirler.”

üzerine yapılan tartışmalarda, demokrasiye ve pratiklerine ilişkin değerlendirmelerde çoğulculuk ve katılım öne çıkmaktadır. Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte temsili demokrasilerin yerini doğrudan demokrasilere bırakacağı görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu anlamda ortaya konan yaklaşımlar yerel demokrasi ve yerel katılım bağlamında yerel yönetimleri de yakından ilgilendirmektedir. (Ökmen, 2005)

Yerel yönetimlerin demokratikleşme ile ilişkisi; öncelikle yerel düzeydeki bir kısım sorunların çözümüne ilişkin girişim ve inisiyatifin, o alanda yaşayan insanlara bırakılarak kendi sorunlarına sahip çıkma, kendi kendilerini yönetme alışkanlığı ve kültürünü geliştirmeleri beklentisinde kaynağını bulmaktadır. (Varol, 2000) Gerçek bir yerel yönetim ve demokrasi olmadan insan haklarının geliştirilemeyeceği gerçeği karşısında, evrensel insan hakları ilkelerine dayalı bulunan demokratik yerel yönetim, insan haklarına saygının, bunları geliştirme ve genişletmenin temel bir ön koşulunu oluşturmaktadır. Çünkü yerel yönetim, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesinin yerel odak noktası olup, bireyler, en yakın yönetim birimi olarak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sistemlerinin etkinlik sağlanmasına değişik biçimlerde önemli katkılarda bulunmaktadır. (Ökmen, 2005)

Demokrasi, insan hakları ve katılım birbirinden ayrılmaz üçlü olarak gittikçe daha sıkı bir ilişki içerisine girmekte olup (Kaboğlu, 1998) günümüzde, kendini yenileyememiş, değişime kapalı, baskıcı, merkeziyetçi ve otoriter siyasal ve toplumsal örgütlenme modelleri, yerini yavaş yavaş güçlü ve demokratik yerel yönetim modellerine bırakmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisi her geçen gün biraz daha önem kazanmakta ve yerel demokrasi,

demokratik yerel yönetim ve yerel özerklik kavramları her geçen gün daha fazla tartışılmaya başlanmaktadır. (Pustu, 2005)

Güçler ayrımı ve yargı bağımsızlığı gibi, Anayasal kurumlar, demokratik sistemlerde halk egemenliğinin birer yansıması durumundadırlar. Yerel yönetimler de bu saptamanın dışında tutulamaz. Bu nedenle yerel sorunların birlikte belirlenmesi, birlikte çözüm aranması ve kararların birlikte alınması, yurttaşların yaşadıkları çevreye daha fazla sahip çıkması ve özdeşleşmesi anlamına gelmektedir. Yurttaşın coğrafik anlamda siyaset ve yönetimle karşılaştığı en yakın yönetim biriminin yerel yönetim birimi olması konusunun öncelikle yerel yönetim alanında uygulanabilirliğinin araştırılması ve bu yönde çaba gösterilmesi gerekmektedir. (Çukurçayır, 2000) Smith'in ifade ettiği gibi, demokrasi, halkın doğrudan kendi kendisini yönetmesi ise, ancak yerel olan demokrasiden söz edilebilir. Demokrasi yerel düzeyde başarılı bir şekilde yaşama geçirilebilir ise, ulusal düzeyde de başarılı bir demokrasiden söz edebiliriz. (Pustu, 2005)

Bir yerel yönetim sisteminin demokratik olup olmadığı; yerel yönetim süreçlerine halkın katılımının sağlanması; yerel yönetimlerin karar organların bağımsız karar alma yetkilerine sahip olması; yerel yönetimlere yetki ve kaynak sağlanması ve yönetsel açıklık ilkelerinin varlığı ile açıklanmaktadır. (Yerel yönetim süreçlerine halkın katılımını sağlanması) Demokratik bir yerel yönetim için seçim gerekli fakat yeterli değildir; yerel yönetimlerin işleyişine halkın katılımı sürekli kılınmalıdır. Kararların alınmasına ve uygulanmasına halk katılımının sağlanması, demokrasinin günümüzdeki katılımın tezahürüdür. Çünkü demokrasi günümüzde temsili olmaktan ziyade halkın bizzat kendisinin sorunları ile ilgili

özüm süreçlerine katılmasını ifade etmekte olan katılımcı demokrasi anlayışıdır. Bu anlamda demokrasi, yerel toplumun kendisini yakından ilgilendiren konularda kendini özgürce demokratik yol ve yöntemlerle idare etmesidir. (Pustu, 2005)

1.2. İnsan Hakları Bağlamında Yerel Özerklik Şartı ve Yerel Katılım

Toplumsal temelleri itibariyle hak ve özgürlüklerin sürekli evrim halinde olduğu bilinmektedir. Bu, hak ve özgürlüklerin gelişmeci özelliğini göstermektedir. Geçmişten günümüze bu özelliğin gözlemlenebilmesi, bu özelliğin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Günümüzde gerek uluslararası belgelerde gerekse anayasalarda tanınmış olan hak ve özgürlüklerin, kabul ediliş sırasına ve özelliklerine göre üç büyük demet halinde ele alındığı görülmektedir. Bunlara hak ve özgürlük kuşakları adı da verilmektedir. (Kaboğlu, 2005)

İnsan haklarının bugüne kadarki evrim süreci şu şekilde ortaya konmaktadır;

- Kişi özgürlükleri ve siyasal haklar, (birinci kuşak haklar)
- Sosyal, iktisadi, kültürel haklar, (ikinci kuşak haklar)
- Çevre, gelişme ve barış hakları, (üçüncü kuşak haklar)

Ancak Alman hukukçu Georgy Jellinek tarafından bu yüzyılın başlarında yapılmış olan tasniften hareketle bu evrim;

- Negatif statü hakları (kişi hakları),
- Aktif statü hakları (siyasal haklar) ve

- Pozitif statü hakları (sosyal haklar), olarak da isimlendirilmekte ve tasnif edilmektedir (Erdoğan, 2005)

Bu ayrım; kişi hakları ile siyasal hakları birbirinden ayıran bir ayrım olduğu, Avrupa Konseyi Statüsü'nün dibacesinde kişi hakları ve siyasi haklar ayrımı benimsendiği çalışmamızın temel konusunu aktif statü hakları (siyasal haklar) oluşturduğu için bu ayrım esas alınacaktır.

Negatif statü hakları, kişi hakları olarak da nitelendirilmekte olup, devlet müdahalesine karşı güvence altına alınması ve siyasi iktidar karşısında korunması gereken hakları ifade etmektedir. Bu kategoriye giren haklar, ancak devletin bunlara karışmaması ile sağlanabilir. Geleneksel sivil haklar ve özgürlükler bu kapsama girmektedir (Erdoğan, 2005). Sivil alan, her bireyin özerkliği, davranış ve tercihini serbestçe belirleyebileceği özgürlük alanıdır. Bu alan, bireysel, kendini belirleme olarak, soyut insanın özgürlükleri ile sınırlı olmayıp, kişilerarası ilişkileri, toplumsal ilişkileri de kapsamına alır. (Kaboğlu, 1998) Türkiye'de sivil haklar yerine genelde “*kişi hakları*” veya “*medeni haklar*” terimleri kullanılmaktadır. Bu haklar kişilerin insan olarak var kalmalarına, kendilerini ifade etmelerine ve gerçekleştirmelerine imkân veren, kişiler ve guruplar arasında özgür etkileşim, iletişim ve örgütlenmeyi sağlayan, toplum içinde düşüncelerin serbest dolaşımını temin eden haklardır. Bu özellikleri nedeniyle bu haklar barışçı, medeni ve özgür bir toplumsal hayatın temelini oluştururlar. (Erdoğan, 2005)

Aktif statü hakları ise siyasal haklar olarak da nitelendirilmektedir. Yurttaşların siyasal iktidarın oluşumuna ve kullanımına katılmasını sağlayan haklardır. (Erdoğan, 2005) Siyasal alan “*katılma*” haklarında somutlaşmaktadır. (Kaboğlu, 1998) Vatandaşları, devlet karşısında aktif hale getiren bu haklar sayesinde, vatandaşlar siyasi karar alıcıları ve siyasi-idari kararları etkileyebilme olanağına kavuşmaktadır. Bu aktif statü hakları, kişilerin yönetime gönüllü katılmalarına imkân vermekte olan siyasi nitelikte haklar olup, bu haklar ancak demokratik rejimlerde güvence altındadırlar. Günümüzde bu haklar yurttaşlara tahsis edilmektedir. (Erdoğan, 2005) Ancak son yıllarda daha çok yerel seçimlerde özellikle kimi batılı devletler yabancılara da seçme ve seçilme hakkını tanımaya başlamıştır. (Kaboğlu, 1998)

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin (1789 tarihli) hakların öznesi bakımından yaptığı ayrıma göre de aktif statü hakları (siyasal haklar) birinci kuşak haklar içinde kişi özgürlükleri dışında kalan hakları ifade etmektedir. Bu haklar bildirmede de siyasal haklar olarak nitelendirilmektedir. Aslında bu aynı bildirgenin esin kaynağı olan “*toplum sözleşmesinin*” varsaydığı, siyasal toplum öncesi durum olan, doğal ortamda sadece insan hakkı olarak kişinin temel özgürlüklerinin mevcut olduğu kabulüne dayanmaktadır. Oysa siyasal haklar ancak siyasal toplumun oluşması, yani devletin kurulması ile kullanılabilecek haklardır. Çünkü yurttaş hakları ile devlet arasındaki doğrudan bağ, siyasal haklar ile yurttaşlık arasında doğrudan ilişkiye denk düşmektedir. Siyasal haklar anayasalarda olduğu gibi ulus üstü metinlerde de güvence altına alınmış bulunmaktadır. Bu boyutu ile siyasal haklar, seçim hakkı ve katılma hakkından oluşmaktadır. (Kaboğlu, 1998)

Seçim hakkı, devletin serbest seçimleri düzenleme yükümlüğü ve gerçekleşme özellikleri bakımından öteki haklardan ayrılır. Birey ve toplulukların hakkı, devlet açısından bir yükümlülük, bir dev biçiminde kendini göstermektedir. Bu kapsamı ile bu hak oy hakkı, aday olma hakkı ve siyasi patilere katılma haklarından oluşmaktadır. Oy hakkı seçme hakkıdır. Genel, eşit ve gizli oy ve açık sayım esasına dayanır. Oy hakkının bir hak olarak varlığını sürdürmesi, bunun zorunlu bir göreve dnştrlmemesine bağlıdır. Dnemselsel de olsa özneleri bakımından oy hakkı kadar geniş kitlelerce kullanılan bir başka hak bulunmamaktadır. (Kaboğlu, 1998) Bu hak idare edenlerin, idare edilenler tarafından denetlenmesi anlamına da gelen bir haktır. (Kapani, 1993)

Serbest seçimlerin önemli diğer bir unsuru ise, aday olma özgürlüğüdür. Aday olma özgürlüğünün olmadığı ortamda seçme hakkından söz edilemez. Ancak günümüz demokrasilerinde adaylık büyük lde siyasi parti olgusu çerçevesinde işlev kazanmakta olduğundan adaylık özgürlüğü, parti özgürlüğünü de kapsamına almaktadır. (Kaboğlu, 1998) Siyasi parti özgürlüğü ise serbest kuruluş, faaliyet serbestliği ve varlık güvencesi öğelerini kapsamına alır. Demokrasilerin vazgeçilmez öğeleri olan partilerin kendileri de örgüt olarak birer demokratik kitle kuruluşudurlar. (Kaboğlu, 1998) AİHS'nin 11 inci maddesi yönünden Yurttaşların seçme ve seçilme hakları, diğer bir anlatımla ülkenin siyasi yönetimine katılma hakkı, demokrasilerde korunması gereken temel hakların başında gelir. Günümüzde bu katılım, tek tek birey iradeleri yerine; bireyselsel

iradeleri bir araya getiren siyasal partiler aracılığı ile olmaktadır. Bu yüzden de siyasi partiler demokrasilerin olmazsa olmaz koşuludur.⁷

Katılma hakkı; kişinin siyasal gücün kullanılmasına katılmasını sağlayan haklardır. (Gözübüyük, 1999) Seçim hakkı, siyasal katılma hakkının dar anlamda ve dönemsel olarak kullanımıdır. Katılma hakkı ise, dilekçe hakkının kullanımından yerel yönetimler aracılığı ile yönetime katılmaya kadar geniş anlamda siyasal hakları kapsamına almaktadır. Demokratik rejimlerin siyasal ve merkezi nitelikte sınırlı kalmayıp yerelleşmeye doğru genişlemesi “*yerel özgürlükler*” kavramını gündeme getirmiştir. Bununla, merkeze göre çevrenin özerkliği, kendi sorunlarını yine kendilerinin çözmesi için yerel makamların yetki alanının genişliği anlatılmak istenmektedir. Özgürlük kavramı teknik anlamında kullanılmamış olmakla birlikte “*katılım ve yerelleşme*” sözcüklerinin birlikte düşünülmesi, yerel özgürlükleri, özgürlükler hukuku bağlamında anlamlı kılmaktadır. (Kaboğlu, 1998) Ayrıca siyasal haklar kategorisine dâhil olmayan, ifade özgürlüğü, dernek ve toplanma özgürlükleri gibi doğrudan doğruya siyasi nitelik taşımayan kişi hakları da, nitelikleri gereği vatandaşların siyasi ve idari yönetimi etkilemelerine imkân veren haklar (Erdoğan, 2005) konumundadır.

Pozitif statü hakları ise, sosyal haklar olarak da nitelendirilip, sağlanması devletin hareketsiz kalmasına değil, aksine olumlu edimlerde bulunmasına bağlı bulunan haklardır. Bu hakların sağlanması için devletin kişileri birtakım olanaklar donatacak olumlu

⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Anayasa Mahkemesinin 13.03.2003 tarih ve 1999/1 Esas ve 2003/1 Karar sayılı Kararı, (Çevrimiçi) (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>. 15.05.2016.

faaliyetlerde bulunması gerekir. Bu hakların yaşama geçmesinin başlıca araçları sosyal kamu hizmetleridir. Bu hakların amacı, sosyal devlet veya refah devleti olarak eşitsizlikleri gidermek veya en azından eşitsizlikleri azaltmak ve sosyal adaleti sağlamaktır. (Erdoğan, 2005)

Yukarıda da değinildiği gibi; gerçek bir demokrasinin tesisi ve işletilmesi ve bunun gereği olarak da insan haklarının güvence altına alınması ve bu haklardan herkesin yararlanmasına ortam hazırlanması için, Avrupa Konseyi bünyesinde birçok uluslararası antlaşma akdedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Avrupa Sosyal Şartı bu antlaşmaların başında gelmektedir. (Cebe, 2007)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; insan hakları alanında Avrupa Kamu Hukuku düzeninin Anayasal aracı haline gelmiş durumda (Kaboğlu, 1998) olup, medeni ve siyasi hakların geniş anlamda korunması amacıyla ortaya konan, uluslararası düzeydeki ilk metin olarak karşımıza çıkmakta, gerek taraf devletler üzerindeki bağlayıcılığı, gerekse yerel düzeydeki hakların korunmasını denetleyici özelliğe sahip olması etkisini arttırmaktadır. (Bilen, 2003) Klasik hak ve özgürlüklerin günümüzde de değerini korudukları, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin sadece bu hakları düzenleme konusu yapmasından anlaşılmaktadır. (Kaboğlu, 1998)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bir anlamda birinci kuşak haklar güvence altına alınarak etkin bir uluslararası hukuksal koruma sağlanmaya çalışılmıştır. Sözleşme ile kişi haklarının tamamı tek tek sayılmak suretiyle düzenlenmiştir. Bu haklar listesinde serbest seçim

hakkı ve siyasal hakların etkin kullanılmasını etkileyen dernek kurma özgürlüğü ve toplantı hakkı da bulunmaktadır. (Ergani, 2003)

Hak ve özgürlükler konusunda bireyi devlete karşı koruyan ve kendisine saygı ilkesine aykırı ya da hukuk dışı uygulamalarla hak ve özgürlüklerini ihlal eden devleti bireysel başvuru yoluyla uluslararası yargı mercii nezdinde yargılatma hakkını kazandıran Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bu amaca yönelik yargısal denetim işlevinde bulunmak üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kurulmuştur. (Doğan, 2004) Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihtiva ettiği hakları mümkün olduğunca geniş yorumlamakta ve böylece kişilerin temel hak ve özgürlüklerini en ileri ölçüde kullanabilmelerine olanak sağlayacak biçimde uygulamaktadır. (Ergani, 2003)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, “serbest seçim hakkı”, 1. nolu protokolün 3. maddesinde “Yüksek sözleşmeci taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde makul aralıklarla gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler” (Gözübüyük, 1999) şeklinde düzenlenmiştir. Bu kapsamı ile bu hak, salt yasama organı seçimlerinin yapılmasını içermekte ve temsili yolla halkın yönetime katılmasını öngörmektedir. Başka bir deyişle bu düzenleme, temsili yolla yönetime katılma yolu dışındaki katılım yöntemlerini kapsamamaktadır. Ayrıca yasama organı dışındaki yönetim organlarının faaliyetine katılmayı da kapsamamaktadır. Oysa geniş anlamda yönetime katılmak, seçim hakkını da kapsayan ancak ondan daha geniş olan bir hak olduğu gibi, mekânsal boyutu ile de merkezi yönetim yanında yerel yönetimleri de kapsamaktadır. Bu ise yerel yönetimlerin demokratik yapılanmanın temel kuruluşları olduğu

varsayımını kabul etmekten kaynaklanmaktadır. (Pustu, 2005) Siyasal katılım hakları açısından söz konusu düzenlemenin yeterli olmadığı belirtilmelidir. Bu düzenlemede, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesinde (md.25) yurttaşlara tanınan “*kamu yönetimine katılma hakkı*” ve “eşit biçimde kamu hizmetlerine girme hakkı” gibi haklara yer verilmemiştir. Bunun nedeni her şeyden önce bu maddenin bireylere ve yurttaşlara haklar tanımaktan daha çok sözleşmecî devletlere görevler yüklemek amacıyla kaleme alınmış olmasıdır, denebilir. (Özdek, 2004)

Görüldüğü üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen "serbest seçim hakkı", siyasal hakların yaygın olarak hayata geçmesini sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu boşluk Özerklik Şartı ile doldurulmuştur. Özerklik Şart'ı, temel insan haklarından olan seçme ve seçilme hakkı ile yönetime katılma haklarının yerel düzeyde kullanılmasını düzenlemektedir. Bu haklar; temsili yolla yönetime katılma hakkı olan “seçme hakkı” Özerklik Şartının 3. maddesinin 1. paragrafının 1. Cümlesinde, yönetime katılma hakkının asıl şekil olduğu vurgusu ile “*katılma hakkı*” ise 2. cümlede düzenlenmiştir. 3. maddesinin 2. paragrafında ise, “Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır. Bu hüküm, mevzuatın olanak verdiği durumlarda, vatandaşlardan oluşan meclislere, referandumlara veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurulabilmesini hiçbir şekilde etkilemeyecektir” şeklinde düzenleme yer almaktadır. (Cebe, 2007)

Özerklik Şartı ile yerel nitelikte hizmetleri yürütme yetkisinin, “*genel yetki*” prensibi çerçevesinde yerel yönetimlere bırakılması ve bu bağlamda merkezi yönetimin istisnai yetkiye, başka bir deyişle yerel yönetimlerin yerel hizmetler bakımından merkezi yönetimden daha fazla görev ve yetkiye sahip olması gerçeği karşısında, yerel yönetimlerde, yerel toplumun yönetime katılması, katılım hakkının kullanımındaki mekânsal genişlik yanında yetkilerin tür ve kapsam olarak ta genişliğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu katılma haklarının hem merkezi hem de yerel yönetim düzeyinde kullanılabilmesi bakımından bu hakların ikili boyutunu da göstermektedir. Dolayısı ile Özerklik Şartı'ndaki bu düzenleme, mekân ve yetkilerin genişliği karşısında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki “*serbest seçim hakkı*” düzenlemeden çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu anlamda Özerklik Şartı'nda düzenlenen katılma hakları, Özerklik Şartı'nda düzenlenen diğer haklar demetinin ekseni başka bir deyişle var olma nedenidir. Özerklik Şartı'nda düzenlenen diğer haklar bu hakkın tüm boyutları ile yaşama geçmesine hizmet eden yardımcı ya da yan haklardır. (Cebe, 2007)

Bu anlayıştan hareketle yerelleşme ya da demokrasiyi bireylerin katılımıyla kendilerine daha yakın mekânda kurma eğilimi anlamında Özerklik Şartı tüm üye ülkelerde giderek minimum bir standart oluşturma yolundadır. (Kaboğlu, 1998) Özerklik Şartı, yerel topluluğun yararlandığı özerkliğin derecesinin gerçek demokrasinin temel taşlarından biri olarak algılanması gerektiği düşüncesi ile yerel özerkliği tanımlamakta ve korumakta ve yerel toplumun haklarını korumak ve güvence altına almak için gereksinme duyulan ortak Avrupa normlarının yokluğunu gidermek amacını taşımaktadır. (Fasino, 1997)

Çünkü geleneksel katılım biçimi olan seçimlerde oy kullanma, çağdaş demokrasilerde yönetimlerin meşruiyet sorunun çözmeye yetmemektedir. Seçimler ve çeşitli, yerel meclislerde görev almak, halkın gözetim ve denetiminde bir siyasal ve yönetsel yapının oluşmasını sağlayamamaktadır. Bu nedenle birçok ülkede halkın yönetsel etkinlikleri etkileyebileceği ve yaşam çerçevesini biçimlendirebileceği yöntemler geliştirilmektedir ve uygulanmaktadır. Çünkü yönetime katılım yollarının açık olması halkın ciddiye alındığı anlamına gelmektedir. Egemenlik halka dayandırıldığına göre olası her türlü yöntemle halkın düşüncelerinin öğrenilmesi ve değerlendirilmesi anayasal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, yerel düzeyde alınan kararların katılım kanallarının açık tutulmasına bağlıdır. (Çukurçayır, 2000)

Demokrasi kavramının temel gerekleri olan halk katılımı, çoğulculuk ilkesi ve seçmenlere karşı hesap verme sorumluluğu gibi değerlerin yerel yönetimlerde hayata geçmesi daha kolaydır. Katılma, yerel yönetimlerde ulusal düzeydekinden daha yoğun ve doğrudandır. (Pustu, 2005 ve Dilys, 1974) Dolayısı ile siyasal hakları düzenleme kapsamı itibariyle Özerklik Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden çok daha ileri bir metindir. (Cebe, 2007)

Avrupa Sosyal Şartı ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin sosyal haklar alanındaki karşılığını oluşturan bir sözleşmedir. İnsan hakları, insanı toplumdan, somut yaşam koşullarından ve sosyal haklar bakımından ise üretim sürecindeki konumundan soyutlayarak ele alınamaz. (Gülmez, 1993) Başka bir deyişle Avrupa Sosyal Şartı, demokratik sistemlere tam işlerlik kazandırılabilmesini teminen, özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda, insan haklarının güvence

altına alınması amacıyla oluşturulmuş bir mekanizmadır. Böylece, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile sivil ve siyasi platformlara getirilen insan haklarını koruma ve denetim mekanizmalarının, diğer konuları da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.⁸

Görüldüğü üzere, Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı (Karahanoğulları, 2003) ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve diğer antlaşmalar yolu ile teorik anlamda gerçek bir demokrasinin kurulması ve geliştirilmesi için, insan hakları alanında Avrupa standartlarının oluşmasını büyük oranda sağlamış durumdadır. (Cebe, 2007)

Çünkü insan hakları, katılım ve demokrasi birbirinden ayrılmaz üçlü ilişkiyi oluşturmaktadır. İdari yapının büyük ölçüde demokratikleşmesi ve saydamlaşması, siyasal-yönetsel karar düzeneklerinin tabana doğru yayılması ile mümkündür. (Kaboğlu, 1998) Ayrıca merkezi yönetimlerde, yerel özerkliğin geliştirilmesi ile başkent dışında oluşturacak kurul ve meclisler her şeyden önce demokratik yapıyı pekiştirir. Siyasal-yönetsel karar düzeneklerinin yaygınlaşması, idari yapının büyük ölçüde demokratikleşmesi ve saydamlaşması ancak böyle bir genişleme ile sağlanabilir. Yetki ve sorumluluklardaki paylaşım, bölge ölçeğinde kurul ve organların hızlı kararlarıyla daha çabuk sonuca ulaşılmasına olanak tanır. Böylece idarenin etkililiği artar ve halkın yönetimi sahiplenme bilinci gelişir. Sonuç olarak, merkezi idareni ağır ve hantal yapısı karşısında her aşamada demokrasi kuralı daha iyi yönetilmeyi gerçekleştirir. (Kaboğlu, 1998)

⁸ (Erişim) http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/orta/main_genel.html, 20.03.2016.

1.2.1. Yerel Demokrasi ve Yerel Haklar

Demokratikleşme, kentleşme ve yerelleşme kavramlarının iç içe niteliği nedeniyle, (Ökmen, 2005) demokrasi kavramının tüm yönlerini kapsayan ve evrensel kabul gören bir tanıma ulaşamadığı gibi, yerel demokrasi tanımında da böyle genel geçer bir tanıma ulaşamamıştır. Hatta bu kavramı yanlış bulanlar dahi vardır. Bu nedenle ‘yerel demokrasi’ yerine ‘demokratik yerel yönetimler’ kavramının kullanılmasının daha doğru olduğu ileri sürülmektedir. Yine bu nedenle, zaman zaman ‘demokratik yerel yönetim’ kavramı da terk edilerek ‘özerk yerel yönetim’ kavramının tercih edildiğine de rastlanmaktadır. Ancak; ister yerel demokrasi, isterse de demokratik yerel yönetimler kavramı kullanılsın, kastedilen şeyin ‘yerel yönetim sisteminin demokratikliği’ olduğu açıktır. Yani tüm bu terimlerle, demokratik değerlerin yerel yönetimler için geçerli kılınmasının ve halkın karar süreçlerine doğrudan veya temsilcileri aracılığı ile katılımının kastedildiği anlaşılmaktadır. (Pustu, 2005)

Küreselleşme ile birlikte yerellik ve yerel demokrasi talepleri yükselmiştir. Yerellik ve yerel demokrasi taleplerinin odağında ise, yerel yönetimlerin öneminin artması ve yerel haklar bulunmaktadır. Bu hakların öne çıkması ile yerel demokrasinin yerelde yaşama geçmesi talepleri hız kazanmıştır. (Ökmen, 2005) Bu süreçle yükselen yerelleşme ile birlikte aile bağları ve hemşehrilik ilişkileri, biraz da paradoksal biçimde küreselleşmenin öteki yüzü olarak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda en temel insan hakkı olarak, insanın kendisi olma ve içinde yaşadığı topluma kendisi olarak katılma hakkı, yeni bir aidiyet biçimi olarak adeta vatandaşlığın yerini almaktadır. (Ökmen, 2005)

Yerel topluluk üyelerinin temel hakları ve ödevleri anlamında yerel haklar; yurttaşları yerel yönetimlerin demokratik süreçlerine katmanın ve yerel hizmetlerde etkinlik sağlamayı önemli birer aracıdır. Yerel haklar da doğal olarak tüm insanların doğuştan sahip olduğu temel, evrensel, dokunulmaz ve eşit hak ve özgürlükler temeli üzerinde biçimlenmektedir. Genel demokrasi algılayışı ve uygulaması içinde temel hak ve özgürlükler neyi ifade ediyorsa, yerel demokrasi çerçevesinde yerel topluluğun ve bireyin katılımını sağlayan temel hak ve ödevler de aynı şeyi ifade etmektedir. Ancak bu haklar hem kentsel mekâna dayandığı, hem de orada yaşayan yerel halkın kolektif nitelikte kullanabileceği hakları içerdiği için dayanışma niteliğinde ortaya çıkan haklar arasında yer almaktadır. (Ökmen, 2005)

Kentleşme, demokratikleşme ve yerelleşme kavramlarının iç içe niteliği ve yerel yönetim, kent ve kentlileşme olgularının yakın ilişkisi nedeniyle yerel haklar ‘kentsel haklar’ olarak da nitelenmektedir. Çünkü tarih boyunca kentler, demokrasinin, yerelliğin ve katılımın en fazla kendini duyurduğu yerler olmuştur. (Ökmen, 2005) Yine, toplu yaşam kentte siyasallaşmakta, temsili demokrasi kurumlarının yanı sıra, doğrudan demokrasinin katılımcı yöntemleri kentte uygulanmaktadır. (Keleş, 2017)

Kent kültürünün aktörleri; uluslararası topluluk, devletler, yerel yönetimler ve kenttaşlardır. Kent kültürünün aktörleri olan yerel yönetimler ve kenttaşlar aynı zamanda yerel hakların süjesi, sahibi veya yararlananı durumundadır. Ancak yerel yönetimlerden de önce yerel hakların sahibi, kenttaşlardır. Çünkü kenttaşlık bu hakkı doğuran hukuki sebeptir. Immanuel Kant’ın dediği gibi, haklar ve ödevler bir bütün oluştururlar. Demokratik rejimlerde merkezi ve

yerel tüm yönetimleri halkın özgür istenci ayakta tuttuğuna, öyle de olması gerektiğine göre, kentlerin asıl sahiplerinin sorumluk bilinci gelişmiş kenttaşın kendisi olduğunu varsaymak yanlış olmaz. (Keleş, 2017)

Yerel hakların, soyut toplumu temel alan insan hakları yaklaşımından öte, yerel hakların yereldeki insanı ve somut yaşam koşullarını konu edindiği ortaya çıkmaktadır. Yerel haklar ya da kentli hakları, yaşam kalitesinin değişik boyutları bakımından şöyle gruplandırılabilir: (Ökmen, 2005)

- Kentlerde yaşayanların, kentlerdeki hizmetlerin görülmesini sağlayacak yerel yönetimlere seçme ve seçilme hakkı, kararlarına katılma ve yönetim üzerinde sürekli bir demokratik denetimde bulunma, kentsel çevrenin ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak verecek biçimde kendisini vergilendirme hakkı,
- İnsan haklarına saygılı ve bu hakları geliştirmeye açık, bir kentsel ortamda yaşama hakkı,
- Güvenli bir kentsel ortamda yaşama hakkı,
- Ekolojik dengeleri korunmuş bir kentsel çevrede yaşama hakkı,
- Kentte yaşayanların kendi ekonomik ve toplumsal girişimlerini geliştirebilmek için gerekli altyapılara sahip olmayı isteme hakkı,
- Kentte yaşayanların yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerden seçme olanağına sahip olması hakkı,

- Kentte uygun çalışma olanaklarına ve güvencesine sahip olma ve kentin ekonomik gelişmişliğinden pay alabilme hakkı,
- Çoğulcu bir kentli kültürü edinebilme hakkı,
- Kültürel farklılıkları nedeniyle, kimsenin iş yaşamından ve toplumsal yaşamda dışlanmadığı, ikincil konumlar itilmediği, çok kültürlü bir bütünleşmesi olan bir kentte yaşama ve yine oturduğu yere bağımlılık duyabileceği, ona anlam yükleyebileceği, kimliği olan bir kentte yaşama hakkı,

Yerel haklar ile ilgili en önemli belge, 1985 tarihli Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'dır. Özerklik Şartı, yerel toplumun hakları ve yerel yönetimlerin özerkliği bağlamında bir çerçeve oluşturmaktadır. (Ökmen, 2005)

Yerel haklar ile ilgili önemli diğer bir belge ise Avrupa Konseyi, Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi⁹'ne 18 Mart 1992'de kabul edilen Avrupa Kentsel Şartıdır. Kentsel Şartı'nın diğer uluslararası antlaşmalardan veya belgelerden farkı, hükümetlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmış bir antlaşma olmasıdır. Türkiye'de henüz antlaşmayı imzalayan bir belediye olmamıştır.¹⁰

⁹ Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi; yerel ve bölgesel idarelerin güçlendirilmesi, hukuki ve idari açıdan incelenmesi, sınır ötesi işbirliğinin kolaylaştırılması ve bölgelerarası kültürel farklılıkların korunması ve geliştirmesini amaçlamaktadır. Bkz (Erişim) http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/orta/main_genel.html, 20.03.2016.

¹⁰ <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma7.php> (Erişim) 20.03.2016.

Yerel hakların neler olduğu konusunda üzerinde uzlaşmış bir metin bulunmamakla birlikte 17–19 Mart 1992 yılında Avrupa Konseyinin kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı, bu konuda başlangıç kabul edilir. (Ökmen, 2005) Kentsel Şartla, Avrupa yerleşimlerinde yaşayanların aşağıda sayılan haklara sahip olduğu kabul edilmiştir: (Cebe, 2007)

- Güvenlik; mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent,
- Kirletilmemiş, sağlıklı bir çevre; hava, gürültü, su ve toprak kirliliği olmayan, doğası ve doğal kaynakları korunan bir çevre,
- İstihdam; yeterli istihdam olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alabilme şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanması,
- Konut; mahremiyet ve dokunulmazlığının garanti edildiği, sağlıklı, satın alınabilir, yeterli konut stokunun sağlanması,
- Dolaşım; toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi, tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması,
- Sağlık; beden ve ruh sağlığının korunmasına yardımcı çevrenin ve koşulların sağlanması,
- Spor ve dinlence; yaş, yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun, her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması,

- Kültürler arası kaynaşma; geçmişten günümüze, farklı kültürel ve etnik yapıları barındıran toplulukların barış içinde yaşamalarının sağlanması,
- Kaliteli bir mimari ve fiziksel evre; tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli ağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mek nların yaratılması,
- İşlevlerin uyumu; yaşama, çalışma, seyahat işlevleri ve sosyal aktivitelerin olabildiğince birbiriyle ilintili olmasının sağlanması,
- Katılım; oğulcu demokrasilerde; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu kent yönetimlerinde; gereksiz bürokrasiden arındırma, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlanması,
- Ekonomik kalkınma; kararlı ve aydın yapıdaki tüm yerel yönetimlerin, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya katkı konusunda sorumluluk sahibi olması,
- Sürdürülebilir kalkınma; yerel yönetimlerce ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması ilkeleri arasında uzlaşmanın sağlanması,
- Mal ve hizmetler; erişilebilir, kapsamlı, kaliteli mal ve hizmet sunumunun yerel yönetimi, özel sektör ya da her ikisinin ortaklığıyla sağlanması,
- Doğal zenginlikler ve kaynaklar; yerel doğal kaynak ve değerlerin; yerel yönetimlerce, akılcı, dikkatli, verimli

ve adil bir biçimde, beldede yaşayanların yararı gözetilerek, korunması ve idaresi,

- Kişisel bütünlük; bireyin sosyal, kültürel, ahlaki ve ruhsal gelişimine, kişisel refahına yönelik kentsel koşulların oluşturulması,
- Belediyeler arası işbirliği; kişilerin yaşadıkları beldenin, beldeler arası ya da uluslararası ilişkilerine doğrudan katılma konusunda özgür olmaları ve özendirilmeleri,
- Finansal yapı ve mekanizmalar; bu deklarasyonda tanımlanan hakların sağlanması için, gerekli mali kaynakları bulma konusunda yerel yönetimlerin yetkili kılınması,
- Eşitlik; yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakta yükümlü olmaları öngörülmüştür.¹¹

Kent yönetimleri olan belediyeler, yerel nitelikteki kent ve çevre değerlerini koruma konusunda, Avrupa Kentli Hakları Şartı'nın kendilerine tanıdığı sorumlulukları, gereğince yerine getirecek ölçüde güç ve bilinç kazanmak zorundadırlar. Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8'nolu Tavsiye Kararı (1999), seçikle göreve gelen yerel yönetim organlarının, hem

¹¹

(Çevrimiçi)

(Erişim)

<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma7.php>, 20.03.2016.

yaptıkları, hem de yapmayı ihmal ettikleri işlerden dolayı mali yönden sorumlu olacaklarını belirtmekte, bu sorumluluktan ancak iyi niyetli oldukların kanıtlayarak kurtulabileceklerini esasa bağlamaktadır. (Keleş, 2017)

Türkiye'de yerel haklar ile ilgili olarak önemli girişimlerden birisi IULA-EMME ve Toplu Konut idaresi Başkanlığı tarafından ortaklaşa yürütülen ve *“Türkiye’de yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi”* başlığı ile tanıtılan çalışmadır. Çalışma ile “Yerel Topluluk Üyelerinin Temel Hak ve Ödevleri Bildirgesi” adını taşıyan bir öneri geliştirilmiştir.

Bu taslak ile yerel topluluk üyelerinin, dayanışma ve sorumlu yurttaşlık bilinci içinde kullanılması söz konusu olan ve eşit biçimde ödevleri de içeren bazı haklara sahip oldukları vurgulanmaktadır. (Cebe, 2007)¹²

Yerel katılım hakkı ise; yerel topluluk üyelerinin, yerel yönetim için seçmeye, seçilmeye, yönetime katılmaya ve işbirliğine, yerel girişimlerde bulunmaya, seçilmiş yerel yöneticileri geri çağırmaya, halkoylamalarına katılmaya, yerel işlerle ilgi bilgi edinmeye, denetim, dava ve şikâyetle bulunmaya ve her türlü aşırı düzenlemecilik ve kırtasiyeciliği reddetmesine olanak tanıyan hak olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, yerel haklar bağlanımında, yerel

¹² Cebe, s. 29. bkz. Cebe s.30 Taslakta; Yerel yönetim hakkı, yerel topluluk üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik ve kültürel zenginliğine ve refahına ilişkin yerel hizmetleri görmek üzere kullanılan, bu hizmetleri, genel yetki ile kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren; hiçbir ayırım gözetmeden insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, insan haklarını, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçiren; yetkilerin yerel topluluğa en yakın yönetim birimince kullanıldığı (hizmette halka yakınlık ilkesi) kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk, demokratik bir yerel hak olarak tanımlanmıştır.

güvenlik hakkı, kirlenmemiş bir çevre hakkı, uyumlu ve dengeli bir çevreden yararlanabilme hakkı, (Kaboğlu, 1998 ve Turgut, 1998))¹³ çalışma ve konut hakkı, kültür hakkı, çok kültürlü bütünleşme hakkı, sürdürülebilir gelişme hakkı, doğal kaynaklar ve zenginlikler den yararlanma hakkı, kişisel gelişme hakkı, yerel yönetimler arası işbirliği ve dayanışmayı talep hakkı gibi bazı haklar da düzenlenmiştir. Tüm bu özellikleri ile ele alındığında, hazırlanan taslağın Avrupa Kentsel Şartı ile içerik olarak benzeştiği görülmektedir. (Ökmen, 2005)

1.2.2. Avrupa Kentsel Şartı ve Kent Yönetimine Katılım

Dünya özellikle son iki yüzyılda giderek artan bir kentleşme süreci yaşamaktadır. Kentleşme, küreselleşmenin ve demokratikleşmenin ve yerelde demokrasi taleplerinin temel dinamiklerini bünyesinde taşıyan bir süreci hızlandıran temel dinamiklerden biri olmuştur. Kentleşme süreçleri, kentli hakları taleplerini de beraberinde getirmiştir.

Kentli hakları, yerel toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel olanakları ile yerel bilinç ve sorumluluğun geliştirilmesini, yerel hizmetlerde kalite ve etkinliğin artırılmasını, hizmet sunumu ve yerel yönetime katılımı sağlamayı amaçlayan aynı zamanda vatandaşlarca bilinçli ve dayanışmacı anlayışta belli sorumluluklarla

¹³ Kaboğlu, s. 104. Uyumlu ve dengeli bir çevreden yararlanabilme hakkı, bunun korunmasına katılma hak ve yükümlülüğü ile tamamlanmaktadır. Zira burada hakkın muhatabı sadece devlet değildir, bireyler de edilgen konumdan çıkarılmışlardır. Devlet, bu hak kapsamında sadece kaçınma ödevi yüklenmeyecek, hakkın kullanılma koşullarını düzenleyecek, güvence altına alacak ve bu amaçla kamusal makam örgütleyecektir. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için kişilerin müdahalesi gerekmektedir. Kaboğlu, s.75. Katılımın zincir haklardan biri olduğu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Nükhet Turgut, *Çevre Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998, s. 153-155.

birlikte kullanılan dayanışma hakkıdır. Kentli hakları, insan hakları içerisinde yer almakla birlikte daha çok birey haklarından çok kent içinde yaşayan hemşehriyi esas alması itibariyle daha somuttur. İnsan hakları kentte kentli haklarıyla somutlaşmaktadır. *“Kısaca kentli hakları, kentte yaşayan ya da bulunan kentlilere, diğer insan haklarına ek olarak tanınan, henüz gelişme sürecinde bulunan, insan haklarının bütünselliği içerisinde yer alan bazı hak ve sorumluluklardan oluşmaktadır.”* (Palabıyık, 2004) İdeal kent genelde insan haklarının özelde ise kentte yaşayanların haklarının güvence altına alındığı kenttir. Kentsel haklar hem kentli toplumun hem de içinde yaşayan bireyin haklarının tümünü kapsayan haklardır. (Geray, 1998 ve Kıvılcım & Akkoyunlu, 1997)

Kentli hakları uluslararası bir metin olarak, Avrupa Kentsel Şartında kendilerine yer bulmuşlardır. Avrupa Kentsel Şartı, Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa Konseyi’ne bağlı olarak çalışan Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansında 18 Mart 1992 tarihinde kabul edilmiştir. Şart daha önceki birçok uluslararası metinden farklı olarak, hükümetlerin değil, yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Türkiye’de anlaşmayı imzalayan bir yerel yönetim birimi henüz bulunmamaktadır. Kentli hakları alanındaki en önemli belge olan Avrupa Kentsel şartı, 20 maddelik bir deklarasyon ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır. (Coşkun & Sezer, 2004)

Kentte yaşayanlara ve kent sakinlerine diğer insan haklarına ek olarak tanınan kent hakkının özelliği, insan hakları hukukunun aradığı tüm unsurları taşımasıdır. Herkesin; *“insan haklarına saygılı ve geliştirmeye açık bir kentte yaşama hakkı, güvenli bir şehirde yaşama hakkı, ekolojik dengeleri korunmuş bir şehirde yaşama*

hakkı, girişim ve teşebbüsleri destekleyen bir kentte yaşama hakkı, yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerin halkın seçimine sunulduğu bir kentte yaşama hakkı, kentin ekonomik gelişiminden pay alma hakkının bulunduğu bir kentte yaşama hakkı ve talebi bulunmaktadır". (Balkır, 2010)

1992 yılında Avrupa Konseyi'nce kabul edilen "Avrupa Kentsel Şartı" halk katılımı kentsel gelişimin demokratik süreci için bir gereklilik olarak görmekte, doğrudan katılım araçlarının yaratılmasını demokrasi ve insan haklarının bir göstergesi olarak sunmaktadır. (Göktürk, 1997) Bu nedenle kent yönetimine demokratik katılımı sağlamak üzere, Avrupa Kentsel Şartı'nın 12. bölümü, "*Hemşehri Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması*" adı altında, genel olarak kent yönetimine katılma konusuna ayrılmıştır. Şarta göre, "*bir kentin yönetimi, önerilen idari işlemlerden ve kararlardan hakları ve malvarlığı önemli ölçüde etkilenen kişilerin bu işlemler ve kararlar konusunda bilgilendirilmesini, görüşlerini duyurmasını ve böylece karar alma sürecinin aktif bir parçası haline gelmesini sağlayacak biçimde yürütülmelidir*". Şart diğerlerinden farklı olarak Hükümetlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Türkiye'de henüz anlaşmayı imzalayan bir belediye olmamıştır.

Şartın kent yönetimine katılım için öngördüğü ilkeler özet olarak şunlardır:¹⁴

-Yerel siyasal yaşama hemşehri katılımı, temsilcileri serbestçe ve demokratik biçimde seçme hakkıyla korunmalıdır.

¹⁴

(Çevrimiçi)

(Erişim)

http:

//www.izmirbarosu.org.tr/yayinlar/sart_cevre_avrupa_kentsel.htm, 20.04.2018.

-Yerel siyasal yaşama hemşehri katılımı; yerel, siyasal ve idari yapının her kademesinde etkinleştirilmelidir. Seçimleri sırasında yerel temsilcilere görev süreleri boyunca tüm yerel işlerin yapılmasını kapsayan ayrıntılı bir yetki verilmemektedir. Bu nedenle yerel temsilciler, belli konularda danışmak üzere düzenli aralarla seçmenlere gitmelidir. Seçilmiş yerel temsilcilerin, genel yetkiye sahip olmakla birlikte, belli bir yeni sorun veya politika konusunda yetkili olmamaları halinde referanduma başvurulması zorunludur.

-Beldenin geleceğiyle ilgili bütün büyük projeler konusunda hemşehri danışılması gerekmektedir. Bunun için ise resmi kamuya danışma usulleri oluşturulmalı; danışma sürecinde tarafsızlığın güvenceleri sağlanmalı; bütün kamu belgelerine serbestçe erişilmesine izin verilmeli; bütün projeler kamuya duyurulmalı; resmi bir haber bülteni yayımlanmalı; yerel yönetim ile genel kamu arasındaki kopukluğu gidermede gönüllü kuruluşların rolü tanınmalı ve arttırılmalıdır.

-Kent yönetimi ve planlanması, kentin somut özellikleri konusunda azami bilgilenmeye dayanmalıdır. Bireysel veya toplu olarak ilgili herkesin plana önceden katılımının sağlanması, aşılacak engelleri saptamanın en iyi yoludur.

-Yerel siyasal kararlar, profesyonellerden oluşan ekiplerin yürüttüğü kentsel ve bölgesel planlamaya dayanmalıdır.

-Karar alma sürecindeki son aşama olan siyasal tercihlerin yaşamsal ve kavranabilir olması gerekmektedir.

-Yerel yönetimler, gençlerin yerel yaşama katılımını sağlamalıdır. Yerel yönetimler, “Gençlerin Yerel ve Bölgesel

Yaşama Katılımı Hakkında Şartta¹⁵” öngörülen ilkeler uyarınca, geleceğin hemşehrilerinin çok erken bir yaşta yerel yaşama katılımını sağlamak zorundadır.

Bu katılım, toplumsal dayanışmanın sağlanmasında ve gençlerde demokratik kurumlara ve kuruluşlara bağlılık yaratılmasında belirleyici faktördür. Bunun gerçekleşmesi için ise eşit fırsatlar sağlanmasını amaçlayan, tutarlı iç bağlantılara sahip sektörel politikalar içeren, gençlerin somut ihtiyaçlarına (iş, konut, çevre, kültür, boş zaman, eğitim ve sağlık gibi) ağırlık veren, iyi düşünülmüş bir yerel gençlik politikası gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Avrupa Kentsel Şartı, kentte yaşayanların *“karar alma sürecinin aktif bir parçası haline”* gelmesini istemektedir. Bu olgunun en önemli gerekçelerinden birisi, alman idari kararlar ve yapılan işlemler sonucunda, kişilerin hakları ve malvarlığının etkilenmesidir. Ülkemizde bu duruma örnek olarak imar planlaması karar ve işlemleri gösterilebilir. Kent yönetimine kentte yaşayanların katkı yapabilmesi için uygun bazı araçlara ihtiyaç vardır. Şart, bu araçların oluşturulması görevini de ilgili kamu otoritelerine vermektedir. Çünkü kentlilerin karar alım sürecine katılımı için bilgilendirme, açıklık, danışma gibi uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekir. Şart, Avrupa’da hemen her ülkeye uygulanabilecek yol gösterici evrensel ilkeleri tanımlamaktadır. Şart’ın önemle benimsediği temel iki ilke ise işbirliği ve dayanışmadır.

¹⁵ Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımlarına İlişkin Avrupa Şartı, Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin antlaşma niteliğine sahip olmayan şartlarındandır. Kongre'nin Mart 1992 toplantısında kabul edilmiştir, Bkz. (Erişim) <http://www.yerelnet.org.tr>, 23.07.2017.

1992 yılında Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından ilan edilen ve çok önemli adımların atılmasını sağlayan ilk şart çok hızlı yaşanan siyasal ve sosyal gelişmelere uyarlamak amacıyla yine Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından 27 – 29 Mayıs 2008 tarihleri arasında “Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto” adı altında Avrupa Kentsel Şartı-2’yi yayınlanmıştır. Şartın giriş bölümünün 8. maddesinde manifestonun amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Kongre, kentsel gelişmeye ilişkin bu uluslararası referans belgelerinin çeşitliliğini dikkate alarak, Avrupa Kentsel Şartı’nın bazı ilkelerinin yeniden tanımlanması gerektiğini düşündü. İlk Avrupa Kentsel Şartı, bir eşik olma niteliğini korusa da, ona eklemeler yapmak ve güncelleştirmek gereğini duyduk. Yeni bir yüzyılın doğduğu aşamada ortaya çıkan yeni bir kentlilik şeklini yansıtan bu Manifesto, işte bunu amaçlamaktadır.” (Erim, 2008)

Avrupa Kentsel Şartı-2’nin yayınlanması ile birlikte tarihi değere sahip çıkan, tarihi çevreyi korumaya yönelik geçerli politikaların geliştirilmesi gerekliliğini vurgulayan, katılımcı bir yönetim, yaratıcı ve yenilikçi, bilgi temelli ekonomi, yerel ve küresel çevreye saygılı, sürdürülebilir kentler arzulanmaktadır. Kentlilerin bilgilendirilmesi ve kamuyu ilgilendiren konulardaki katılımcı olması, bölgesel temsilciler ve yöneticiler için etik kamu yaşamının benimsemesi gerekliliği ifade edilmektedir. Seçimlere demokratik katılımın artırılması, yönetimde katılım alternatif mekanizmalarının kurulması, göçmenlere de seçme seçilme hakkı tanınması ve kentlerin yüksek demokratik sistemler haline getirilmesi önerilmektedir.

Yerinden yönetim ilkesine ağırlık verilmesi, merkezi idarenin dengeleyici rolü yerel birimlerin kendi özdenetim mekanizmalarının geliştirilmesi ifade edilmekte, mekânsal anlamda kentsel yayılma, ulaşım ve enformasyon altyapısı, konut hakkı, çevrenin korunması gibi konulara sadece yerel ölçekte kalmayıp, birliktelik vurgusu ile bölge, ülke ve hatta Avrupa olarak çözüm aranması gerekliliği vurgulanmaktadır.

1.3. Özerklik Şartının İç Hukukumuzdaki Yeri

Türk Hukukundaki kurallar kademelenmesi, (Güriz, 2011 ve Aral, 1978) ¹⁶ bu kuralları yapan organlar ve oluşumlarındaki biçim ile içerik ve konularına dayanılarak yapılmaktadır. 1982 Anayasasının 11. maddesinde “Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü”, 115. maddesinde “tüzüklerin kanuna aykırı olmaması” ve 124. maddesinde ise “yönetmeliklerin de tüzük ve kanunlara aykırı olamayacağı” şeklinde kurallar öngörülmüştür. Konumuzla ilgisi bakımından bu kurallara bakılarak, hukukumuzdaki kurallar kademelenmesinin yukarıdan aşağıya olarak “Anayasa, kanun, tüzük ve yönetmelik” olduğu söylenebilir. (Teziç, 2016)

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların hukukumuzdaki yeri genel anlamda Anayasanın 90. maddesinde

¹⁶ Normlar hiyerarşisi, hiyerarşik sıradaki hukuk kurallarından altta bulunan kuralın kendi üstündeki kurala aykırı olmamasıdır. (Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s.54.); Bir normun geçerliliğinin başka bir norma dayanması normlar arasında bir alt ve üst ilişkisine dayanan hiyerarşiyi oluşturur. Bu ilişki bir normun geçerliliğinin diğer bir normun geçerliliğine dayanmasının sonucudur. (Vecdi Aral, *Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri*, Garan Matbaası, İstanbul, 1978, s. 81, 13-316.) Türk Hukuk Sisteminde normlar hiyerarşisi, Anayasa, Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Milletlerarası Antlaşma, Kanun/OHAL'de çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri/ Milletlerarası Antlaşma, Yürütmeye İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Yönetmelik şeklinde sıralanmaktadır.

düzenlenmiştir. Anayasanın 90. maddesinin son fıkrası aynen “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.”¹⁷ Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” şeklindedir. Bu düzenleme ile getirilen ilk kural, uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğudur. (Cebe, 2007)

Antlaşmaların kanun hükmünde olması ilk evvela, antlaşma yapma faaliyetinin, kanun yapma ve parlamento kararları alma (Özbudun, 1993) faaliyeti anlamında, yasama faaliyeti kapsamında kaldığı anlamına gelmektedir. Yasama yetkisinin en önemli özelliği genel ve devredilemez (Özbudun, 1993) olmasıdır. Ayrıca Anayasa'nın 87. maddesinde TBMM'nin görev ve yetkileri sayılırken, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak şeklindeki düzenleme ile kullanılan “kanun” ibaresinden maddi manada kanunun mu yoksa şekli manada kanunun mu kastedildiği de anlaşılamamaktadır. (Özbudun, 1993)

Bu nedenle de Türk hukuk düzeninde uluslararası antlaşmalar hiyerarşik kademelenmede ilk bakışta Anayasanın altında ve Tüzüklerin üstünde bir yer almaktadır. Bu saptama önemlidir. Çünkü eşit kurallar arasında bir çatışma söz konusu olduğunda sonraki kuralın önceki kuralı üstü kapalı (zımnen) olarak yürürlükten kaldırdığı, özel kural-genel kural çatışmasının bu kuralın istisnası olduğu ve alt

¹⁷ Bkz. Ek cümle: 07/05/2004 - 5170 Sayılı Kanun, 7. md.

kademedeki kuralın üst kademedeki kural ile çatışması durumunda alt kademedeki kuralın uygulanmayacağını (Teziç, 2016) bu saptama belirlemektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, fıkradaki düzenleme ile yukarıda yapılan açıklamalar dışında, antlaşmaların Türk Hukukundaki yeri konusunda iki ana kural konmuştur. Bunlardan biri “*uluslar arası antlaşmalar yasa gücündedir*”, diğeri ise “uluslararası antlaşmaların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez” kuralıdır. (Gölcüklü ve Gözübüyük, 1994) Nihayet 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı kanunun 7. maddesi ile bu fıkra eklenen yeni cümle ile daha önceki iki kuralın uygulanmasından doğan ihtilaflar sona erdirilmek istenmiştir. (Cebe, 2007)

Uluslararası antlaşmaların yasa gücünde olması, anayasal de-yimi ile kanun hükmünde olması ve doğrudan hüküm doğuracakları şeklindeki düzenlemenin, uluslararası hukukun en önemli kaynağı olan antlaşmaların iç hukuk düzenimizde doğrudan etki doğurması (Pazarcı, 1994 ve Tunç, 2000) anlamına geldiği öğretilerde tartışmasız olarak kabul edilmektedir. (Cebe, 2007)

Ancak fıkranın ikinci cümlesi ile getirilen “uluslararası antlaşmaların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez” şeklindeki ikinci kural, öğretilerde ve uygulamada tartışmalara neden olmuştur. Kimi yazarlara göre bu kural antlaşmaların yasalarla eşdeğerde olduğu görüşünü etkilemezken; kimi yazarlara göre ise bu kural antlaşmaların yasaların üstünde olduğunu göstermektedir. (Gölcüklü ve Gözübüyük, 1994)

26 Haziran 1945 tarihli, “Birleşmiş Milletler Antlaşması¹⁸”, 10 Aralık 1948 tarihli “*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*¹⁹”, 15.02.1949 “*Avrupa Konseyi Statüsü*²⁰”, konsey tarafından hazırlanan “İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme²¹” halen Türk hukukunun yürürlük kaynakları arasında yer almakta olup, 1961 ve 1982 Anayasalarının hazırlanmasında kaynak olmuşlar ve temel hak ve ödevlere ilişkin kuralların gerekçelerinde bunlara yollamalar yapıldığı gibi, Türk Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında da Anayasaya uygunluk denetiminde aydınlatıcı ve destek ölçü norm olarak kullanılmaktadırlar.

Anayasa Mahkemesinin “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini” destek ölçü norm olarak kullanması karşısında ortaya çıkan sorun, uluslararası antlaşmaların kurallar kademelenmesindeki yerinin saptanmasında önemli bir ölçüdür (Teziç, 2016). Bu nedenle Anayasa'nın (md. 90/5) “*Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir*” kuralı, kanun ile milletler arası antlaşmanın eş düzeyde oldukları anlamına gelmemektedir. Bu ifadeden böyle bir sonuç çıkarmak hukuken doğru değildir. Asıl anlamı ise, bir milletlerarası antlaşmaya dayanarak uyuşmazlığı çözme durumunda kalan mahkemeleri kuşkudan kurtarmaktır. Bu bakımdan Türk hukuk düzeninde milletlerarası antlaşmalar kanunlara eşdeğerde değil fakat kanunlardan üstün bir durumdadırlar. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, öyle antlaşmalar vardır ki nitelikleri ve konuları nedeniyle bunların bir yasa ve hatta anayasa ile değiştirilmeleri söz konusu olamaz. Örneğin, ülke sınırlarına ilişkin olanlar gibi.

¹⁸ Bkz. RG: 24.08.1945, 6092.

¹⁹ Bkz. RG: 06.05.1949, 7217.

²⁰ Bkz. RG 17.12.1949, 7382.

²¹ Bkz. RG: 19.03.1954, 8662.

Anayasanın kaynaklarından olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin koruduğu hak ve özgürlüklerin bütünü, Avrupa Konseyinin “*ortak malvarlığı*” ve “*gerçekten demokratik bir rejimin temeli*” sayıldığı için üye devletler iç hukuk düzenlerinde sözleşmeye aykırı kurallar koymama ve yürürlükteki kurallarını da sözleşme ile uyumlu kılma yükümlüğündedirler. Bir iç hukuk metni olan Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi arasında çatışma söz konusu olduğunda, uluslararası hukukun üstünlüğü gereği Anayasanın, sözleşmeye uygun yorumlanması gerekir. Yani anayasa ile sözleşme arasındaki bir çatışma durumunda, sözleşmenin uygulanması gerektiği de ileri sürülmektedir. (Teziç, 2016)

Anayasa'nın 90. Maddesinde, antlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtildikten sonra “*Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz*” şeklindeki düzenleme hiç olmasaydı dahi, yani antlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtildikten sonra, antlaşmalar hakkında ‘Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamaz’ ibaresi olmasaydı dahi, birinci görüş sahiplerinin görüşlerini aynen savunmak mümkün görünmektedir. Öyleyse ‘antlaşmalar hakkında, anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamaz’ ibaresinin, bir anlamı olması gerekir. Bu ise salt uluslararası yükümlülüklerden kaynaklanan bir hassasiyet olamaz. Çünkü maddenin metninde uluslararası yükümlülüklerden kaynaklanan hassasiyeti vurgulayan bir işaret yoktur. O bakımdan pozitivist açıdan hareket edildiğinde, ikinci görüş sahiplerinin gerekçeleri, Anayasa metni ile daha bağdaşır görünmektedir. (Cebe, 2007)

Tüm bu tartışmalar devam ederken, Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasına 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı kanun ile

eklenen *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır”* şeklindeki cümle ile kanun koyucu tarafından da tüm bu tartışmalara son verilmek istenmiştir. Böylelikle Türk hukuk düzeninde ilke olarak antlaşmaların kanuna eşdeğer olduğu, birinin diğerine üstünlüğünün olmadığı, ancak temel hak ve özgürlükleri düzenleyen antlaşmaların ve Anayasa'nın 15. 16. 42. ve 92. maddelerinde düzenlenen konulara ilişkin uluslararası hukuk kurallarının Anayasa üstü bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmiştir.

Ancak Anayasanın 90. maddesine eklenen bu cümle ile bu defa hangi antlaşmaların temel hak ve özgürlükleri içerdiği veya konu aldığı yeni bir tartışma konusu olarak yerini almıştır. Anayasanın bu düzenlemesi karşısında, doğal olarak, TBMM'nin, insan haklarını düzenleyen antlaşmalara ve dolayısı ile Özerklik Şartına aykırı yasa yapmamasıdır. (Cebe, 2007)

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere özerklik şartına aykırı yasaların çıkması durumunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne doğrudan dava yolu ile başvurmak mümkün olmayacaktır. Ancak bireysel hak ihlalleri yaşandığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne götürmek mümkündür. Bu durum karşısında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen, *“serbest seçim hakkı”*nın kapsamı karşımıza çıkacaktır. Bu hak sözleşmenin 1. nolu protokolün 3. maddesinde *“yüksek sözleşmeci taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde makul aralıklarla gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler* (Gözübüyük, 1999)” şeklinde

düzenlenmiştir. Bu kapsamı ile bu hak, yerel halkın yerel yönetimler düzeyinde yönetime katılmasını kapsamamaktadır. Bu nedenle de salt yerel yönetim boyutunda siyasal bir hakkın kullanılmaması veya bu hakkın ihlali anlamında dava açılması ve bir denetim yapılması pek mümkün görünmemektedir. (Cebe, 2007)

1.3.1. Özerklik Şartı ile Sağlanan Statü

Özerklik ilkesine sağlanması gereken tüzel statü Özerklik Şartı'nın 2. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde kabulü zorunlu bir madde olup, tek paragraftan oluşmaktadır. (Yeter, 1995) Türkiye tek paragraftan oluşan bu maddeyi kabul etmiştir²².

Madde “Özerk yerel yönetimler ilkesi ulusal mevzuatla ve uygun olduğu durumlarda anayasa ile tanınacaktır²³” şeklindedir. Bu düzenleme ile üye devletlerin, “yerel yönetimlerin özerkliği” ilkesine, mümkün olması halinde anayasalarında, asgari yasalarında yer vermeleri, (Keleş, 1998 ve Yeter, 1995 ve Tanner, 1995) gerektiği öngörülmüştür. Yani “*özerk yerel yönetimler*” ilkesinin imkân dâhilinde Anayasal düzeyde güvenceye alınması; ancak bu ilkenin yasalarla mutlaka güvenceye alınması gerektiği düzenlenerek, (Yeter, 1995) iç hukuktaki kurallar hiyerarşisi çerçevesinde, “*yerel özerklik ilkesine*” öncelikle Anayasal bir statü, bunun mümkün olmaması halinde, asgari yasal bir statü sağlanmaya çalışılmıştır. (Cebe, 2007)

Aslında maddenin ilk şeklinde “*uygun olduğu durumlarda*” ibaresi yer almadığı halde, güney Avrupa ülkeleri ile İngiltere'nin zorlaması üzerine, metin yumuşatılarak “*uygun olduğu*

²² Bkz. RG: 03.10.1992, 2364.

²³ Bkz. RG: 03.10.1992, 2364.

durumlarda” ibaresi metne eklenmiş (Yeter, 1995) ve böylece “yerel yönetimlerin özerkliği” ilkesinin “mutlaka Anayasal düzeyde güvenceye alınması” yerine ‘uygun olduğu takdirde Anayasal düzeyde güvence altına alınması’ şeklinde düzenlenmiş, ancak asgari yasal düzeyde güvence altına alınması anlayışı yumuşatılmamıştır.” (Cebe, 2007)

Maddenin düzenlenmesindeki bu yaklaşım, Avrupa Konseyinin temel hedeflerinden olan, insan hakları, çoğulcu demokrasi ve hukukun üstünlüğünün korunması prensibi (Batıbay, 2015) ile yakından ilgili olup, böylelikle özerk yerel yönetimler ilkesinin, tıpkı insan temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması şeklinde olduğu gibi, bu ilkenin de kolayca değiştirilemeyen, Anayasalarda sayılması ve düzenlenmesi, böylelikle güvence altına alınması amaçlanmıştır. (Cebe, 2007)

Bilindiği gibi, Hukuk Devleti, Polis Devletinin tersine, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, yönetilenlere hukuki güvenceler sağlayan, koyduğu hukuk kurallarına sadece yönetilenleri değil, kendini de bağlı kılan devlettir. Hukuk devletinin gerekleri konusunda tam bir mutabakat olmamakla birlikte, insan temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve kanuni idare ilkesinin gerekliliği hemen hemen herkesçe kabul edilmektedir. (Günday, 2002)

Bu bağlamda Hukuk Devleti anlayışında, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ise, temel hak ve özgürlüklerin kolayca değiştirilemeyen hukuk kuralları olan Anayasalarda sayılması ve düzenlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin, Anayasada belirtilen nedenlere dayanılarak ancak

kanunla sınırlanabilmesi ve böylelikle idarenin temel hak ve özgürlüklere keyfi olarak müdahale etmesinin önlenmesi ve idarenin, temel hak ve özgürlüklere, ancak kanundan aldığı bir yetkiye dayanarak ve bu yetki çerçevesinde müdahale edebilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin kanun koyucu tarafından aşırı bir biçimde sınırlanmasının önlenmesi amacıyla, Anayasalara bazı ölçüler ve kayıtlar konulması (Günday, 2002) anlamına gelmektedir.

Hukuk Devleti anlayışının diğer temel gereklerinden olan kanuni idare ilkesi ise, idareye ve faaliyetlerine kanunun hâkim olması yani idarenin üstlendiği görevleri yerine getirirken kanunlara uygun davranması, idarenin kuruluş ve teşkilatlanmasında asli yetkinin halkı temsil eden yasama organında olması ve idarenin belli bir konuda faaliyette bulunabilmek için mutlaka kanuni bir yetkiye sahip olması gerektiği (Günday, 2002) anlamına gelmektedir. (Cebe, 2007)

Kanunilik prensibi doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesindeki yetkinin yasama organına verilmesi, siyasal iktidarın kaynağının halk olması ve parlamentonun da halkı temsil etmesinin doğal bir sonucudur. Ancak bunun yanında bu ilkenin kabul edilmesinin nedenlerini, kanunların parlamentoda açık görüşme ve tartışma yöntemleriyle hazırlanması ve böylelikle kamuoyu denetiminin sağlanması ve kanunun herkes için geçerli genel kuralları koyması özelliklerinde de aramak gerekmektedir. Aksi halde, salt egemenlik gerekçesi ile yetinmek, Rousseau'cu bir mantıkla, kanunu, genel iradenin ifadesi saymak ve bundan ötürü şaşmazlığını ve yanılmazlığını, dolayısıyla parlamento çoğunluğunun yanılmazlığını ve şaşmazlığını, tehlikeli bir şekilde kabul etmek anlamına gelecektir ki bu anlayış hukuk devleti ve çoğulcu

demokrasi anlayışı ile bağdaşmayan (Kapani, 1993) bir düşünce tarzıdır.

Bu açıklamalar ışığında, Özerklik Şartı'nın 2. maddesindeki düzenlemeye baktığımızda, “özerk yerel yönetimler ilkesine” kurallar hiyerarşisi dâhilinde öncelikle Anayasal ve asgari yasal düzeyde bir statü sağlanmaya çalışılarak, bu ilkeye, tıpkı temel hak ve özgürlüklere sağlanan güvence türünden bir güvence sağlanmaya çalışılmıştır. Daha doğrusu bu düzenleme şekli ile Avrupa Konseyi, “*Özerk Yerel Yönetimler*” ilkesini temel bir insan hakkı gibi görmeye çalışmıştır. Başka bir deyişle bu ilke üzerindeki tasarruf yetkisini, demokratik ilkelere uygun olarak, salt yasama organına ait kılmak, bu ilke bakımından en sıkı ve demokratik güvence olarak görülmüştür. (Cebe, 2007)

1953 Yılında Versailles’de toplanan 1. Avrupa Komünleri Meclisinde, özerklikle ilgili ilkeler ve tanımlar benimsendikten sonra, yerel özerklik ilkesinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne bir protokolle eklenmesine, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin karşı çıkması (Keleş, 1998) olayı, Avrupa Konseyi kurumlarının başından beri “*Özerk Yerel Yönetimler*” ilkesini temel bir insan hakkı gibi gördüklerine en önemli dayanaktır. Nitekim insan hak ve hürriyetleri ile özerk yerel yönetim ilkesi arasında kurduğumuz bu şekli bağlantıya, Tortop, insan hak ve hürriyetlerinin güvencesi ile yerel yönetimlerin hak ve hürriyetlerinin garantisi ve güvencesi arasında yakından ve sıkı sıkıya bir bağlantı olduğunu, insan hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesinin, yerel yönetimlerde gerçekleştirilen hak, hürriyet ve güvence anlayışına bağlı olduğunu (Tortop, 1984 veya 1991) söylemekle daha derin bir içerik kazandırmaktadır. (Cebe, 2007)

Demokratik hukuk devletlerinde öteden beri, hürriyetlerin sınırlandırılmasının yasama organınca ancak kanunla yapılabileceği, kabul edilmiş ve yerleşmiş olan temel bir ilkedir. (Kapani, 1993) İşte, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile “*özerk yerel yönetimler*” ilkesine, öteden beri bilinen ve demokratik tüm hukuk sistemlerince kabul edilen, artık geleneksel diyebileceğimiz asgari “kanunilik güvencesi” sağlanmaya çalışılmıştır. (Cebe, 2007)

1.3.2. Özerk Yerel Yönetim

Özerk yerel yönetim, Özerklik Şartı’nın 3. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde iki paragraftan oluşmaktadır ve her iki paragrafın da kabulü zorunludur. Türkiye her iki paragrafı da kabul etmiştir. Maddenin 1. paragrafında yerel yönetimlerin merkezi idareye karşı olan “*yönetimsel özerkliği*” ve 2. paragrafında ise yerel yönetimlerin toplumsal olarak organik boyutunu oluşturan “*yerel toplum özerkliği*” kavramları düzenlenmiştir. (Yıldırım T, 2005)

Aslında Özerklik Şartı’nın 3. maddesinde başlık olarak kullanılan “*özerk yerel yönetim kavramı*” kapsamı itibariyle, alt iki paragrafındaki düzenlemeden daha geniş bir anlam içermektedir. Çünkü ‘başlık’ Özerklik Şartı’nın 30 paragrafına yayılmış ve her biri özerk yerel yönetim ilkesinin varlığı için gerekli olan ilkelerin tamamını kapsayan bir genişliktedir. Bu anlamda ‘özerk yerel yönetim kavramı’ ile ‘özerk yerel yönetim ilkesinin’ Anayasal, asgari yasal boyutta güvenceye alındığı, yerel yönetim birimlerinin merkezi idareye karşı yönetsel açıdan özerk olduğu, karar organlarının demokratik usullere uygun olarak seçimle oluştuğu, yönetime her zaman ve her boyutta yerel halk katılımının sağlandığı, yerel nitelikteki tüm hizmetlerin yürütümünde yetki ve sorumluluğunun kendilerine verildiği ve bu yetki ve sorumluluğun

kullanılmasında mutlak bir takdir yetkisine sahip oldukları, sınırlarının güvencede olduğu, idari örgütlerini kendilerine uygun tarzda serbestçe kurabildikleri, çalışanlarını liyakat ve yeteneğe uygun olarak serbestçe seçebildikleri, seçilmişlerin görevlerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gerekli özlük haklarının güvenceye alındığı, mali kaynakları yeterli, dayanışma hakkı kapsamında ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapma ve birliklere katılma hakkına sahip oldukları ve özerk yerel yönetim ilkesinin hayata geçmesi için gerekli olan bu ilkelerden herhangi birine yönelik her tür müdahaleyi ortadan kaldırmak için yargısal koruma güvencesinin sağlandığı, bir yerel yönetim yapısı amaçlanmaktadır. Oysa yukarıda da belirtildiği üzere, 3. maddenin her iki paragrafındaki düzenleme, anlam itibariyle, başlıktan daha dar bir kapsama sahiptir. (Cebe, 2007)

Ancak durum böyle olmasına rağmen 3. maddenin 1. ve 2. paragrafında, özerk yerel yönetim ilkesinin iskeletini oluşturan, daha doğru bir deyimle iki temel ayağını oluşturan hususlar düzenlenmiştir. Birinci paragrafta, özerk yerel yönetim ilkesinin idari anlamda fiziksel boyutunu oluşturan “yerel idari örgüt” ve “özerkliği”, ikinci paragrafta ise yerel yönetimlerin organik kimliğini oluşturan “yerel toplum” ve “özerkliği” düzenlenmiştir. Hakikaten “yerel idari örgüt” veya “yerel toplum” unsurları olmadan, özerk yerel yönetim kavramını tartışmanın maddeten imkânı ve bir anlamı bulunmamaktadır. Çünkü yerel bir toplum ve yerel bir idari örgüt olmadan, özerkliğin varlığı söz konusu olamayacaktır. Özerklik Şartı’nın onbir maddesine dağılmış ve 30 paragrafında ayrı ayrı ele alınan ilkeler ancak ve ancak bu iki unsur mevcut olduğunda tartışılabilir ve bu iki unsur üzerine

eklemlenebilecek ilkelerdir. Ancak bu durum, eklemlenecek ilkelerin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Nitekim Tezcan, yerel yönetimlerin tüzel kişiliğe sahip olmasının, yerel kimlik, özerklik ve yerel idari rejim gibi üç unsurdan oluştuğunu söylemekte (Tezcan, 1995) ve bunun da devlet-yerel yönetimler arasındaki ilişkinin yönetsel ve siyasal boyutu olduğunu (Keleş, 1998) ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

1.4. Yönetmel Özerklik

Yerel yönetimlerin idari örgütü ve bu örgütün merkezi idareye karşı özerkliği, maddenin 1. paragrafında düzenlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu paragraf kabulü zorunlu bir paragraftır ve Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Paragraf, “Özerk yerel yönetim kavramı yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı anlamını taşır²⁴” şeklindedir.

Paragrafa baktığımızda, özerk yerel yönetim kavramının tanımının yapıldığını ve bu tanımla birlikte yerel idari örgütün var olmasına ilişkin birtakım özelliklerin vurgulandığını görmekteyiz. Tanımda birinci olarak, yerel yönetimlerin “*kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde*” kalmaları şeklindeki düzenleme ile “özerk yerel yönetimlerin var olmasındaki siyasi irade’nin, ikinci olarak yerel yönetimlerin “*kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında düzenleme ve yönetme hakkı*” şeklindeki düzenleme ile “özerk yerel yönetimlerin ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmaları” ve üçüncü olarak da yerel yönetimlerin düzenleme ve

²⁴ Bkz. RG: 03.10.1992-2364.

yönetme hakkını ancak “*yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda*” kullanılabileceği şeklinde düzenleme ile “özerk yerel yönetimlerin var olmasındaki amaç” düzenlenmiştir. Dolayısı ile bu paragrafta dile getirilen “Özerk yerel yönetim kavramının” anlaşılabilmesi için, yerel yönetim örgütünün var olmasındaki siyasi irade bakımından kaynağın, örgütün organik yapısı itibarıyla merkezi idare dışındaki yapısının ve örgütlü bir yapı olarak yerel yönetim birimlerinin var olmasına neden olan inancın ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. (Cebe, 2007)

Yerel yönetimlerin var olmasındaki iradeyi göstermek bakımından paragrafta kullanılan, yerel yönetimlerin “*kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde*” kalmaları şeklindeki ibare, ilk bakışta yerel yönetim birimlerinin faaliyetleri bakımından getirilen bir sınırlama gibi görülmesine rağmen, bu anlamdan ziyade yerel yönetimlerin, var olmasına neden olan siyasi iradenin kaynağını ifade etmeye yönelik bir düzenlemedir. Bu saptama, aynı zamanda, bu paragrafta düzenlenen özerk yerel yönetim kavramı ile benimsenen yönetim anlayışının, yönetim bilimi literatüründe “Siyasal Yerinden Yönetim” veya “*Yönetisel Yerinden Yönetim*” (Toprak, 1992 ve Ulusoy & Akdemir, 2004) anlayışlarından hangisinin benimsendiğini de bize göstermektedir.

Bu açıklamaların ışığı altında paragrafa baktığımızda, özerk yerel yönetim kavramının tanımı yapılırken, “kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde” ibaresi kullanılmakta, siyasi gücün merkezi idare ile yerel yönetimler arasında paylaşılması yerine, yerel yönetimlerin ancak merkezi idarenin izin ve istenci ile var olabileceği anlayışının benimsendiği, yerel yönetimlere, yasama ve yargı alanında kimi yetkilerin verilmesi olan ‘*siyasal yerinden*

yönetim’ yerine, yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin yürütümü yetkisinin verildiği, yasama ve yargı erklerinin merkezde toplandığı, sadece yürütmeye ilişkin kimi yetkilerin yerel yönetim birimlerine devredildiği yönetim biçimi olan ‘yönetmelik yerinden yönetim’ anlayışının benimsendiği söylenebilir. (Cebe, 2007)

Yerel yönetimlerin tüzel kişiliğe sahip olmaları, paragrafta, yerel yönetimlerin *“kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında düzenleme ve yönetme hakkı”* olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden anlaşılması gereken şey; yerel idari örgüt olan yerel yönetim birimlerinin tüzel kişiliğine, merkezi idare karşısında özerklik tanınması gerektiğidir. Yerel yönetim tüzel kişiliğine özerklik tanınması ise; merkezi idare ile yerel yönetimlerin temel fonksiyonlarının ayrılması, yerel yönetimlerinin mali durumlarının güçlendirilmesi ve merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki denetiminin asgari düzeye indirgenmesi anlamına gelmektedir. (Ulusoy & Akdemir, 2004) Yerel yönetimlerin merkezi idare içinde kaybolmadan yaşayabilmesi için, merkezi idareden emir almadan hareket edebilmesi ve sadece denetlenmesinin söz konusu olması gerekmektedir. (Tezcan, 1995) Bu anlamda özerk yerel yönetim kavramı; yerel yönetimlerin, yasalar çerçevesinde, kendi sorumlulukları altında ve yerel halkın hizmet ihtiyaçlarını karşılayacak kamu etkinliklerinin önemli bir bölümünü düzenlemek hak ve olanağına sahip olduğu yönetim biçimi (Keleş, 1998 ve Keleş, 1995a.) olarak tanımlanmaktadır.

Bu düzenlemenin benimsenmesinin nedeni, Tezcan’ın ifade ettiği gibi, yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda yerel kamu hizmetlerinin ancak yerel yönetim birimlerinin merkezi idare karşısında özerk olması ile gerçekleştirilebileceğine inanılmasıdır

(Tezcan, 1995). Çünkü giderek artan yerel hizmet taleplerini karşılayabilmek, yerel yönetimlere yetki ve yetkinin kullanımında esneklik sağlamak, yerel yönetimlerin kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına en uygun yönetim yapısını belirlemesine imkân tanımak ve yerel yönetimleri merkezi yönetimin müdahalelerinden korumak, talep ve baskılarına muhatap kılmamakla mümkündür. (Yeter, 1995)

Bilindiği üzere, kamu hizmetlerinin, topluma bir bütün halinde sunulması zorunludur. Bu nedenle hizmetlerin verimli yürütülebilmesi için idare “merkezi” ve “yerinden” olmak üzere iki şekilde örgütlenmiştir. (Toprak, 1992)

Merkezden yönetim; idarenin topluma sunacağı hizmetlerin başkent adı verilen devlet merkezinden ve tek elden yürütüldüğü, (Günday, 2002) katı olarak uygulandığında, tüm kararların üst yöneticiler tarafından alındığı ve alt kademedeki memurların her şeyi üstlerine danışarak yürütmeleri gerektiği (Tortop, 1984 veya 1991) yönetim anlayışıdır. Yerinden yönetim ise; yasalar uyarınca oluşturulmuş yönetim organlarının, yine yasaların belirlediği ya da özeğe bırakılmış olanlardan başka işlevleri görebilmeleri için, tüzel, siyasal ve akçal birtakım yetkilerle donatıldıkları yönetim biçimidir. (Keleş, 1998 ve Mackintosh, 1968) Yani, kamu hizmetlerinin yönetiminin, merkezden yönetimden ayrı özerk kamu hukuku tüzel kişilerine verilmesidir. (Tortop, 1984 veya 1991)

Yerel yönetimler ise; tüm ülke düzeyinde yürütülmesi gereken milli kamu hizmetlerinin yanı sıra, belli bir yörede, salt o yöre ve yöre halkının gereksinimlerini karşılamak amacıyla yürütülmesi gereken kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için, Devletin merkezi

idare teşkilatı dışında, belli bir yörede oluşturulmuş bulunan ve Devlet tüzel kişiliği dışında bir tüzel kişiliğe sahip kamu tüzel kişileridir. (Günday, 2002) Başka bir deyişle, belirli bir coğrafi alanda yaşayan yerel topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere, karar organları yerel halkça belirlenen, yasaların ortaya koyduğu görev ve yetkilere sahip, özel geliri, bütçesi ve personeli olan kamu tüzel kişileridir. (Ulusoy & Akdemir, 2004) Yerel yönetimler, kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlar olarak, merkezi yönetimin hiyerarşisi dışında ve ona karşı belirli ölçülerde bağımsız birimlerdir. (Toprak, 1992)

Merkezdeki kuruluşların, ülke yönetiminde önemli derecede bir kolaylık sağlamak ve merkezi birimlerin yükünü azaltmak amacıyla, (Tortop, 1984 veya 1991) merkezden uzakta bulunan bir örgüte, belli işlevleri yerine getirmelerine yetecek bir ya da birden çok yetkiyi, kendi adlarına kullanılmak üzere devrederek, kimi etkinliklerini, taşrada kurdukları örgütler eliyle yürütmeleri (Keleş, 1998) şeklindeki yönetim biçimi olan ‘yetki genişliği’ de yerel yönetimin bir türü olarak tanımlanmaktadır. Merkezden yönetimin sakıncalarını ortadan kaldırmak ve özellikle bu yönetim biçiminin yol açtığı kırtasiyeciliği bertaraf ederek hizmetlerin taşrada gecikmeden yürütülmesini sağlamak amacı ile yetki genişliği (ademi temerküz-tevsii mezuniyet deconcentration) ilkesi geliştirilmiştir. (Atay, 2006) Ancak bu yönetim biçiminin yerinden yönetimin bir türü değil de merkezden yönetimin bir türü olduğu karşı görüşü de savunulmaktadır. (Keleş, 1998 ve Yayla, 1982) Kaldı ki, yetki genişliği esasına göre oluşan birimlerin karar organlarının atama ile oluşması karşısında, Özerklik Şartı'ndaki diğer ilkeleri biran için görmezden gelsek dahi, salt 3. maddenin 2. paragrafındaki yerel

yönetimlerin karar organlarının seçimle gelmesi gerektiği kuralı karşısında dahi, yetki genişliği esasına göre oluşan idari birimleri yerel yönetim birimi olarak kabul etmenin imkânı yoktur. (Cebe, 2007)

Ancak bundan, özerk yerel yönetim birimleri ile yetki genişliği esasına öre oluşan yönetim birimleri arasında hiçbir ortak yön bulunmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Her iki yönetim şeklinin en önemli ortak yönü, “İsviçre’deki gibi istisnai uygulamaları saymazsak”, hem yetki genişliğine dayanan birimlerin hem de yerinden yönetim birimlerin yetkilerini merkezin izin ve istenci ile devralmış olmaları ve her iki türdeki yönetim birimlerinin de merkezin isteği dışında var olamayacağı gerçeğidir. (Keleş, 1998)

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, paragrafta kullanılan “kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında düzenleme ve yönetme hakkı”nın hayatiyet bulması için, yani yerel yönetim birimlerine özerklik sağlanabilmesi için, yerel yönetimlerin organik anlamda ayrı bir örgüte sahip olması, bu örgütün hukuken tüzel kişiliğe sahip olması ve yine bu örgüte merkezi idare karşısında hukuken özerklik sağlanması gerekmektedir. Yerel yönetim tüzel kişiliğine özerklik tanınması ise; merkezi idare ile yerel yönetimlerin temel fonksiyonlarının ayrılması, yerel yönetimlerinin mali durumlarının güçlendirilmesi ve merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki denetiminin asgari düzeye indirilmesi anlamına gelmektedir. (Cebe, 2007)

İlgili paragrafta özerk yerel yönetim kavramı tanımlanırken, yerel nitelikteki kamu işlerinin önemli bir bölümünün, özerk yerel yönetimlerin, kendi sorumlulukları altında ancak “yerel nüfusun

çıkarları doğrultusunda” düzenleme ve yönetme hakkı olduğu belirtilmektedir. Aslında yerel nüfusun çıkarı, hem özerk yerel yönetimlerin var olma nedeni, hem de var olmasındaki amaçtır. Genel olarak söylemek gerekirse tüm kamu hizmetlerinin merkezi idare birimleri aracılığı ile gerçekleştirilebilmesi hukuki, siyasal ve ekonomik birtakım gereklere ve gerçeklere aykırı düşmektedir. (Nadaroğlu, 1994)

Kamu hizmetlerinin etkin olarak ülkenin her yerinde yürütülmesi zorunlu olduğu halde, coğrafi olarak küçük olan devletler dışında, ülkenin her tarafında kamu hizmetlerinin, merkezden yönetim anlayışı doğrultusunda, etkin bir şekilde yürütülmesi olanak dışıdır. (Keleş, 1998) Bu hizmetlere ilişkin kararların bir merkezden alınması ve diğer ilgili yerlere gönderilmesi çok zaman almaktadır. Yerel nitelikteki birçok hizmetin önemi merkezi idare tarafından güçlükle anlaşılmaktadır. Yerel hizmetlerin yetki genişliği yolu ile merkezi idarenin taşra örgütlerine gördürülmesi durumunda, merkeze bağlı memurlar yetki genişliğine sahip olmalarına rağmen, yerel gereksinimleri anlama ve değerlendirmede ve halka yakın olmada yetersiz kalmaktadırlar. Buna karşılık yerel yönetimler, yerel çıkarlara, ekonomik, coğrafi ve siyasal durumlara göre değişen koşullara daha iyi uyabilme becerisini göstermektedirler. (Tortop, 1984 veya 1991)

Merkezden yönetimin yapısından kaynaklanan olumsuzluklar, yerel yönetimlerin var olmasına neden olmuş etkenlerdir. (Keleş, 1998) Öğretide de genel olarak benimsediği üzere; kabul edilen, hukuki, siyasal ve yönetsel nedenlerden kaynaklanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve yürütülmesi gereken yerel kamu hizmetlerinin “*yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda*” yürütülebilmesi için özerk

yerel yönetimlerin var olması gerektiği Özerklik Şartı'nın bu paragrafı ile kabul edilmiştir. Çünkü yerel yönetimlerin organik anlamda örgüt olarak var olması, bu yönetimlerin hukuken merkezi idareye karşı özerk olması yanında, yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin yerel toplumun çıkarları doğrultusunda yürütülmesini sağlamak da gereklidir. Bu gereklilik yerel yönetimlerin var olması bakımından hem bir neden hem de bu varlığın devamı için bir amaçtır. Burada yerel yönetimlerin salt örgüt olarak var olması ve bu örgütlere hukuken özerklik tanınması başlı başına bir amaç değildir. Bunlar, belirtilen amacın gerçekleşmesi için gerekli araçlar niteliğindedir. (Cebe, 2007)

1.4.1. Yerel Özerklik ve İdari Vesayet

1.4.1.1. Yerel Özerklik

Üniter devler tek bir ülke üzerinde tek bir milletin tek bir egemenliğe tabi olduğu devlet şeklidir. Üniter devlet şeklinde yönetim esas itibarıyla merkezi yönetim etrafında toplanır. Ancak, üniter devlet yapılanması kendi içerisinde merkezi üniter devlet ve ademi merkezi üniter devlet olarak ikiye ayrılmaktadır. Ademi merkezi üniter devletin merkezi üniter devletin tersine, faaliyetlerini devlet dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesine müsaade eden bir yapısı vardır. Bu yapı etkinlik, sürdürülebilirlik ve demokrasinin gelişebileceği uygun bir yönetsel zeminin oluşmasını sağlama amaçlanarak oluşturulmuştur.

Belirtilen çerçevede yönetim hukuku açısından merkezden yönetim; milli kamu hizmetlerin tümünün başkent teşkilatı tarafından planlandığı ve yürütüldüğü, harcamaların merkezden yapıldığı ve gelirlerin merkeze aktarıldığı sistemi ifade etmektedir.

Yerinden yönetim ise, yerel müşterek nitelikteki kamu hizmetlerinin devlet tüzel kişiliğinin dışında tüzel kişiliğe sahip yönetim birimleri tarafından yürütülmesi anlamına gelmektedir. Merkezi yönetimler, yerel yönetimler üzerinde denetim ve gözetim faaliyetinde bulunmaktadır. Merkezi yönetim, tarihi açıdan, yerel yönetimlerden sonra ortaya çıkmış olsalar bile, bugün geline nokta yerel yönetimler merkezi yönetime bağımlı ve bütün yetkilerini merkezi yönetimden devralmaktadırlar.

1982 Anayasası'nın 123. maddesinde “*İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.*” denmektedir. Türkiye’de yönetim teşkilatı, organik olarak merkezden yönetim ve yerinden yönetim kuruluşları olarak örgütlenmişlerdir. Yerinden yönetim ilkesinin uygulandığı yerel yönetimler, kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlar olarak merkezi yönetimin hiyerarşisi dışında ve ona karşı yönetsel açıdan belli ölçülerde bağımsız(özerk) birimlerdir. Yerinden yönetim, “*mahalli idareler*” ve kamu kurumları olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmuşlardır. “*Mahalli idareler*” belli bir yörede yaşayan insanların orada yaşamaktan kaynaklanan genel ihtiyaçlarını görmek üzere yapılandırılmışken, kamu kurumları tüm ülke düzeyinde uzmanlaştıkları bir alanda daha etkin bir şekilde hizmet görmek amacıyla devlet tüzel kişiliğinden ayrı şekilde örgütlenmişlerdir.

Bir kurum ve kuruluşa özerklik verilmesinin ana gerekçesi hizmetlerde etkinliği ve verimliliği gerçekleştirmektir. (Gökbunar, 2019) Kamu hizmetlerinin katı bir şekilde merkezden planlanması ve yürütülmesinin güçlüğü ve uzmanlık gerektiren hizmetlerin yürütülmesinin büyük bir organizasyonun içerisinde etkin ve istenen şekilde olmasının mümkün olmaması nedeniyle bu ilke hayat

bulmuştur. (Tortop ve Diğerleri, 2006) Merkezin müdahale imkânlarının çok olduğu yerel yönetimlerde, yerel ve müşterek nitelikteki hizmetlerin hızlı, etkili ve verimli bir şekilde görülmesinin imkânı yoktur. Bürokrasi, yapısı gereği ağır işleyen bir organizasyondur. Bu yapının, yerel ihtiyaçları, yereldeki yöneticiler kadar iyi algılaması mümkün değildir. Öncelikler konusu her zaman sorun teşkil edecektir.

Merkezi yönetimin taşra örgütü merkezden yönetimin mahzurlarını ortadan kaldırmak için *“yetki genişliği ilkesi”*ne göre hizmet vermektedir. Kaldı ki, yerel yönetimler, devlet tüzel kişiliğinden ayrı tüzel kişiliğine sahip, karar organları seçimle göreve gelen, hak ve borç sahibi olabilen, kendi mali kaynakları ve bütçesi olan birimlerdir. Yönetimsel ve mali açıdan özerk olmayan, kendi kararlarını alamayan ve uygulayamayan yerel yönetimlerin, etkin ve verimli bir şekilde çalışması mümkün değildir. Özerklik *“hizmetlerin basit, etkin ve ucuz görülmesini sağlar.”* (Tortop ve Diğerleri, 2006) Kamu hizmetlerinin verimli ve etkin yürütülmesi için mutlak merkeziyetçilik anlayışı yerelde yumuşatılmak zorundadır.

Dünya da hemen hiçbir ülkede mutlak merkeziyetçi bir yönetim şekli uygulanmamaktadır. (Crook, 2003) Ayrıca, yerel hizmetlerin, merkezin taşradaki birimlerine gördürülmesiyle istenen sonuçların alınması mümkün görünmemektedir. Burada çalışan kişiler memur olacaklarından yaptıkları işler nedeniyle halka hesap verme zorunlulukları olmayan kişiler olacaklar ve işlerin etkin, verimli ve en başta halka yakın olmanın verdiği yerel ihtiyaçları görme ve ona uygun tedbirler almaları sonucunu doğurmayacaktır. Görevli kişiler daha çok merkezin iradesini ön planda tutan bir

davranış şekli sergileyeceklerdir. Bu yönüyle özerklik “*politik baskı ve müdahaleleri önlemekte*” (Tortop ve Diğerleri, 2006) ve izlenebilirliği yaygınlaştırmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, merkezden yönetimin sakıncalarını ortadan kaldırmak için merkezi yönetimin taşra yönetiminde “*yetki genişliği*”²⁵ ilkesi, yerel yönetimlerde de özerkliği içinde barındıran “*yerinden yönetim ilkesi*”²⁶ esas alınmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler devlet yönetiminde yerel yönetimleri ve özerklik ilkesini ön plana çıkarması nedeniyle kanunlarda geniş bir şekilde yer verilen “*idari vesayet denetimi*” uygulamalarının azaltılması ve özerkliğin artırılması yönünde yoğun tartışmalar ve kamuoyu baskısı söz konusu olmuştur. Devletin sürdürülebilirliğinin, demokrasinin kuvvet kazanmasının ve “*idarenin bütünlüğünün*” sağlanabilmesinin gereklerinin ortaya konulması ve “*mahalli idarelerin*” belirtilen doğrultu da etkinleştirilebilmesinin yönetsel araçlarının ortaya konulması vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Hizmet yerinden yönetim kuruluşları yerel yönetimlerin bir parçasıdır. Ancak, devletin sürdürülebilirliği ve demokrasinin gelişimine sağlayacakları katkı açısından mahalli idareler, kamu kurumlarına daha etkili araçlara sahiptirler.

Özerklik, kelime anlamı olarak, muhtariyet-otonomi kelimelerinin tam karşılığı olarak kullanılmaktadır. (Öner, 2006 ve Tortop ve Diğerleri, 2006) Hukuki anlamda özerklik tanımı da “*muhtariyet*” tanımıyla örtüşmektedir. Hukuki anlamda özerklik,

²⁵ 1982 Anayasası **md.** 126/2, “İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.”

²⁶ 1982 Anayasası **md.** 12/2, “Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir

kişilerin ya da kurumların kendi özgür iradeleriyle kendilerini ilgilendiren konularda hukuk âleminde geçerli olan kararlar alabilme ve yine kendi iradesi doğrultusunda almış olduğu bu kararları uygulayabilme hak ve yetkisi olarak tanımlanmaktadır.

Siyasal anlamda özerklik kavramıyla yönetsel anlamda özerklik kavramını karıştırmamak gerekir. Siyasal anlamda özerklik ve siyasal ademi merkeziyet kavramları aynı anlama gelmektedir. Kavramlar içerik olarak kendi kanunlarını çıkarma ve bu kanunlar çerçevesinde yönetilme hakkını ifade etmektedir. (Popper, 1989) Ancak, bu tür yönetimler kanun çıkarma ve uygulamada tamamen serbest değildir. Devletin Anayasa'sında belirtilen sınırları içerisinde kalmak zorundadırlar. Bu sınırlar her zaman Anayasa ile çizilmez. Bazı ülkelerde, bu sınırlar kanunlarla belirlenir. Belirlenen sınırlar dâhilinde kalmak koşuluyla siyasal anlamda özerk bir yönetim şekli sürdürebilirler.

Yerel anlamda özerklik ihtiyacı, devlet iktidarının (ve otoritesinin) tek elde toplanmasından kaynaklanan rahatsızlıkların giderilmesi amacıyla merkezileşmiş devletten talep edilen özgürlük ile devlet otoritesi arasında sağlıklı bir denge oluşturmak amacıyla ortaya çıkmıştır. (Sartori, 1997) Demokratik devlet yönetiminde yasama, yürütme ve yargı organları arasında yatay düzeyde paylaşılan iktidarın, dikey düzeyde yani merkez ile yerel yönetim birimleri arasında kamu hizmetlerinin yürütülmesi anlamında paylaşılması yerel özerkliği ifade etmektedir. (Sartori, 1997)

Yönetim hukuku anlamında özerkliği ise şu şekilde tanımlamak mümkündür. Kanunlarla bir teşkilat, kuruluş veya kuruma, belirlenen sınırlar ve ilkeler dâhilinde, yetkilendirildiği

alandaki kendi kendini yönetme hakkının tanınması ya da yürütmekle görevlendirildikleri hizmetleri yetkili organlarının aldıkları kararlarla yönetimini düzenleyebilmesi ve yine kanunlarla konulan istisnalar hariç yapılan düzenlemeleri, izin almadan, kendi teşkilat, kurum, kuruluş, bütçe ve personeliyle uygulanabilmesidir. (Hoffschulte, 1994) *“Özerklik kurumların kendi öz sorumlulukları altında ve ülke yararları doğrultusunda kendi hizmetlerini düzenleme haklarıdır. Özerk kuruluşlar karar alma ve aldıkları kararları uygulama haklarına sahiptirler. Ayrıca bu kurumların harcamalarını merkezi yönetimin baskısı olmaksızın harcama yapmaya yetkili olmaları gerekir”*. Ancak bu yetkilerin kullanımında genel çıkarlara aykırı ve kanunların izin verdiği sınırların dışına çıkılmaması gerekir. (Tortop ve Diğerleri, 2006) Çünkü özerk olmak bağımsız olma anlamına gelmez. Yerel yönetimlerin kontrollü serbestliğini ifade eder. (Mahon,1985)

1.4.1.1.1. Yerel Toplum Özerkliği

Yerel yönetimlerin, toplumsal bakımdan organik kimliğini oluşturan “yerel toplum özerkliği”, Özerklik Şartı'nın 3. maddesinin 2. paragrafında düzenlenmiştir. Kabulü zorunlu bir paragraf olup, Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Paragraf “Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır. Bu hüküm, mevzuatın olanak verdiği durumlarda, vatandaşlardan oluşan meclislere, referandumlara veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurulabilmesini hiçbir şekilde etkilemeyecektir” şeklindedir. (Cebe, 2007)

Yukarıda da değinildiği gibi, birinci paragrafta, özerk yerel yönetimler ile merkezi idare arasındaki ilişki anlamında “yerel yönetim tüzel kişiliğinin özerkliği”, ikinci paragrafta ise özerk yerel yönetimler ile yerel halk arasındaki ilişki anlamında “yerel toplumun özerkliği” düzenlenmiştir. Birinci paragraftaki düzenleme ile amaç, merkezi idare karşısında yerel yönetimlere özerklik sağlamaktır. İkinci paragraftaki düzenleme ile amaç ise, yerel hizmetler bakımından yerel toplum iradesini yerel yönetimlere hâkim kılmaktır. Yerel yönetimler ile yerel toplum arasında kurulacak bu bağ ile yerel toplumu kendi kendini yönetme imkânına kavuşturularak merkezi idare karşısında özerk hale getirilmektir. Düzenleme, bu yolla yerel toplum yönetim sürecine katmak ve çıkarlarını korumak olanağına kavuşturmadır. Çünkü yerel yönetimlerin var olma nedeni, yerel toplumun varlığı ve çıkarlarıdır. (Cebe, 2007)

Bu paragrafta tanımlanan yerel toplum özerkliği, yerel halkın yerel yönetim organlarını seçme hakkına sahip olması, bu organlara karar verme yetkisinin tanınması (Ulusoy ve Akdemir, 2004) ve yerel halkın doğrudan yönetime katılmasının olabildiğince mümkün olması anlamına gelmektedir. Keleş, anlatmaya çalıştığımız, yerel halkın özerkliği kavramının öğelerini; seçilmiş yerel organların halkı gereği gibi temsil edebilmeleri, temsil yönteminin yerel nitelikteki kişilerin seçilmesine elverişli olması, yerel birimlerin etkinlik alanlarını yerel organların belirlemesi ve yerel yönetimlerin özeysel yönetimce değil de o yerel topluluğu oluşturan halk tarafından denetlenmesi (Keleş, 1998) olarak sıralamaktadır.

Bu unsurlar itibariyle yerel toplum özerkliğine baktığımızda; yerel yönetim birimleri ile yerel halk arasında her fırsatta organik bir

bağ kurulmaya çalışılarak, yerel toplumun, yerel yönetim birimleri üzerindeki belirleyici, yönlendirici ve denetleyici rolünün pekiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özerk yerel yönetimler ile yerel topluluk arasındaki bu ilişki, demokrasinin gereği olarak yerel toplumun kendinden kaynaklanan, kendi kendini yönetme hakkı anlamında, demokrasinin yerel boyutunu oluşturan siyasal bir ilişkidir. (Cebe, 2007)

Bu siyasal boyut, aynı zamanda yerel yönetimlerin siyasal var olma nedenlerini oluşturmaktadır. Bu nedenler; yerel yönetimlerin, halkın katılımı ve denetimi ile kendine yüklenen görevleri yerine getirmeleri ve bu birimlerin demokrasinin beşiği ve okulu olarak görülmeleridir. (Ulusoy ve Akdemir, 2004) Ayrıca yerel yönetimlerin, iktidarın merkezden yerel birimlere dağılımını sağlayan, adeta katılım demokrasisini besleyen kan damarları işlevini görmeleridir. Böylece iktidar ve yetki mekânsal düzeyde bölüşüldüğünden, keyfi yönetimin çoğunluk yaratma, siyasal ve ekonomik gücü tekelleştirme gibi olası uygulamalarına karşı birey korunmuş olmaktadır. (Yılmaz, 1995) Çünkü Nadaroğlu'nun dediği gibi, yerel yönetimlerin var oluşunun siyasal gerekçesinin özünde demokrasi inancı yatmaktadır. Bu sebeptir ki öteden beri yerel yönetimler demokrasinin temel kurumlarından biri olarak kabul edilmişlerdir. (Nadaroğlu, 1994)

Bilindiği gibi, kamu hizmetlerini gerçekleştirecek birimlerin faaliyet alanları ne kadar küçük olursa, toplum üyelerinin tercihlerini saptamak ve yönetimdeki etkinliklerini arttırmak o kadar kolay olmaktadır (Nadaroğlu, 1994). Bu anlamda yerel yönetimlerin, merkezi yönetimden nispeten daha küçük olması, halka coğrafi anlamda en yakın yönetimler olması gibi nedenlerden dolayı, bireyin

doğrudan temsil veya yönetime katılma yolu ile toplumun kendi kendisini yönetmesi için en uygun ortam yerel düzeyde oluşmaktadır. (Ulusoy ve Akdemir, 2004)

Bu anlamda iki cümleden oluşan söz konusu paragrafa kabaca baktığımızda, birinci cümlede; özerk yerel yönetimlerin, yerel nitelikteki kamusal işlerle ilgili düzenleme ve yönetme yetkisini meclis veya kurullar eliyle kullanabilmesi ve bu meclis ve kurulların seçimler yolu ile oluşarak yerel topluluğun temsili demokrasi sistemi ile yönetilmesi düzenlenmiştir. İkinci cümlede ise; bu organların yönetme yetkisine, yerel halkın her zaman ve her aşamada katılması yolu ile yerel yönetimlerin mümkün olduğunca doğrudan demokrasi ile yönetilmesi düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere her iki cümledeki düzenlemenin ortak amacı, yerel toplumun çıkarlarını korumak ve yerel iradeyi, organların oluşumu ve yetkilerin kullanımı aşamasında özerk yerel yönetimler üzerinde mutlak hâkim kılmak ve böylece ülke yönetimine ortak yapmaktır.

Eğer yerel halk, yerel yönetimlerin, yerel kamusal işler ile ilgili yetkilerini düzenleme ve yönetme hakkına, doğrudan ve dolaylı olarak katılma veya etkileme ve denetleme hakkına sahip değil ise, yerel yönetimler ile yerel halk arasındaki organik bağ kopmuş demektir. Bu durumda, yerel yönetimler ile merkezi idarenin yetki genişliği üzere taşrada kurulmuş birimleri arasında hiçbir fark kalmayacaktır. Yönetim yapısı ve işleyişi itibarıyla yerel halktan kopuk bir yerel yönetim anlayışının gerek siyasi, gerek yönetsel ve gerekse coğrafi nedenlerden dolayı yerel halktan kopuk bir merkezi idareden hiçbir farkı olmayacaktır. (Cebe, 2007)

Sonuç olarak; yerel yönetimlerin, sadece merkezden ayrı olarak tüzel kişiliğe sahip olmaları, merkezden ayrı olarak işlevleri ve görev alanlarının bulunması, akçal durumlarının güçlendirilmiş olması, merkezin yerel yönetim birimleri üzerindeki denetiminin sınırlanmış olması ile özerk yerel yönetim ilkesi tam olarak gerçekleşmiş olmaz. Bunun yanında, yerel yönetim birimlerinin, yerel halk ile olan ilişkileri boyutunu oluşturan, yerel halkın özerkliğinin de mevcut olması gerekir. Yani yerel yönetim birimlerinin karar organlarının oluşumunda yerel halkın eksiksiz söz sahibi olması ve ondan sonraki olağan işleyişte de yerel halkın katılımı ve denetiminin sağlanmış olması ile özerk yerel yönetimlerin varlığı sağlanmış olacak ve özerk yerel yönetim ilkesi gerçek anlamına kavuşacaktır.

1.4.1.2.İdari Vesayet Yetkisi

Yerinden yönetim, yerel nitelikteki yönetsel yetki ve görevlerin merkezi yönetimden işlem ve eylemlerinin devlet tarafından denetlenmesinin yapıldığı bölgesel veya yerel yönetimlere devredilmesini sağlayan bir yöntemdir.²⁷ Yerel yönetimler sınırlı bir coğrafi alan içerisinde etkinlikte bulunan, karar organları halk tarafından seçilen, merkezi yönetimden ayrı bir tüzel kişiliğe, personele ve bütçeye sahip, faaliyetlerinde yönetsel açıdan bir dereceye kadar bağımsızlığa(özerklik) sahip olan yönetim birimleridir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti üniter bir devlet yapısına sahip olduğundan, idari açıdan özerklik söz konusu olsa dahi devlet tüzel kişiliğinin amaçları doğrultusunda hareket etme

²⁷ OECD Reviews of Regulatory Reform, Regulatory Reform of France: Government Capacity to Assure High Quality Regulation, (Erişim) <https://www.oecd.org/turkey/1840728.pdf>, 15.01.2019, s.19.

sorumluluğuna sahiptir. İdarenin bütünlüğü ilkesi, bu sorumluluğu Anayasal anlamda karşılayan ilkedir. Devlet tüzel kişiliği bu amaçların çerçevesini, Anayasa ve kanunlarla belirlemektedir. Bu nedenle de, vesayet denetimi ilkesel olarak, yerel yönetim birimleri üzerinde işlemlerin yerindeliği açısından değil, hukuka uygun olup olmamaları açısından yapılmaktadır. (Ökmen & Parlak, 2010)

İdari vesayetin tanımı pek çok ve çeşitli şekillerde yapılmıştır. Yapılan tanımların çok olması karşısında içeriği itibariyle tanımların zaman içerisinde benzeştiği görülmektedir. Bununla birlikte vesayet yetkisinin içeriği üzerinde yoğun bir şekilde tartışma yaşanmaktadır. Bu tartışmalar teorik planda olduğu gibi 1982 Anayasasının 127. maddesinin içeriği üzerinde de yapılmıştır. 1982 Anayasasına kadar vesayet yetkisinden bahsedilmekle birlikte içeriği hakkında mevzuatta açıklık söz konusu değildi. 1982 Anayasası vesayet yetkisinin içeriğini ve önceliklerini belirlemek suretiyle söz konusu eksikliği büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Ancak, Anayasa’da yer alan vesayet tanımı ve içeriği üzerinde de tartışmalar devam etmiştir. Bu tartışmaların ana kaynağının Osmanlı Devleti döneminden kaynaklandığı görülmektedir. İttihat Terakki içerisinde bulunan merkeziyetçi eğilimleri güçlü olan kanatla, ademi merkeziyet eğilimleri güçlü olan kanat arasında yaşanan teorik ve sonra siyasal mücadele alanına taşınan tartışma Anayasa ve kanun metinlerinin içeriği üzerinde devam etmiştir.

Kavramın teorik olarak tanımını yapan yazarların yaptığı tanımlara bakılacak olursa;

İsmail Hakkı Görelî, “*İdari vesayet ve ademi merkeziyetle idare olunan bir uzvun hukuki fiil ve muameleleri üzerinde bu fiil ve*

muameleleri iptal, talik, tasdik, müsaade veya fiil muamelelerin yerine başka bir fiil veya muameleyi ikame salahiyetini haiz bir uzuv tarafından kanuna uygunluk bazen de hal ve maslahatın icaplarına uygunluk bakımından yapılan kontrolü, murakabeyi ifade eder.” (Görelî, 1944) şeklinde,

Sıddık Sami Onar, “*İdari vesayet; merkezin âdemi merkeziyet idarelerinin icrai kararlarını ve idari fiil ve hareketlerini murakabe etmek ve bu kararları bozabilmek salahiyetidir.*” (Onar, 1960) şeklinde,

Süleyman Aslan, “*Merkezden yönetimin, yerinden yönetim sistemi üzerinde kurulan idare ve kurumların eylem ve işlemlerini kanunla görülen sınır içinde denetlemek ve kararlarını bozabilmek yetkisidir.*” (Arslan, 1978) şeklinde,

Metin Günday, “*Devletin bütünlüğünü ve kamu hizmetlerinin tüm ülke düzeyinde uyumlu bir biçimde yürütülmesini sağlamak için, devlet tüzelkişiliğinin ve bu tüzelkişiliği temsil eden merkezi idarenin yerinden yönetim kuruluşları üzerinde sahip olduğu bu denetim yetkisine idari vesayet denmektedir.*” (Günday, 2002) şeklinde,

Giritli/Bilgen/Akgüner, “*devletin ve onu temsil eden merkezin, yerinden yönetim kuruluşlarının işlemlerini ve eylemlerini denetlemek ve gerek gördüğü takdirde bozabilmek yetkisi*”dir şeklinde,

Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, “*...yerel idarelerin ve kamu kurumlarının onlara varlık veren devlet tarafından kamu yararı amacıyla denetlenmesidir.*” (Gözübüyük & Tan, 2008) şeklinde,

Kemal Gözler, “*İdari vesayet kanunla öngörölmüş durumlarda merkezi idarenin yerel yönetim kuruluşlarının eylem ve işlemleri üzerinde sahip olduğu sınırlı denetim yetkisidir.*” (Gözler, 2005)

Ramazan Çağlayan, “...merkezi idarenin (devletin), yerinden yönetim idarelerini denetlemesine “*idari vesayet denetimi*” denir.” (Çağlayan, 2018) şeklinde tanımlamışlardır.

Tanımlar değerlendirildiğinde vesayet makamının sahip olabileceğı yetkilerini iptal, onama, erteleme, izin verme, kararın yeniden görüşölmesini isteme, değıştirerek onama, yerine geçmek suretiyle işlem yapma ve işlemin iptali için yönetsel dava açma şeklinde özetlemek mümkündür.

Tanımlardan anlaşıldığı gibi vesayet yetkisi merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde “idarenin bütönlüğü”nü temin etmek amacıyla kullandığı *sınırlı* bir yetkidir. Uygulanacak olan denetim ve içeriğinin kanunlar dairesinde yapılması gerekliliğı de yapılan tanımlardan çıkarılabilmektedir. Kanunlarla sınırlama getirilmediğı sürece Anayasa’da yer alan özel sınırlama sebeplerinin varlığı öne sürölerek vesayet yetkisi uygulanamaz. Sınırlamanın kanunlarla yapılması gereklidir.

Yapılan bazı tanımlar, merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerindeki denetiminin içeriğini oldukça geniş tutarken bazı tanımlarda bu denetim ve içeriğinin sınırlarını dar tutmaktadır. Bunun nedeni, daha öncede belirtildiğı gibi ideolojik yapıyla ilgilidir. Vesayet yetkisinin tanımında, Anayasa’nın ilgili maddesi ya da kanun maddesinde kastedilenden çok, olması gereken üzerinden bir açıklama yapılmıştır. 1982 Anayasası’ndan sonra

yapılan tanımların içeriği incelendiğinde de bu durumun değişmediği görülür.

1982 Anayasası'nda yer alan “idari vesayet yetkisi”, “idarenin bütünlüğü ilkesi”, “kamu görevlerinde birlik” ve “toplum yararının korunması” kavramları kanun, tüzük ve yönetmelik gibi normlar hiyerarşisinde altlarda bulunan mevzuatta yer almamış adeta görmezlikten gelinmiştir. Doktrinde ve yargısal içtihatla çok yoğun bir şekilde kullanılan bu kavram ve ilkelerin mevzuatta yer almaması oldukça dikkat çekicidir. (Bayındır, 2007) Anayasa'da yer alan kavram ve ilkelerin içeriğinin açıklığa kavuşmasında, birincil, ikincil ve üçüncül seviyede hazırlanan mevzuatın rolü oldukça önemlidir. Mevcut boşluğun yeri, doktrin ve mahkeme içtihatlarıyla doldurulmuştur. Ancak bu durumun tartışmalı bir sonuç doğurduğu da görülebilmektedir.

Kavramların mevzuatta yer almamasının yansıması olarak, Anayasa'da merkezi yönetime verilen oldukça geniş vesayet yetkisinin kanunlara olduğu gibi aktarılmaması ve zaman içerisinde daha da azaltılması gibi bir sonucun doğduğunu söyleyebiliriz. Tabi, bu sonuca dünyadaki gelişmelerin, yapılan uluslar arası antlaşmaların, doktrinde yapılan tartışmaların, yerel hizmetlerde özerklik eğilimlerinin kuvvetlenmesinin ve büyük oranda içtihatların Anayasayı ve kanunları geniş yorumlamalarının etkisi olmuştur.

Merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerinde “idarenin bütünlüğü ilkesi”ni hayata geçirmek amaçlı olarak kullandıkları vesayet yetkileri vardır. Vesayet denetimi yapacak makamlar ve denetimi yapacakları konular kanunlarla belirlenir. Vesayet

makamları her istedikleri konuda denetim yapamazlar. Kanunun koyduğu sınırlar içerisinde denetim yapmak zorundadırlar. Vesayet makamları, yerel yönetimlerin işlemleri üzerinde çeşitli biçimlerde denetim uygulayabilirler. Yerel yönetimlerin işlemlerini onaylama, iptal etme, bozma, yargıya taşıma, erteleme şeklinde işlemin yapılmasından önce ya da sonra denetleyebilirler. İşlemler yanında organlar ve personel üzerinde de denetim yetkisini kullanabilirler.

Vesayet denetimi “hukuka uygunluk” ve “yerindelik” olarak iki şekilde uygulanmaktadır. Genel anlamda vesayet denetiminin temel amacı, yerel yönetimlerin işlem ve eylemlerinin hukuka uygun olup olmadığını ve istisnaide olsa yerinde olup olmadığını denetlemektir. Bir başka bakış açısıyla, “idari vesayet” yolu ile denetimin temel amacı, kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluşun, örneğin belediyelerin yetkisini aşmasını ve başkalarının haklarını ellerinden almasını ya da zedelemesini önlemektir.” (Kestane, 1996)

1982 Anayasası vesayet makamlarına sadece “hukuka uygunluk” açısından denetleme görev ve yetkisi vermemiş aynı zamanda “yerindelik” açısından da denetleme görev ve yetkisi vermiştir. Yerindelik denetiminin geleneksel uygulandığı yapılan işlemi onama, onamama, geciktirme iptal vb. şeklindedir.

Yerel yönetimlerin yönetsel yapı içerisinde kazandığı önem, yerel özerklik ilkesinin hayata etkin bir şekilde geçirilebilmesi ve yerindelik açısından merkezi yönetime geniş vesayet yetkilerinin tanınması ihtimali olması nedeniyle Anayasada yeniden düzenleme yapmak suretiyle “*yerindelik denetiminin*” sınırları belirlenmelidir. Öğreti ve içtihatların geniş ölçüde benimsediği bu yaklaşımın yerel yönetimler açısından hukuksal dayanak olarak birincil kaynak olan

Anayasaya girmesi, sağlayacağı hukuki güvence açısından önemli bir gelişme olacaktır. Merkezi yönetim ve yerinden yönetim yapılanmasının olduğu hemen her ülkede yerel yönetimlerin yapmış oldukları işlemler merkezi yönetim tarafından denetlenmektedir. Denetimlerin yapılış şekilleri ülkeden ülkeye değışiklik göstermekle birlikte, içerikleri büyük oranda benzerlikte arz etmektedir.

Yerel yönetimlerin karar organları tarafından alınan ya da alınacak olan bütün kararlara karşı vesayet makamı tarafından alınacak olan bütün tedbirler “idari vesayet denetimi” olarak anlaşılmaktadır. Denetimler işlemlerin tümünün üzerinde gerçekleşebileceğı gibi, sadece kanunlarla daha önceden belirlenmiş olan konuların denetlenmesi şeklinde de gerçekleşebilir. (Arslan, 1989) Yapılan denetim alınan kararların hukuka uygunluğunu, yerindeliğini ya da her ikisini kapsayabilir. Bu çerçevede, çeşitli ülkelerin yerel yönetimlerin almış oldukları kararları, hukuka uygunluk ve yapılan işlemin yerinde olup olmadığı açılarından denetlediğı gözlemlenmektedir. (Humes & Martin, 1969)

DEĞERLENDİRME

Birlikte yaşamının gereklerinden olan organizasyon ve yönetim ihtiyacı, tarihsel olarak coğrafyaya, kültüre, inanişa ve etnisitelere göre çok farklı uygulamalara yol açmıştır. Demokrasi, bilinen yazılı tarihin söylediğı gibi antik çağda Yunan sitelerinde o günün ihtiyaçlarına göre uygulanan bir yönetim şeklidir. Tarihsel olarak modern çağlara gelindiğinde ise, yaklaşık iki yüz yıllık bir demokrasi tecrübesinden bahsedilebilir. Bu son dönem demokrasi tarihi incelendiğinde; öncelikle devletin temel üç erkini kuvvetler ayrılığı ilkesine göre oluşturmaının öne çıkartılması yoluyla bireyin haklarının devlet karşısında garanti altına alınmasının amaçlandığı;

buna bağı olarak, yönetim erkinin dönemsellik esasına göre halk tarafından seçilerek oluşturulması esasına dayanıldığı görülecektir. Doğal olarak, tarihsel süreç her ülkede aynı zamanda başlayıp aynı şekilde gelişmemiştir. Ama genel olarak halkın iradesinin egemen olduğu kişi haklarının devlete ve diğer güçlere karşı korunmaya çalışıldığı genel bir uygulamadan bahsedebiliriz.

Demokratik siyasal sistemlerde dört temel ilkeye vurgu yapılır: Bunlardan birincisi, halkın doğrudan ya da dolaylı şekilde katılımıyla oluşan siyasal kararlara tüm yurttaşların dâhil olmasıdır. İkincisi, alınacak siyasal kararların bir tartışma ve oylama sonucunda olması ve üçüncüsü de siyasal kararların halkın siyasal eğitiminin sürekliliğini sağlayacak şekilde alınmasıdır. Bunlar işlerliği olan bir demokrasinin temel koşulları sayılabilir. Bunların benimsenmesinin sonucu olarak denetim, dördüncü bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Şu kadar ki; yönetimin denetimi yalnızca belirli gruplar ya da kesimlerce değil, tüm yurttaşlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu fikri çerçevenin daha belirgin şekilde hayata geçirilmesi yerel yönetimlerle mümkün olmaktadır. Yerel yönetimlerin varoluşunun siyasal amaçlarının özünde demokrasi inancı yatar.

Antik Yunan'da olduğu gibi toplumun idaresine ait kararların doğrudan alındığı bir modelin uygulamasındaki güçlükler nedeniyle temsili demokrasi modeli, siyasi partiler ve seçimler aracılığıyla halk iradesini devlet ve diğer yerel idarelere egemen kılma, demokrasinin temel uygulama şekli olmuştur. Bu yeni dönemde demokrasinin en önemli araçlarından birisi siyasi partiler olmuştur. Halk, yasama ve denetim görevini yapacak olan meclise göndereceği temsilcilerini siyasi partilerin belirlediği adaylar içerisinde seçmektedir. Ancak,

adayların belirlenmesinde ve sıralamasının oluşturulmasında halkın iradesi sınırlı kalmıştır. Bu durum karar alma süreçlerinde halkın iradesinin yönetsel alana taşınmasında güçlükler yaşanmasına, çoğunluğun seçtiği adayların meclislere gitmesi nedeniyle azınlıklarının hak ve taleplerinin duyulmamasına, içerde ve dışarıda azınlıkların radikalleşmesinden kaynaklanan krizlerin çıkmasına, seçilmelerinden sonra temsilcilerin kendi siyasal hedefleri ya da siyasi partilerin programları doğrultusunda çalışmalarına, hesap vermektedir. Bir sonraki seçimlere kadar kaçınmalarına siyasi parti ve meclislerde çalışmanın temsilciler tarafından kariyer tamamlama aracı haline getirilmesine ve yasama kariyerciliğinin yaygınlaşmasına, bu şekilde profesyonelleşen siyasetçilerin halkın hak ve taleplerine ulaşmasında bir engel haline gelmelerine neden olmuştur. Siyasi partilerin halktan ve taleplerinden kopuk politikalar izlemeleri, yaygın şekilde görülen siyasi fırsatçılık ve yozlaşma örnekleri demokrasilerde meşruiyet krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Bütün bunların yanı sıra, hızlı bir şekilde yaşanan küreselleşme ve iletişim imkânlarının yaygınlaşması, klasik vatandaşlık anlayışının değişmesine yol açmıştır. Yaşanan yoğun farkındalık süreçleri, vatandaşların siyasetten ve yönetimden beklentilerini önemli ölçüde artırmıştır. Devletin ve yerel yönetimlerin sunduğu kamusal hizmetlerin kalitesinin artırılması ve refah beklentisi giderek yükselmiştir.

Bireylerin aldıkları eğitim, iletişim ve medya imkânlarının sağladığı aydınlanma ve bilgilenme bireylerde ve toplumda devlete olan güvenin azalmasına neden olarak, meşruiyet tartışmalarını yoğunlaştırmıştır. Halkın siyasi parti faaliyetlerine, seçimlere

katılımı gözle görülür şekilde azalmıştır. Bu durum, özellikle meşruiyeti ve yönetime olan güveni artırmak amacıyla yine demokrasi felsefesi temel alınarak katılımcı demokrasi anlayışının ve usullerinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Böylece; siyasete ve yönetime mesafe koymuş toplumun tekrar bu konulara yaklaşmasını sağlamak amacıyla, halkın yönetimin karar alma süreçlerine katılmasını, denetlemesini ve ortaya çıkan sonuçların sorumluluğunu da üstlenecek toplumsal bilinç üretilmesini sağlama amacıyla katılımcı demokrasi anlayışı ve uygulamaları oluşturma amaçlanmaktadır.

Yönetime halk tarafından katılımın sağlanması ile demokrasinin belli çıkar guruplarının menfaati için çalışan bir mekanizma olmasının, ussallığının kaybolmasının ve bireysel hakların zayıflatılmasının önüne geçecek ilkelerin belirlenmesi ve kurumsallaşması hedeflenmektedir. Bu sayede; demokrasi anlayışı çerçevesinde belirli amaçlar etrafında toplanarak örgütlenerek siyasal faaliyet gösterilmesi teşvik edilmekte ve bireysel hakların korunması öne çıkmaktadır.

Özellikle; katılımın çeşitliliğinin artırılması ve karar alma süreçlerinde toplumsal uzlaşmanın sağlandığı siyasal süreçlerin çeşitlendirilerek halkın kararlara katılma ve ihtiyaçları birlikte belirleme hakkının tanınması söz konusudur. Katılmanın bir hak olarak tanınması suretiyle vatandaşların yaşadıkları kentlerin, mahallelerin yönetilmesinde söz sahibi olmaları amaçlanmıştır. Bütün bunlar, katılımcı demokrasinin teorik özünü oluşturmaktadır.

Katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesiyle örgütlü çıkarların yanında bireysel hakların korunmasını sağlayacak şartlar

oluşturulabilecektir. Katılımcı demokrasi yaklaşımı, temsili demokrasinin krizlerini tamamen yok etmemekle birlikte, önemli ölçüde hafifletmektedir. Bu yaklaşım, bireyleri ve iktidar alanı dışındaki kitleleri sadece oy veren nesneler olmaktan çıkarıp onları katılma, etkileme ve karar verme sürecinin öznesi haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Katılım yollarının açık tutulması, toplumsal gerilimi azaltıcı, vatandaşlık duygularını güçlendirici rol oynayabilir. Gerçekten siyasal katılımın, çeşitli toplum kesimlerine temsil olanağı sağlayarak, toplumda belli bir dengenin ve uzlaşmanın oluşumunu kolaylaştırdığı görölmektedir. Siyasi partiler, toplumda yaşayan bireylerin görüşlerinin oluşmasında önemli ölçüde rol oynamak suretiyle onları aktif siyasal yaşamın içine çekmede etkili olabilmektedirler. Bireyler, siyasi partiler içerisinde bilgilerini önemli ölçüde geliştirebildikleri gibi, geliştirdikleri fikirleri siyasal alana aktarma imkânı bulabilmektedirler. Böylelikle devlet ve bireyler arasında siyasi partiler aracılığıyla doğal bir bağ kurulmaktadır. Sağlanan bu bağ, siyasal kültürün gelişmesine katkıda bulunduğı gibi, bireylerin siyasal toplumsallaşması konusunda da katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda siyasal partiler katılımcı siyasetin en önemli aktörlerinden birisi olarak demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmektedirler.

Seçimler ve oy hakkı, seçmenlerin temsilcilerini ve dolayısıyla yönetenleri denetime tabi tutmalarını sağlamaktadır. Seçimler hem bireysel hem de toplumsal taleplerin yansımına olanak vermektedir. Seçimler aracılığıyla halk, ülkeyi ve yereli geçici olarak yönetecek hükümeti ve yöneticileri seçmekte ve parlamentoda temsil edilebilmektedir. Seçmenler, temsilcileri

aracılığıyla isteklerini devlete ve yerel yönetimlere iletebilmekte ve karar alma süreçlerini etkileyebilmektedirler. Ayrıca meclislerde bulunan muhalefet aracılığıyla kontrol ve denge sağlama imkânı da doğmaktadır.

Siyasi partiler, seçimler, oy hakkı vb. klasik demokratik usuller terk edilmemekle birlikte, uygulamada görülen aksaklıkları gidermek ve demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizlerini aşmak amacıyla çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Katılımcı demokrasi anlayışını hayata geçirmek için gündeme getirilen yaklaşımlardan birisi yönetişimdir. Yönetim değil yönetişim, yani yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir yönetim anlayışı yerine, tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerindenliği esas alan bir anlayışı anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Yönetişim, demokrasinin yerleşmesi için çok önemli olan demokratik kültürün yerleşmesi açısından oldukça önemli rol oynamaktadır.

Yerel düzeyde demokrasinin gerçekleşebilmesi temelde iki koşulun sağlanmasına bağlıdır: Yerel yönetimlerin merkezi otorite karşısında kısmi olarak hareket alanını genişleten ve merkezin katı baskı ve denetiminden uzak tutan özerklik, diğeri de demokratik siyasal sistemde hem denetim mekanizması olarak algılanan hem de demokrasinin olmazsa olmaz koşulu kabul edilen katılımdır. Söz konusu katılımın ulusal düzeyde gerçekleşmesinin yanı sıra, asıl yerel düzeyde de gerçekleşmesi büyük önem taşımaktadır. Hatta yerel yönetimler demokratik siyasal rejimin teminatı kabul edilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler toplumda demokrasi kültürünün yerleşmesi için önemli bir eğitim aracı olarak

görülmektedirler. Bölge halkının yerel ihtiyaçları ve sorunlarının etkin bir şekilde çözülmesinin yolu da, siyasal katılımdan geçmektedir. Bu bakımdan mahalli idareler, siyasal katılımın hayata geçirileceği birimler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Oysa ülkemizde yerel yönetimlerin karar organlarının seçilmesi halk tarafından gerçekleştirilmektedir. Hem genel seçimlerde hem de yerel yönetim seçimlerinde halkın siyasal tercihlerini büyük oranda eğitim seviyesi belirlemektedir. Diğer yandan yerel seçimlere katılım oranları genel seçimlere katılım oranlarından daha düşük gerçekleşmektedir. Halk yerel seçimlere daha az önem vermektedir. Yerel yönetimlerde, yerelde bulunan halk kesimlerinin temsili daha düşük seviyede kalmaktadır. Yerelde yaşayan işçilerin temsil oranı düşük kalmakta, bununla birlikte esnaf, çiftçi, müteahhit ve mühendisler daha çok temsil imkânı bulmaktadırlar. Kadınların ve gençlerin yerel meclislerdeki temsil oranları da oldukça düşük kalmaktadır. Bunda siyasi partilerin aday gösterme ve seçmenin aday profilinden beklentileri belirleyici olmaktadır. Genç, kadın ve işçi kesiminin yerelde temsilini artıracak tedbirlerin alınması temsil gücünü ve katılımı artıracaktır.

Yerel yönetim seçimlerinde siyasi partiler tarafından gösterilen ve seçilen aday profiline bakıldığında bunların yerel siyasete yönelik değil, daha çok bir sonraki milletvekili seçimlerini hedefledikleri gözlemlenmektedir. Bu da yerel siyasetin zayıf kalmasına neden olmaktadır.

Çoğulcu ve katılımcı demokrasinin etkili araçlarından biri de halkın, yerel yönetimlerin faaliyetlerine katılması ve denetlemesidir. Bunun için de altyapının kurulması gerekir. Yerel demokrasilerin

varlık nedenlerinden biri olan halk katılımı ile ilgili düzenekler kurulmadıkça, yerel demokrasiden söz edilemez.

Halkın katılımına ilişkin uygulamalar, çeşitli ülkelerin siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel koşulların farklılıklarına göre katılım alanları ve yolları değişiklik arz eder. Bu değişiklikleri göz önüne alarak katılım yöntemleri hakkında şunlar söylenebilir: Özelde kentsel katılıma en çok gereksinim duyulan konular kent planlaması, çevre koruma, halk oylaması, gerekli ve önemli konularda halk oylamasına gitme, hemşehrilerin yakınmaları ve kentteki toplumsal hareketlerdir. Yerel nitelikli hizmetlerle ilgili kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde, yerel yönetimlere halk katılımını sağlayıcı her tür tedbirleri alabilme imkânı sağlanmalı ve yerel yönetimler belli konularda genel karar organlarının kararı ile halka danışmak amacıyla belli konularda halk oylamasına gidebilmelidir. Ülkemizde halk seçimlere büyük oranlarda iştirak etmekte ancak yerel yönetim faaliyetlerine ve karar alma süreçlerine ilgi göstermemektedir.

Türkiye’de, doğrudan demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi uygulamalarından; geri çağırma, halk oylaması, halk girişimi, halk danışma toplantıları ve planlama çemberlerinin ya hiç kullanılmadığı ya da oldukça ender gündeme geldiği görülmektedir. Hukuki altyapıda ve uygulama kültüründe eksiklikler bulunmaktadır. Az nüfuslu yerel yönetimlerde bu uygulamaların çok daha az olduğu görülmektedir. Belediyeler ve il özel idareleri stratejik planlama süreçlerine katılımı kısıtlı tutmakta, kent konseylerinde alınan kararların bağlayıcı olmaması nedeniyle göz ardı edildikleri gözlenmektedir. Halkın önemli bir kısmının meclis çalışmalarından, gündem ve kararlarından, kent konseyi seçim ve

gündemlerinden ve kararlarından haberi olmamakta, geleneksel yerel siyasi baskı gurupları ve aktörleri buraları önemli ölçüde yönlendirebilmektedirler.

Bilgi edinme, saydamlık, hesap verme sorumluluğu gibi kavramlar yönetim modeliyle birlikte öne çıkmıştır. Etkin bir katılım ve denetimin sağlanmasının araçları olarak, belirtilen ilkelerin siyasette ve yönetimde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bilgi edinme hakkı ve şeffaflık olmadan vatandaşların bürokrasinin çalışmaları hakkında fikir sahibi olması, gizliliğin aşılması imkânı olmayacaktır.

Siyasetçiler ve bürokratlar, verdikleri kararların içeriğinde yer alan suiistimallerin halk tarafından bilinmemesini isteyebilirler. Belirtilen suiistimallerin önüne geçmenin en etkili araçlarından biri ve belki de birincisi, yönetimde saydamlıktır. Devlet ve yerelin yönetiminde saydamlık, kamusal alan ve hizmetlerle ilgili bilgilerin vatandaşlara ve sivil toplum kuruluşlarına açık olması demektir. Kamuoyu ile bilgi paylaşılması, halkın siyasete ve kamu hizmetlerinin uygulama süreçlerine katılmasını, üretilen kamu hizmetlerine ilişkin talep ve katkılarının karar alma süreçlerine eklemlenmesine yardımcı olur.

Bilgi edinme hakkı, halkın temel hak ve özgürlüklerinin yönetime karşı korunmasını, halkın karar alma süreçlerine katılmasını ve yönetimin denetlenmesini kolaylaştıran hakların başında gelir. Bu hakkın varlığı, karar alıcıların aldıkları kararların hukuka uygun olması yönünde baskı doğurmaktadır. Bilgisi olmayan halkın, karar alma süreçlerine katılması halinde katılımdan beklenen faydanın sağlanması mümkün olmayacaktır.

Belediye Yasası üzerinden, Büyükşehir Belediye Yasasını ve İl Özel İdaresini kapsayacak şekilde, katılımcı demokrasi açısından geliştirilmesinde fayda bulunan eksiklikler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

—Hemşehrilerin belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme hakları vurgulanmış olmakla birlikte, belediyenin, meclisin ve başkanın görevleri arasında bilgi edinme hakkının sağlanmasına ilişkin düzenleme bulunmamaktadır.

—İhtisas komisyonlarının raporlarının aleni olduğu vurgulanmış, raporların çeşitli yollarla halka duyurulması ve isteyenlere meclis tarafından maliyetlerini aşmamak üzere belirlenecek bedel karşılığında verilmesi düzenlenmişken, belediyenin gelir ve giderlerinin denetimi için kurulacak olan “Denetim Komisyonu” raporlarının belde halkına duyurulmasına ilişkin bir hükme ise yer verilmemiştir.

—Bilgi edinme hakkı ve kurumsal açıklık bakımından meclis kararlarının ve ihtisas komisyonu raporlarının halka duyurulması ve isteyenlere verilmesi hükme bağlanmış; ancak meclis kararlarının bedel karşılığında isteyenlere verilmesi ve encümen kararlarının belde halkına duyurulması veya isteyenlere bedel karşılığında verilmesi hususları düzenlenmemiştir.

—Stratejik planların ve acil durum planlarının belde halkına ilanı düzenlenmemiş; kentsel dönüşüm ve gelişim alanına konu olacak alanların, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilan edilmesi hükme bağlanmış olmakla birlikte, belediye tarafından üretilen arsa ve konutlara ilişkin bilgilendirme yükümlülüğü yer almamıştır.

—Belediye personelinin başkan tarafından atanmasına ilişkin olarak; birim müdürlüğü ve üstü yönetici kadrolarına yapılan atamaların meclisin bilgisine sunulmasına yer verilmiş, ancak halkın bilgilendirilmesi öngörülmemiştir.

—Belediyelere uygulanacak denetim sonuçlarının kamuoyuna açıklanması hükmüne karşılık, bu işlemin meclis kararlarında olduğu üzere “özet” veya tam metin olarak mı kamuoyuna sunulacağı hususu açıklanmamıştır. Öte yandan, başkanın hazırlayacağı faaliyet raporunun örneğinin kamuoyuna açıklanması hükmü yer almış, ilgililere veya isteyenlere verilmesi konusunda bir açıklığa yer verilmemiştir.

—Belediye hizmetlerinin aksaması durumunda merkezi yönetimin belediye yerine geçmesi ve bu konudaki yargı sürecine ilişkin hususlarda yerel halkın bilgilendirilmesine yer verilmemiştir.

—Belediye bütçesi üzerinde mülki amirin onay makamı olma durumu kaldırılmış, bütçenin ve borçlanmaya gidilmesinin hemşehri ilanı vb. hükmü ise yer almamıştır.

—Katılımcı demokrasi açısından önemli bir düzenleme olarak görünen ‘kent konseyinin’ görüşlerinin hemşehri ve ilgililere ilanına yer verilmemiştir

—Cadde, sokak, meydan, park, tesis ve benzerlerine ad verilmesi ve beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerinin tespitine ilişkin kararlarda halkın bilgilendirilmesine yer verilmemiştir.

—Genel olarak, kanunda hemşehrilerin bilgi edinme hakkını nasıl kullanacakları ve bilginin nasıl dağıtılacağı hususlarında kullanılacak iletişim araçlarının neler olduğu belirlenmemiştir.

Ayrıca Belediye Yasasında kurumsal işleyiş açısından da katılım bağlamında önemli eksikliklerinin bulunduğu söylenebilir. Başlıcaları:

—Mevzuatta karar alma sürecine doğrudan katılıma ilişkin düzenleme olan “köyden, belediye statüsüne dönüşmek” için seçmenlerin yazılı başvurusu ve halkın oylarına başvurulması yöntemi yeni kanunda korunmaktadır.

—Mahalle kurulması, kaldırılması vb. durumlarda meclis karar ve mülki amirlerin görüş ve onayı düzenlenirken mahalleli katılımına yer verilmemesiyle Özerklik Şartına aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, belediyeye, kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurma görevi verilmekte ve mahallelinin görüşlerini belirlemek amacıyla araştırma yapma inisiyatifi belediyeye bırakılmaktadır. Aynı çerçevede, belde adının değiştirilmesi ve cadde, sokak, meydan vb. ad verilmesi ve değiştirilmesi konularında ise katılıma yer verilmemiştir.

—Hemşehrilere belediye karar ve hizmetlerine katılma hakkı tanınmakta ancak bu hakkın kullanımına ilişkin düzenleme eksiklikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, belediyeye; Belediye, hemşehriler arasında “sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması” konusunda gerekli çalışmaları yapma ve bu çalışmalarda, üniversitelerin; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının; sendikaların; sivil toplum kuruluşlarının ve

uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemleri alma görevi verilmektedir.

—Meclis ihtisas komisyonlarına; muhtarların; kamu kuruluşlarının amirleri; meslek kuruluşları, üniversiteler; sendikalar ve ilgili STK’nın temsilcilerine oy hakkı olmaksızın katılma ve görüş bildirebilme hakkı tanınmaktadır. Böylece, STK’nın katılımına görüş bildirme sınırlamasıyla yer verilmektedir.

—Encümen toplantılarına gündemle ilgili belediye amirlerinin görüşlerini almak üzere başkan tarafından çağrılmalarına yer verilirken; örneğin, ilgili STK’nın ve muhtarların encümen toplantılarına katılımına yer verilmemiştir. Ayrıca, stratejik planın hazırlanma sürecinde; (varsa) üniversitelerin; meslek odaları ve konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınması hükme bağlanmıştır. Öte yandan, kurumsal katılıma ilişkin en temel kurumsal model olarak kent konseyine yer verilmiş, ancak konseyin belediye işleyişine katılımı ve etkinliği sadece görüş bildirmekle sınırlandırılmıştır.

—Belediyelere, afet ve acil durum plânlarını yapma görevi verilmekte, planların hazırlanması sürecinde; ilgili bakanlık, kamu ve meslek kuruluşlarıyla üniversitelerin ve mahallî idarelerin görüşlerinin alınması hükme bağlanmaktadır. Bu anlamda, ilgili unsurların kurumsal birikim ve donanımlarından yararlanmak suretiyle “iyi yönetim” hedeflenmektedir.

—Başkana, “Belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak” görevi verilirken, hemşehrilerin ve STK’nın katılımına ilişkin bir açılıma yer verilmemiştir. Belediyelerin denetiminin faaliyet ve işlemlerinde

hataların önlenmesine yardımcı olmak, belediye teşkilâtının gelişmesine vb. rehberlik etmek amacı taşıdığı belirtilirken hemşehri ve STK'nın katılımı sadece “denetim sonuçlarının kamuoyuna açıklanması” ile sınırlanmıştır.

—Kanunda, hizmetlere gönüllü katılım hükme bağlanmışken, aksaklıkların giderilmesi sürecine yönelik katılım yer almamış; ancak, belediyenin meclis kararı ile görev ve sorumluluk alanına giren konularda; dernekler, vakıflar, meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirme imkânı tanınmıştır. Bu tür bir işbirliğini iyi yönetim eksenli olarak tanımlamak yerinde olmakla birlikte, özellikle baskı grubu niteliğindeki meslek kuruluşlarının belediye üzerindeki etkinliklerini ve baskılarını giderme amacı gözetilmiş görülmektedir. Arsa ve konut üretiminin gerçekleştirileceği alanların ve kentsel dönüşüm ve gelişim alanlarının belirlenmesinde STK'nın ve hemşehrilerin katılımına, görüşlerinin alınmasına yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

Aral, V. (1978). Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri, İstanbul: Garan Matbaası.

Arslan, S. (1978). Türkiye'de ve İngiltere'de Merkezi İdarenin Mahalli İdareler Üzerindeki Denetimi, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayını.

Arslan, S. (1989). Mahalli İdareler Üzerinde Merkezi İdareye Tanınan İdari Denetimin Kapsadığı Yetkiler, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi., 2 (2), 65-87.

Atay, E. E. (2006). İdare Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınları.

Balkır, Z. G. (2010). Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II, 4-6 Kasım 2010, Denizli, 339-358.

Batibay, D. (2015). Üçüncü Avrupa Zirvesi, (Çevrimiçi), <http://www.avrupakonseyi.org.tr> (Erişim) 01.09.2015

Bayındır, M. S. (2007). İdari Denetim Olarak İdari Vesayet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 49-50.

Bilen, A. (2003). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Çerçevesinde Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü, Danıştay Dergisi, 106, 99.

Bozkurt, E., Özcan, M. & Köktaş, A. (2001). Avrupa Birliği Hukuku, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Cebe, M.S. (2007). Belediye Yasası ve Büyükşehir Belediye Yasası, Ankara: Adalet Yayınevi.

Coşkun, B. & Sezer, S. (2004). Yerel Yönetimler ve Katılım: Muğla Kent Meclisinin Örnek Olay Olarak İncelenmesi, Yerel Yönetimler Kongresi, Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Bildiriler Kitabı, 2004, Çanakkale, 281-297.

Crook, R. C. (2003). Decentralisation and Poverty Reduction in Africa: The Politics of Local-Central Relations, Public Administration and Development, 1 (23), 77-88.

Çifçi, E. (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma İlkesi ve İdari Yargı, Danıştay Dergisi, 106, s.77.

Çukurçayır, M. A. (2000) Yeni Yönetim Modeli Arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayını.

Çukurçayır, Yeni Yönetim Modeli Arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları, s. 212.

Dilys, H. M, (1974) Democratic Theory And Local Government, London: Allen & Unwin.

Doğan, N. (2004). 11 no'lu Protokol Bağlamamda Avrupa Konseyi Denetim Sisteminin Kurumsal Yapı ve Yargısal İşleyişi Açısından Kazanımlar, Danıştay Dergisi, 108, 39-56.

Ergani, N. K. (2003). Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları, Danıştay Dergisi, 106, 57-76.

Fasino, R. (1997). Yerel Yönetimler ve Yargı. Türk Belediyeciler Birliği ve Konrad Adenaur Vakfı Ortak Yayını Uluslararası Konferans Bildirileri, 1997, Ankara, 146-154.

Geray, C. (1998). Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler, Türk İdare Dergisi, 421, 335-336.

Gökbunar, R. (2004). Etkin Devletin Temel Unsurları, Türk İdare Dergisi, 445, 19-42.

Göktürk A. (1997). Avrupa Kentsel Şartı ve Türkiye’den Bir Örnek: Ankara, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 200 (XXI), 80.

Gölcüklü, F. & Gözübüyük, Ş. (1994). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara: Turhan Kitabevi.

Görelî, İ.H. (1944). İdari Vesayet. Ankara: Türk Hukuk Kurumu Yeni Cezaevi Matbaası.

Gözübüyük, Ş. & Tan, T. (2008). İdare Hukuku, Cilt: 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gülmez, M. (1993) Kolokyum Sunuş Konuşması, Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Ankara: TODAİE Yayını.

Günday, M. (2002). İdare Hukuku, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Güriz, A. (2011). Hukuk Başlangıcı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hoffschulte, H. (1994). Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma, Uluslararası Yerel Yönetimler Semineri, Ankara: Türkiye Bilişim Derneği-Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.

Humes, S. & Martin, E. (1969). The Structure of Local Government, The Hague: International Union of Local Authorities, (IULA).

Kaboğlu, İ.Ö. (1998). Özgürlükler Hukuku, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaboğlu, İ.Ö. (2005). Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul: Legal Yayıncılık.

Kapani, M. (1993). Kamu Hürriyetleri, Ankara: Yetkin Yayınları.

Karahanoğulları, Ö. (2003) Avrupa Konseyi ve İdare Hukuku, Danıştay Dergisi, 106, 131-144.

Keleş, R. (1995) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Türkiye ve Diğer Ülkeler, Türk Belediyecilik Derneği - Akdeniz Belediyeler Birliği - Konrad Adenauer Vakfı Uluslararası Konferans Bildirileri, 1995, Antalya.

Keleş, R. (1998). Yerinden Yönetim ve Siyaset, İstanbul: Cem Yayınevi.

Keleş, R. (2003) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye, Avrupa Birliği ve Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği ve Hollanda Belediyeler Derneği Uluslararası Konferans Bildirileri, 2003, İstanbul, s. 20.

Keleş, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine, Mülkiye Dergisi, 246 (29) 9-18.

Kestane, D. (1996). İller Bankası ve Yerel Yönetimlerle İlişkileri, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Kıvılcım, E.& Akkoyunlu, E. (1997). Kentli Hakları, Amme İdaresi Dergisi, 3 (30), 31-48.

Koçak, M. (2006) Seçim Sistemleri ve Demokrasi, Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, Anayasa Yargısı Dergisi, (23) 115-132.

Mackintosh, J.M. (1968). The Devolution of Power Local Democracy: Regionalizm, and Nationalizm, Middlesex: Penguin.

Mahon, P. (1985) La Decentralisation Administrative, Lausanne: Droz.

Mimarlar Odası. (2008). Avrupa Kentsel Şartı-2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto, (Aydan Erim, Çev. Ed.).

Onar, S. S. (1960). İdare Hukukunun Umumi Esasları İkinci Cilt 3. Bası, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Ökmen, M. (2005). Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi, (Ed: Kemal Görmez, Küreselleşme ve Yerelleşme), Ankara: Odak Yayınları.

Ökmen, M. & Parlak, B. (2010). Kuramdan Uygulamaya Yerel yönetimler-İlkeler Yaklaşımlar ve Mevzuat, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

Öner, Ş. (2006). Yeni Mevzuat Çerçevesinde Türkiye’de Belediye Yönetimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdek, Y. (2004). Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yay.

Özer, A. (2005). Yeni Avrupa Birliği Anayasası Hangi İlkeleri İçeriyor, Türk İdare Dergisi, İçişleri Bakanlığı Yayını, 446, 276.

Palabıyık, H. (2004). Avrupa Kentsel Şartı, (Ed: Zerrin Toprak, Hamit Yavaş, Mustafa Görün), Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları, İzmir: Birleşik Yayınları.

Pazarcı, H. (1994). Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap, Ankara: Turhan Kitabevi.

Popper, K. (1989). Açık Toplum ve Düşmanları II. Cilt. (Harun Rızatepe, Çev. Ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Pustu, Y. (2005). Yerel Yönetimler ve Demokrasi, Sayıştay Dergisi, 57, 121-134.

Ramazan, Ç. (2018). İdare Hukuku Dersleri, Ankara: Adalet Yayınevi.

Sartori, G. (1997). Karşılaştırılmalı Anayasa Mühendisliği, (Ergun Özbudun, Çev. Ed.). Ankara: Yetkin Yayınları.

Şaylan, G. (2002). Temsili Demokrasinin Derinleşen Krizi, Danıştay ve İdari Yargı Günü 134. Yıl Sempozyumu, Danıştay Başkanlığı, Ankara, 2002, s. 22.

Tanner, C. G. (1995). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Türkiye ve Diğer Ülkeler, Türk Belediyecilik Derneği/Akdeniz Belediyeler Birliği/Konrad Adenauer Vakfı Uluslararası Konferans Bildirileri, 1995, Antalya, 99.

Tezcan, D. (1995) Türk İdare Hukuku Açısından Yerel Yönetimler ve Denetim, Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri Cilt I, Ankara: TODAİE Yayını.

Toprak, Z. (2014). Yerel Yönetimler. İzmir: Siyasal Kitabevi.

Tortop N. ve Diğerleri, (2006) Mahalli İdareler, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tortop, N. (1984). Mahalli İdareler, Ankara: TODAİE Yayını.

Tortop, N. (1991). Mahalli İdareler, Ankara: TODAİE Yayınları.

Tunç, H. (2000). Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye ile İlgili Örnek Karar İncelemesi, Anayasa Yargısı Dergisi, (17), 174.

Turgut, N. (1998). Çevre Hukuku, Ankara: Savaş Yayınevi.

Ulusoy, A. & Akdemir, T. (2004). Mahalli İdareler, Ankara: Seçkin Yayınları.

Varol, M. (2000). Yerel Temsilden Katılıma: Kuram ve Gerçeklik, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayını.

Yayla, Y. (1982). Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri. Tevs-i Mezuniyet, Tefrik-i Vezaif, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 146.

Yeter, E. (1995). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Türkiye ve Diğer Ülkeler, Türk Belediyecilik Derneği - Akdeniz Belediyeler Birliği -Konrad Adenauer Vakfı Uluslararası Konferans Bildirileri, Antalya, 1995, s. 33.

Yılmaz, K. (1995). Yerel Yönetimler ve Demokrasi, Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri Cilt: I, Ankara: TODAİE Yayınları.

BÖLÜM IV

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İdari Yapısı

Seyithan KAYA¹

GİRİŞ

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM),² 1 Temmuz 2002 tarihinde kurulan ve 11 Mart 2003 tarihinde çalışmaya başlayan ve uluslararası hukuk çerçevesinde çok ciddi olarak değerlendirilen suçlar olan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ile saldırı suçunun faillerini yargılamak amacıyla kurulan ilk daimî uluslararası ceza mahkemesidir. UCM'nin temel görevi, en ciddi uluslararası suçlar için cezasızlığı sona erdirmektir (Burke-White 2008:107).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, Balıkesir, Türkiye, kayaseyithann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4943-4534.

² Uluslararası hukuk literatüründe Uluslararası Ceza Mahkemesi yerine Uluslararası Ceza Divanı ismi de kullanılmaktadır. Ancak çalışmada “divan” terimi yerine “Mahkeme” terimi tercih edilmiştir. Ayrıca çalışmada Uluslararası Ceza Mahkemesi, UCM olarak kısaltılmıştır.

Mahkeme binası “*Ev Sahipliği Anlaşması*” yaptığı Hollanda’nın Lahey kentinde³ bulunmaktadır. Ancak Mahkemenin gerekli görmesi halinde başka bir yerde de toplanması mümkündür (Roma Statü’sü m. 3/3). UCM, Birleşmiş Milletler (BM) ile iletişim halinde olmasına rağmen BM’nin bir parçası ya da organı olmayan ve çok taraflı bir antlaşma neticesinde kurulan, müşterek hukuk (*common law*) ve Kıta Avrupası hukuku sistemlerine ait unsurları bir arada taşımaktadır (Koca 2013:91). Mahkemenin çalışma dilleri İngilizce ve Fransızcadır.

UCM’nin yargı yetkisi, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statü’sünün⁴ (*Rome Statute of the International Criminal Court*) 5’inci maddesine göre uluslararası toplumu ilgilendiren soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçuyla sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle Mahkeme, uluslararası toplumu ilgilendiren çok ciddi suçlar olarak değerlendirilen mezkûr suçları işleyen kişileri yargılama yetkisine sahiptir.

UCM’nin kurulması için ilk çalışmalar 1998 yılında BM’nin önderliğinde Roma’da toplanan bir konferansta başladı. 17 Temmuz 1998’de UCM’yi kuran Roma Statü’sü 7 ret oyuna karşılık, 120 kabul oyuyla ve oyçokluğu ile (21 çekimser oy) kabul edildi. Roma Statü’sü suçları, mahkemenin nasıl çalışacağını ve devletlerin mahkeme ile işbirliği için ne yapmaları gerektiğini tanımlar. Statü gereğince, UCM’nin faaliyete geçebilmesi için 60

³ Roma Statü’sünün “*Mahkemenin Yeri*” başlıklı 3’üncü maddesinin birinci fıkrası, “*Mahkeme, Hollanda’nın (ev sahibi Devlet) Lahey kentinde faaliyet gösterir.*” şeklindedir.

⁴ Çalışmada Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statü’sü, Roma Statü’sü veya Statü şeklinde kısaltılmıştır.

ülkenin onayı beklendi ve 11 Nisan 2002 tarihinde söz konusu 60 onaya ulaşıldı. 15 Temmuz 2008 tarihi itibarıyla Roma Statü'sü, 139 devlet tarafından imzalandı ve 107 devlet tarafından onaylandı. Roma Statü'sünü imzalamak, Statü'yü onaylamak anlamına gelmemektedir.⁵ 22 Kasım 2024 tarihi itibarıyla 33 Afrika, 19 Asya-Pasifik, 19 Doğu Avrupa, 28 Latin Amerika ve Karayip ve 25 Batı Avrupa ve Diğer Devletlerden olmak üzere toplam 124 devlet Roma Statü'süne taraf olmuştur.⁶

2'nci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler tarafından kurulan Nürenberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri (*ad hoc* mahkemeleri) ile uluslararası hukukta ciddi bir boşluğun doldurulmasında önemli katkılar sağlamıştır. BM tarafından kurulan ve *ad hoc* mahkemeler olan Yugoslavya⁷ ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri⁸ de uluslararası nitelikteki suçları yargılamaları bakımından önemli mahkemelerdir. Daha önce kurulan *ad hoc* mahkemeler olan Nürenberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri galip devletlerce, Ruanda

⁵ Mahkeme hakkında daha fazla bilgi için UCM'nin resmi internet sitesine bkz. <https://www.icc-cpi.int/> (E.T. 12.08.2024).

⁶ Taraf devletlerin tam listesi için bkz. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties> (E.T. 16.08.2024).

⁷ Birleşmiş Milletler'e bağlı olan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY), Yugoslav Savaşları sırasında işlenen savaş suçlarını kovuşturmak ve faillerini yargılamak için kurulmuştur. Mahkeme, Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan geçici bir mahkeme statüsündeydi. ICTY'nin cezaların denetimi ve 1 Temmuz 2013'ten bu yana başlatılan tüm temyiz işlemlerinin değerlendirilmesi de dâhil olmak üzere kalan işlevleri, halef bir organ olan Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kalan Mekanizmasının (IRMCT) yargı yetkisi altında olduğu belirtilmelidir.

⁸ Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, 8 Kasım 1994'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 955 sayılı kararı ile Ruanda Soykırımından ve Ruanda'daki diğer ciddi uluslararası hukuk ihlallerinden sorumlu kişileri yargılamak amacıyla kurulmuş uluslararası bir mahkemedir. Ruanda yetkilileri çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Mahkeme hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://web.archive.org/web/20090204080801/http://69.94.11.53/default.htm>.

ve Eski Yugoslavya İçin Kurulmuş Olan Uluslararası Ceza Mahkemeleri, BM Güvenlik Konseyi’nce, BM Antlaşmasının VII. Bölümüne istinaden alınan kararlara binaen kurulduklarından BM’nin bir alt organı konumundadır (belirtilen mahkemeler hakkında bkz. (Aksar 2022:62-65; Tokdemir 2023:108 vd.). Ancak UCM, uluslararası bir sözleşmeyle kurulmuş olduğundan bağımsız bir mahkeme olduğu ifade edilmelidir. Bağımsızlık, UCM’nin temel özelliklerinden biridir. Kuruluş aşamasındaki tartışmalar sonucunda, Mahkemenin, BM’nin bir organı olarak değil, bağımsız bir organ/Mahkeme olarak kurulmasına karar verilmiştir (Önok 2003:103; Tokdemir 2023:32 vd.; Zorlu 2016).

UCM’nin yargılama yetkisine giren suçlar, yukarıda da ifade edildiği üzere, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, soykırım suçu ve saldırı suçlarıdır. UCM’nin oluşturulmasının asıl amacı ise; Roma Statü’sünün ön sözünde de ifade edildiği üzere, insanlığa karşı işlenecek olan bu suçların kim tarafından, nerede işlenirse işlensin soruşturulması ve suçların hiçbir şekilde cezasız kalmaması olarak izah edilmektedir. Bu şekilde bir daha bu suçların işlenmesinde UCM’nin caydırıcı bir rol oynanması asıl hedef edilmiştir (Beyazıt 2008:2). Mahkemenin kuruluş amacı, “bireyleri soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve saldırganlık nedeniyle yargılamak” şeklinde ifade edilmiştir.⁹

I. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ’NE ÜYE ÜLKELER VE TÜRKİYE

⁹ <https://www.icc-cpi.int/asp> (E.T. 22.09.2024).

Roma Statü'sü, 60. onay belgesinin 11 Nisan 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilmesi suretiyle, 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. UCM, 11 Nisan 2002 tarihinden itibaren işlenen ve Statü'de düzenlenen suçlar bakımından ve Statü'de düzenlenen koşullarda yargı yetkisini kullanabilen uluslararası yargı yetkisine sahip bir mahkemedir.

UCM'nin gelişimi bakımından 31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Kampala'da (Uganda) düzenlenen Gözden Geçirme Konferansı (GGK) büyük önem taşımaktadır. GGK'da Statü'de sayılmış olan dördüncü suç olan "saldırı suçu"nun ve suçun unsurlarının tanımı ile Mahkemenin saldırı suçu üzerinde yetkisini ne şekilde kullanabileceği hükme bağlanmıştır. Keza Statü'nün 8'inci maddesi tadil edilmiş (savaş suçlarını düzenleyen anılan maddenin 2 (e) fıkrasına, zehirli veya zehir katkılı silahlar; boğucu, zehirli veya diğer gazlar vd. maddeler ile genişleyen mermilerin kullanımının eklenmesi) ve 124'üncü maddesinin (Statü'ye taraf olan devletin, Statü'nün kendisi bakımından yürürlüğe girişinden itibaren yedi yıl süreyle savaş suçları konusunda Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmemesine ilişkin geçici düzenleme) silinmesi önerisi ise reddedilerek, anılan maddenin 2015 yılında yapılacak Taraf Devletler Kurulu Toplantısına kadar aynı şekilde korunmasına karar verilmiştir (Beyazıt 2008:41).

Yargıçların nitelikleri, aday gösterilmeleri ve seçilmeleri konusundaki düzenlemeler Statü'nün 36'ncı maddesiyle detaylı olarak yapılmıştır. Buna göre; Mahkemede 18 hakim görev yapar ve hâkimlerin ceza ve ceza usul hukuku ile uluslararası hukuk

alanında, özellikle insancıl hukuk ve insan hakları gibi alanlarda, uzman olmaları ve Mahkemenin adli göreviyle ilgili bir meslekte yoğun deneyim sahibi olmaları gibi şartlar aranmaktadır (Statü m. 36/3). Statü'nün 36'ncı maddesinin dokuzuncu fıkrasına göre hâkimler 9 yıllığına seçilir,¹⁰ fakat seçilen hâkimlerin üçte biri üç yıl, ikinci üçte biri altı yıl, son üçte biri de dokuz yıl için seçilir ve süresi biten hâkim tekrar seçilebilir.¹¹ 26 Kasım 2024 tarihi itibarıyla Mahkemenin yargılama yetkisi kapsamına getirilmiş dokuz durum bulunmaktadır. Bunlar Darfur (Sudan),¹² Kongo

¹⁰ Hakimler, UCM'nin yetkisini kabul eden devletlerden oluşan Taraf Devletler Meclisi tarafından seçilirler. Hakimlerin seçiminde kadın ve erkek dağılımı dikkate alınır ve denge gözetilir (Aksar 2022:64-65).

¹¹ UCM (ICC)'nin 18 hâkimi, nitelikleri, tarafsızlıkları ve dürüstlükleri nedeniyle Devlet Taraflar Meclisi tarafından seçilir ve 9 yıllık, yenilenemeyen görev süreleri vardır. Adil yargılamaları sağlar ve kararlar verirler. Ayrıca **tutuklama emirleri** veya görünmeleri için celpeler çıkarırlar, mağdurların katılımını yetkilendirirler, tanık koruma önlemleri emrederler ve daha fazlasını yaparlar. Ayrıca, kendi aralarından UCM (ICC) Başkanı'nı ve Mahkemeye başkanlık eden iki Başkan Yardımcısını seçerler. <https://www.icc-cpi.int/about/judicial-divisions> (E.T. 26.11.2024). Tutuklama konusunda son örnek olarak UCM 1'inci Ön Yargılama Dairesi, 21Kasım 2024'te, Gazze'de işlenen **savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan** dolayı İsrail Devleti'nin yargı yetkisine ilişkin itirazlarını reddederek İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ile Savunma Bakanı Yoav Gallant için tutuklama emrinin çıkarılmasına karar vermiştir <https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges> (E.T. 22.11.2024).

¹² UCM'nin sayfasındaki açıklamaya göre; Ali Muhammad Ali Abd-Al-Rahman, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde gönüllü olarak teslim olduktan sonra 9 Haziran 2020'de ICC'nin gözetimine transfer edildi. Abd-Al-Rahman'ın ICC önündeki ilk görünümü 15 Haziran 2020'de gerçekleşti. Savcılığın Suçlamaları İçeren Belge'yi sunmasına göre, Abd-Al-Rahman, Sudan'ın Darfur kentinde Ağustos 2003 ile en azından Nisan 2004 arasında işlendiği iddia edilen **31 savaş suçu ve insanlığa karşı suçtan** şüpheleniliyor. Suçlamaların onaylanması duruşması 24-26 Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleşti. 9 Temmuz 2021'de, Ön Yargılama Dairesi II, Savcı tarafından Ali Muhammed Abdurrahman'a yöneltilen tüm savaş suçları ve insanlığa karşı suç suçlamalarını teyit etti ve onu yargılamaya sevk etti. Bu davadaki duruşma 5 Nisan 2022'de Yargılama Dairesi I'de başladı ve şu anda devam ediyor. Savcılığın davasının sunumu sırasında duruşma salonunda 56 tanık hazır bulundu ve Savcılık delillerini sunmayı tamamladı. 19 Nisan 2023'te, kamuya açık bir duruşma sırasında Yargılama Dairesi, Abd-Al-Rahman davasındaki Savunma'nın sanığın aleyhindeki 31 suçlamadan 4'ünden beraat etmesi talebini reddetti. Mağdurların ortak yasal temsilcileri açılış beyanlarını yaptılar ve 5-7 Haziran 2023 tarihlerinde tanıklarını çağırdılar. Mağdurlar 16 ve 17 Ekim 2023 tarihlerinde duruşma salonunda görüş ve endişelerini sundular.

Demokratik Cumhuriyeti, Kenya, Orta Afrika Cumhuriyeti II, Libya, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Fildişi Sahili ve Uganda ile ilgilidir.

Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla Roma Statü'süne 124 ülke taraf olmuş ve UCM'nin yargılama yetkisini tanımıştır.¹³ Ancak Türkiye, hala Roma Statü'süne taraf değildir. Türkiye, Roma Statü'süne taraf olmamakla birlikte UCM'nin faaliyetlerini yakından takip etmekte ve Taraf Devletler Asamblesi toplantılarına katılım sağlamaktadır.¹⁴ Bu çerçevede Türkiye'nin uluslararası camianın bütününe kaygılandırıran çok ciddi suçların faillerini adalet önüne çıkarmayı mümkün kılacak güvenilir, tarafsız, evrensel ve bağımsız bir mahkemenin ihdas edilmesi fikrini desteklediğini ifade etmekte fayda vardır. Ancak bunula beraber

Savunma açılış beyanlarını yaptı ve 18 Ekim 2023'te davasını sunmaya başladı. Savunma delil sunumunu 12 Haziran 2024'te tamamladı ve duruşma duruşmaları ertelendi. Sonraki adımlar: Davanın kapanış konuşmalarının 11-13 Aralık 2024 tarihlerinde yapılması planlanıyor. Bu ve diğer vakalar için bkz. <https://www.icc-cpi.int/cases> (E.T. 26.11.2024).

¹³ Taraf devletlerin tam listesi: Afganistan, Arnavutluk, Andora, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Ermenistan, Avustralya, Avusturya, Bangladeş, Barbados, Belçika, Belize, Benin, Bolivya, Bosna-Hersek, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Yeşil Burun Adaları, Kamboçya, Kanada, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Şili, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Cook Adaları, Kosta Rika, Fildişi Sahili, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Danimarka, Cibuti, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Estonya, Fiji, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gambia, Georgia, Almanya, Gana, Yunanistan, Grenada, Guatemala, Gine, Guyana, Honduras, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Ürdün, Kenya, Kiribati, Letonya, Lesoto, Liberya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Madagaskar, Malawi, Maldivler, Mali, Malta, Marshall Adaları, Mauritius, Meksika, Moğolistan, Karadağ, Namibya, Nauru, Hollanda, Yeni Zelanda, Nijer, Nijerya, Kuzey Makedonya, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Polonya, Portekiz, Kore Cumhuriyeti, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, San Marino, Senegal, Sırbistan, Seyşeller, Sierra Leone, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, Filistin Devleti, Surinam, İsveç, İsviçre, Tacikistan, Doğu Timor, Trinidad ve Tobago, Tunus, Sen, Uganda, Birleşik Krallık, Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti, Uruguay, Vanuatu, Venezuela, Zambiya <https://asp.icc-cpi.int/states-parties#A> (E.T. 26.11.2024).

¹⁴ <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-ceza-divani-ve-turkiye.tr.mfa> (E.T. 22.10.2024).

Türkiye, Statü’deki düzenlemelerin bir kısmının eksik olmasından dolayı imzadan çekindiği belirtilmelidir. Zira UCM’nin yetkisine giren suçlar arasında terörizm ve uyuşturucu madde suçlarının olmaması, saldırı ve insanlığa karşı suçların tanımı konusunda ceza hukuku anlamında tartışmalı olması, bir devletin bir başka ülkedeki terör faaliyetlerini desteklemesi gibi bir tutum içinde bulunması durumunun dikkate alınmaması, dava açma konusunda liberal bir sistemin kabulünün benimsenmesi olarak gösterilmiştir (Bosuter 2007:94). Bu açıdan Türkiye’nin UCM’ye tamamen karşı olduğu gibi düşünce kabul edilemez. Ayrıca Türkiye’nin tereddütlerinden bir diğeri siyasi mülahalalara dayanmaktadır. Özellikle Kıbrıs, Kuzey Irak ve çeşitli terör örgütlerine karşı yürütölen mücadele gibi hassas konularda UCM’nin siyasi baskı aracı olarak kullanılabileceğı korkusu, temkinli adımlar atılmasını zaruri kılmaktadır (Bosuter 2007:94-96).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın “Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar” başlıklı 38’inci maddesine eklenen son fıkra, Türk vatandaşlarının UCM’ye teslim edilmesine olanak sağlayacak düzenlemeye yer verilerek “Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiğı yükümlölükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.” şeklinde değiştirilmiştir. Aynı şekilde 90. maddede yapılan değişiklikle Roma Statü’sünün iç hukuktaki yeri netleştirilmiştir. Bilindiğı gibi 90. maddeye eklenen son fıkra ile usulüne göre kabul edilmiş uluslararası antlaşmalar iç hukuk normu haline getirilmiş, uluslararası antlaşmalar ile kanunlar arasında çatışma olması halinde uluslararası antlaşmaların uygulanacağı düzenlenmiş ve

uluslararası antlaşmaların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca 5237 sayılı TCK’da da bu doğrultuda önemli değişiklikler yapılmıştır. Roma Statü’sünde kabul edilen soykırım ve insanlığa karşı suçların tanımları, TCK’da da benzer olarak düzenlenmiştir. TCK’nın 76’ncı maddesinde “Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırkı veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi amacıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur” denilerek Roma Statü’sünde belirtilen düzenlemeye benzer bir biçimde suç tanımlanmış ve soykırım suçunu oluşturan fiiller tek tek sayılmıştır.¹⁵ Kanunun 77’nci maddesinde ise insanlığa karşı suçlar, “Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırkı veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶ Bu düzenlemeler Türkiye’nin Roma Statü’sünü içerik itibarıyla önemli ölçüde kabul ettiğini göstermektedir. Türkiye’nin, çekincelerinin giderilmesiyle beraber, Statü’ye taraf olması gerektiği ifade edilmelidir.

¹⁵ Statü’nün 6’ncı maddesindeki soykırım suçunu oluşturan fiiller: (a) grup üyelerini öldürmek, (b) grup üyelerine ciddi bedensel ya da ruhsal zarar vermek, (c) fiziksel olarak kısmen ya da tamamen yok etmek kastıyla, grubu ağır yaşam koşullarına maruz bırakmak, (d) grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler koymak ve (e) grup içindeki çocukları zorla bir başka yere nakletmek. TCK’daki soykırım suçunu oluşturan fiiller şöyle sıralanmıştır: a) Kasten öldürme, b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine ağır zarar verme, c) Grubun, tamamen veya kısmen yok edilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması, d) Grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması ve e) Gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi Soykırım suçu ve bireysel cezai sorumluluğun kapsamı için bkz. (Erten 2024). Görüldüğü üzere TCK’daki soykırım suçunu oluşturan fiiller Roma Statü’sündeki fiillerle aynıdır.

¹⁶ Türkiye ve UCM ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Koca:2013, 140 vd.)

II. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN ORGANLARI

Roma Statü'sünün 34'üncü maddesinde Mahkemenin dört organdan oluşacağı belirtilmiştir. Bunlar; (a) Başkanlık, (b) Adliye Teşkilatı (İstinaf Bölümü, Yargılama Bölümü, Ön-Yargılama Bölümü), (c) Savcılık Bürosu ve (d) Yazı İşleri Bürosu'dur.¹⁷ Sanık hakları, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, Statü'de savunma makamına ilişkin düzenlemelere yer verilmemiştir (Koca 2013:92). Ancak Statü'nün 21'inci maddesinde “uygulanacak hukuk” olarak, Mahkemenin öncelikli olarak Statü hükümlerini, suçun unsurlarını ve “Usul ve Delil Kurallarını” uygulayacağı belirtilmiştir. Statü'de, Usul ve Delil Kuralları kaynak olarak gösterilmesine rağmen buna ilişkin belge (Usul ve Delil Kuralları Belgesi) 3-10 Eylül 2002 tarihlerinde New York'ta düzenlenen taraf devletler asamblesinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Karakehya 2008:151). Ayrıca Usul ve Delil Kurallarının 20 ila 22. maddelerinde, avukatların çalışma kuralları müdafii (m. 20), hukuki yardım sağlanması (m. 21) ve savunma için müdafinin atanması ve nitelikleri (m. 22) şeklinde düzenlenmiştir. Savunmanın önemi UCM tarafından “güçlü bir savunma adil bir yargılamanın hayati bir bileşenidir. Savunma ekipleri sanığın (şüpheli veya sanık) haklarını temsil eder ve korur. Tüm sanıklar, mahkeme önünde makul şüphenin ötesinde suçlu bulunana kadar masum kabul edilir.”¹⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁷ Mahkemenin Organları başlıklı 34'üncü maddesinin tam metni şöyledir: “Mahkeme aşağıdaki organlardan oluşur: (a) Başkanlık; (b) Adliye Teşkilatı (İstinaf Dairesi, Yargılama Dairesi ve Ön-Yargılama Dairesi); (c) Savcılık Bürosu; (d) Yazı İşleri Bürosu”

¹⁸ <https://www.icc-cpi.int/about/defence> (E.T. 26.10.2024).

Bunun için Uluslararası Ceza Mahkemesi Barosu (*International Criminal Court Bar Association-ICCBA*) kurulmuştur. UCMB, UCM önünde mağdurları, sanıkları ve diğer aktörleri (tanıklar gibi) temsil eden bağımsız, profesyonel bir birliktir. UCMB'nin kurulmasına ve aktif olarak çalışmasına rağmen UCM'nin organları arasında yer verilmemiştir.

Mahkemenin organlarının yapıları, görevleri ve işleyişi Statü'nün 35 ila 44. maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler doğrultusunda UCM'nin organları Statü sistematigine uygun olarak aşağıdaki gibi incelenmiştir.

A. BAŞKANLIK

Başkanlık, Roma Statü'sünün 38'inci maddesinin birinci fıkrasına göre, Başkan ile Birinci ve İkinci Başkan yardımcılarının oluşur. Başkan ve başkan yardımcılarını hâkimlerin mutlak çoğunluğu tarafından üç yıllık yenilenebilir bir dönem için seçilirler. Diğer bir ifadeyle üç yıllık görev süreleri biten başkan ya da başkan yardımcılarının bir defaya mahsus olarak yeniden seçilmeleri mümkündür. Başkanlık işlemleri, 19 Ocak 2021'de yürürlüğe giren Başkanlık Seçimi Prosedürüne İlişkin Yönergeye¹⁹ uygun olarak yürütülür.²⁰

¹⁹ <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/Guidelines-on-the-Procedure-for-the-Election-of-the-Presidency.pdf> (E.T. 26.11.2024).

²⁰ Roma Statü'sünün 38'inci maddesi uyarınca, Mahkeme hâkimleri, 11 Mart 2021 tarihinde Başkanlığı seçmişlerdir. Başkanlık, şu hâkimlerden oluşmaktadır: Başkan (Hakim) Tomoko Akane (Japonya), Birinci Başkan Yardımcısı (Hakim) Rosario Salvatore Aitala (İtalya), İkinci Başkan Yardımcısı (Hakim) Reine Alapini-Gansou (Benin Cumhuriyeti). <https://www.icc-cpi.int/about/presidency> (E.T. 26.11.2024).

Başkanlığın üç temel sorumluluk alanı vardır: Birincisi yargısal/hukuki işlevler, ikincisi yönetim/idare ve üçüncüsü dış ilişkilerdir. Başkanlık, yargısal/hukuki işlevlerini yerine getirirken davaları oluşturur ve Dairelere gönderir. Yani hangi davaya hangi Dairenin bakacağını belirleme görevi Başkanlığa aittir. Ayrıca Yazı İşleri Müdürünün belirli kararlarının yargısal denetimini yapar ve Devletlerle Mahkeme çapında işbirliği anlaşmaları imzalar. Ancak bu anlaşmaların onaylanması Taraf Devletler Kurulu'nun yetkisinde olduğu ifade edilmelidir. Savcılık Ofisi hariç olmak üzere, Başkanlık, UCM'nin düzgün bir şekilde yönetilmesinden sorumludur ve bu konuda denetim yapma yetkisini haizdir. Başkanlık, her iki tarafı da ilgilendiren tüm konularda Savcının görüşünü alır ve koordinasyonu sağlar. Başkanlığın dış ilişkiler alanındaki sorumlulukları arasında Devletler ve diğer kuruluşlarla ilişkileri sürdürmek ve Mahkemenin kamuoyu tarafından bilinmesini ve anlaşılmasını teşvik etmek de yer alır.²¹ Mahkemenin kamuoyunda tanınırlığının artırılması ve UCM'nin uluslararası toplum tarafından “doğru” anlaşılabilmesinin sağlanması için çalışmalar yapmak konusunda da Başkanlığın sorumluluğu vardır (Ulusoy 2008:37).

B. ADLİYE TEŞKİLATI (DAİRELER): YARGILAMA (DAVA) DAİRESİ, ÖN-YARGILAMA (DAVA) DAİRESİ VE İSTİNAF (TEMYİZ) DAİRESİ

Roma Statü'sünün “Mahkemenin organları” başlıklı 34'üncü maddesine göre Mahkeme; (a) Başkanlık, (b) Yargılama Birimi (Ön-Yargılama Dairesi, Yargılama Dairesi ve İstinaf Dairesi), (c)

²¹ <https://www.icc-cpi.int/about/presidency> (E.T. 26.11.2024).

Savcılık Bürosu ve (d) Yazı İşleri Bürosu (Kalem Birimi) olmak üzere dört birimden oluşmaktadır (Özkartal 2023:84).

Statü’de, Mahkemenin yargılama faaliyetlerini yürütecek üç farklı bölüm/daire öngörülmüştür. Bu daireler yargılama, ön-yargılama ve istinaf (temyiz) daireleridir. UCM’nin Taraf Devletler Kurulu/Meclisi tarafından yenilenemeyen 9 yıllık görev süreleri için seçilen 18 hâkimin vardır. Bu hâkimlerden altısı Yargılama (Dava) Dairesi’nde, yedisi Ön-Yargılama Dava Dairesi’nde ve biri mahkeme başkanı olmak üzere beş hâkim de İstinaf (Temyiz) Dairesi’nde görev yapmaktadır (Ulusoy 2008:37).

Hâkimlerin dairelere atanmalarında, yapacakları görev ve bu görev ile ilgili bilgi ve deneyimleri göz önünde bulundurulmaktadır. Hâkimlerin, özellikle, ceza, usul ve uluslararası hukuk gibi farklı alanlardaki uzmanlıklarından, etkin bir şekilde yararlanılması hedeflenmektedir²² (Ulusoy 2008:37). Dolayısıyla hâkimlerin atanmasında her bir bölüm tarafından ifa edilecek görevin niteliği ve hâkimlerin uzmanlık alanları ile tecrübelerine bakılır. Bilhassa ön-yargılama ya da yargılama dairesinin hâkimleri, baskın olarak ceza yargılaması deneyimi olan hâkimlerden oluşmaktadır. İş yüküne bağlı olarak, Başkan, ön-yargılama ya da yargılama dairesinin sayısının arttırılmasına karar verebilir.

²² Konuya dair Statü’nün 39. maddesinin ilgili düzenlenmesi, “İstinaf Bölümü başkan ve 4 yargıtan, Yargılama Bölümü en az 6 yargıtan, Ön Yargılama Bölümü en az 6 yargıtan oluşacaktır. Yargıtların ilgili bölümlere atanması, her bölümün yerine getireceği görevlerin yapısına ve Mahkeme’ye seçilen yargıtların deneyim ve niteliklerine göre, her bölümde ceza, usul ve uluslararası hukuk alanlarında uygun oranda bir deneyim sağlayacak şekilde yapılır. Yargılama ve Ön-Yargılama bölümlerinde ağırlık ceza davaları alanında deneyim sahibi yargıtların olur.” şeklindedir.

1. Ön-Yargılama (Dava) Dairesi

Ön-Yargılama Dairesi'nin temel amacı, bireysel başvurularda olduğu gibi, dosyaları kabul edilebilirlik şartları bakımından incelemektir. Ayrıca duruşma başlayana kadar Mahkemenin yapması gereken işlemleri ve verilmesi gereken ara kararları vermek görevi de Ön-Yargılama Dairesi tarafından yerine getirilir (Ulusoy 2008:38). Bu husus Statü'nün 15'inci maddesinin üçüncü fıkrasında "Savcı, bir soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğuna karar verirse, Ön-Yargılama Dairesi'nden, topladığı destekleyici belgeleri sunarak bir soruşturma yetkisi talebinde bulunur. Mağdurlar Ön-Yargılama Dairesi'ne Usul ve Delil Kurallarına uygun olarak açıklama yapabilirler." şeklinde ifade edilmiştir. Hükümden de anlaşılabacağı üzere Ön-Yargılama Dairesi'nin temel görevlerinden biri, soruşturma yetkisi talebini karara bağlamaktır. Soruşturma yetkisi talebi savcı tarafından yapılır. Savcı, herhangi bir soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller/gerekçeler olduğuna kanaat getirirse, Ön-Yargılama Dairesi'nden, topladığı destekleyici belgeleri de sunarak, soruşturma yetkisi talebinde bulunur.

Statü'nün 15'inci maddesinin dördüncü fıkrasına göre, Ön-Yargılama Dairesi, savcılığın talebini ve sunduğu belgeleri inceler veya soruşturmanın başlatılması yetkisini verir ya da savcılığın talebini reddeder. Ön-Yargılama Dairesi karar verirken, savcılığın sunduğu verilerin yeterli ve makul olup olmadığını ve davanın mahkemenin yargı yetkisine girip girmediğini inceler. Savcının sunduğu belgeler soruşturmayı derinleştirmek için makul veriler niteliğinde olduğuna kanaat getirilirse davanın kabul

edilebilirliğine karar verilir. Ayrıca bunun için davanın da UCM'nin yetki alanına girmesi gerekir. Savcının soruşturma yetkisinin verilmesine ilişkin talebin Ön-Yargılama Dairesi'nce reddedilmesi, Savcının sonradan aynı durumla ilgili olarak, yeni vaka, belge ve delillere dayalı bir talepte bulunmasına engel teşkil etmemektedir.

Duruşma öncesinde, yargılanacak kişilerin mahkeme önüne getirilmesi için çağrı belgesinin çıkartılması, yakalama ve tutuklama emirleri gibi talepler savcılık tarafından yapılır ve savcının bu talepleri hakkında karar verme ve iddianamenin onaylanması duruşmasını yapma yetkisi de Ön-Yargılama Dairesi'ne aittir (Ulusoy 2008:37-38). Dairenin burada belirtilen yetkileri Statü'nün 58'incin maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

2. Yargılama (Dava) Dairesi

Yargılama dairesi, yargıçlar arasından seçilecek 3 yargıçtan oluşur. Mahkeme başkanlığı, davaları görmek üzere yargılama dairesini oluşturur. Başkanlığın temel görevlerinden biri de yargısal/hukuki işlevlerini yerine getirirken davaları oluşturup, daireye göndermektir. Yargılama dairesinin oluşturulmasının ön şartı iddianamenin ön-yargılama dairesi tarafından onaylanmasıdır.

Statü'nün "Dava Dairesinin Görev ve Yetkileri" başlıklı 64'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre, "Dava Dairesi, mahkemeyi adil ve süratli şekilde yürütmek, hem sanığın haklarına tam olarak saygı göstermek hem de tanık ve mağdurların korunmasını gözetmek için gerekli her türlü önlemi alır."

Mahkemenin öncelikli ve temel görevi, sanık, tanık ve mağdur haklarını korumak suretiyle, adil ve süratli bir yargılama yapmaktır (Aksar 2022:331).

Yargılamayı yapacak dava dairesi, taraflara danışarak, yargılama işlemlerinin adil ve süratli bir şekilde gerçekleşmesini kolaylaştırmak için gerekli prosedürü belirler. Ayrıca yargılamada kullanılacak dil veya dilleri tespit eder ve yargılamaya hazırlanmak için, yargılamanın başlamasından makul bir süre önce, daha önce açıklanmamış bilgi ve belgelerin açıklanmasını sağlar (Statü m. 64/3).

Dava Dairesi, yargılama başlamadan önce veya yargılama sürecince, tanıkların hazır bulundurulmalarını ve ifade vermelerini, davayla alakalı delillerin toplatılmasını ve yeni delillerin ibrazını, gizli bilgi ve belgelerin korunmasını, sanık, tanık ve mağdur haklarının korunmasını sağlar ve davayla ilgili her konuda karar verme yetkisine sahiptir (Statü m. 64/6).

Yargılama, kural olarak, aleni bir biçimde yapılır (Aksar 2022:337). Ancak gerekli hallerde yargılamanın kapalı olarak yapılması da mümkündür. Dolayısıyla dava ve duruşmaların yönetilmesi konusundaki yetki Dava Dairesi'ne aittir ve Daire, yargılamanın bütün aşamalarını doğru bir biçimde gösteren duruşma zabıtlarının tutulmasını ve bunların Yazı İşleri Bürosu'nda muhafaza edilmesini sağlar (Statü m. 64/9-10).

Dava Dairesi, yargılama sonucunda, sanığın masum olduğuna ya da Statü'nün 5'inci maddesinde²³ belirtilen bir suç işlemekten mahkûmiyetine hükmeder. Hâkimlerin kararı oy birliği ile vermeye çalışacakları, ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda salt çoğunlukla da kararın verilmesi mümkündür. Statü'nün 77'nci maddesinde öngörülen en ağır ceza azami 30 yılı aşmamak kaydıyla belirli süreli hapis ya da çok ciddi hallerde, suçun ağırlığının ve sanığın şahsi durumunun elvermesi halinde müebbet hapis cezasıdır. Mahkeme ayrıca, hapis cezasına ek olarak para cezasına ve üçüncü şahısların iyi niyetli olarak kazandıkları haklarına hâlel getirmeksizin, suçtan doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen mallar, varlıklar ve kazançlara el konulmasına da hükmedebilir.

3. İstinaf Dairesi

Bu dairenin adı bazı kaynaklarda temyiz (Aksar 2022:64; Küçük 2022:507; Poyraz ve Önen 2019:215; Sarıgüzel 2013) bazı kaynaklarda ise istinaf dairesi (Beyazıt 2008:62; Kaya 2020:50; Ulusoy 2008:40) olarak ifade edilmiştir. Biz istinaf terimini tercih ettik. Zira İstinaf Dairesi, Dava Dairesi'nin kararlarını onaylamak ya da bozmakla yetinmemekte, gerekli hallerde yargılama yapabilme, yani dava dosyasını ele alabilme yetkisini de haizdir. Diğer bir ifadeyle İstinaf Dairesi, sadece bir temyiz dairesi gibi değil istinaf dairesi gibi karar verebilmekte ve Dava Dairesi'nin

²³ Statü'nün “Mahkemenin Yargı Yetkisine Giren Suçlar” başlıklı 5'inci maddesi: “1. Mahkemenin yargı yetkisi, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren çok ciddi suçlar ile sınırlıdır. Mahkeme, bu tüziğe uygun olarak, aşağıdaki suçlarla ilgili yargı yetkisine sahiptir: (a) Soykırım suçu; (b) İnsanlığa karşı suçlar; (c) Savaş suçları; (d) Saldırı suçu.”

sahip olduğu bütün yetkilere de sahiptir. Bu nedenle bu daire için "Temyiz Dairesi" yerine "İstinaf Dairesi" kavramının kullanılmasının daha isabetli olduğu ifade edilmelidir (Ulusoy 2008:41).

Başkan ve 4 hâkimden oluşan İstinaf Dairesi'nin, Dava Dairesi'nin verdiği kararları hem esas hem de usul bakımından inceleme yetkisi vardır. Dava Dairesi'nce verilen kararlara karşı savcı veya sanık istinafa başvurabilir. Savcı usul hatası, maddi hata ya da hukuki hata sebebine dayanarak; sanık ise belirtilen sebeplere ilaveten yargılama sürecini veya kararın adilliğini, doğruluğunu etkileyecek herhangi bir nedenin varlığına dayanarak istinaf başvurusunda bulunabilir. Başvuru neticesinde İstinaf Dairesi, Dava Dairesi'nin kararı hakkında, onama, değiştirme veya davanın farklı bir Dava Dairesi önünde yeniden görülmesine karar verebilir. Ancak önemle belirtilmelidir ki, sanık tarafından yapılan başvuruda, İstinaf Dairesi, sanık aleyhine olacak şekilde cezayı arttırıcı bir karar veremez veya farklı nedenlerden dolayı ek mahkûmiyet kararları veremez. Başka bir ifadeyle aleyhe bozma yasağı İstinaf Dairesi tarafından da uygulanmaktadır.

C. SAVCILIK BÜROSU

Savcılık, mahkemenin ayrı bir organı olarak bağımsız bir biçimde hareket eder. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlarda suç ihbarlarını ve dayanakları olan her türlü bilgiyi kabul etmekten, bunları incelemekten ve Mahkemenin önünde araştırma ve soruşturmayı yürütmekten sorumludur (Statü m. 42/1).²⁴ Savcılık

²⁴ Statü m. 42/1: "Savcılık Bürosu, Mahkemenin müstakil bir organı olarak bağımsız hareket eder.

Bürosu'nun hiçbir üyesi dıştan verilebilecek talimata göre hareket etmez. Savcı, Taraf Devletler Meclisi (*Assembly of State Parties*) tarafından üye tamsayısının bir fazlasının gizli oyuyla seçilir. Savcıların görev süreleri, ilke olarak 9 yıldır. Fakat seçim esnasında daha kısa bir görev süresinin belirlenmesi de mümkündür. Savcıların tekrar seçilmeleri mümkün değildir. Savcılık Bürosu'nda Savcıdan başka, ona yardımcı olmak üzere seçilen Savcı Yardımcı/ları da bulunmaktadır. Savcı Yardımcı/ları da, Savcı tarafından belirlenecek listeden Taraf Devletler Meclisince seçilirler. Savcı, her savcı yardımcılığı makamı için üç aday gösterir. Savcı yardımcılarının görev süreleri aksi kararlaştırılmadıysa 9 yıldır ve tekrar aynı göreve seçilmeleri mümkün değildir. Savcılar görevlerini tam zamanlı olarak icra ederler. Savcı ve Savcı Yardımcı/ları, aynı devletin vatandaşı olamazlar (Statü m. 42/2).²⁵ Savcılık Bürosu'nda görev yapacak Savcı ve Savcı Yardımcı/ları, Mahkemenin çalışma dillerinden (İngilizce, Arapça, Fransızca, Rusça, Çince ve İspanyolca) en az birini mükemmel seviyede bilmeleri ve akıcı şekilde konuşabilmeleri gerekir. Savcı ve Savcı Yardımcı/ları yüksek ahlaki değerlere sahip ve ceza davaları konularında yüksek uzmanlık ve geniş deneyim sahibi kişiler olmalıdır.²⁶

Mahkemenin yetkisine giren suçlarda suç ihbarlarını ve dayanakları olan her türlü bilgiyi kabul eder, bunları inceler ve Mahkemenin önünde araştırma ve soruşturmayı yürütür. Savcılık Bürosunun hiçbir mensubu dış bir kaynaktan talimat beklemeyi ve dıştan verilebilecek talimata göre hareket etmez.”

²⁵ Statü m. 42/2: “Büronun başkanlığını, Savcı yapar. Savcı, Büronun ve büro mensuplarının, tesislerinin ve kaynaklarının yürütme ve yönetiminde tam yetkiye sahiptir. Bu Tüzüğe göre Savcının yapması gereken görevlerin herhangi birini yapmaya yetkili bir veya daha fazla yardımcısı bulunur. Savcı ile Yardımcısı veya Yardımcıları, farklı devletlerin vatandaşı olmalıdırlar ve bu görevlerini tam zamanlı olarak ifa ederler.”

²⁶ Statü m. 42/3: “Savcı ve Savcı Yardımcıları yüksek ahlak sahibi ve ceza davaları konularında yüksek uzmanlık ve geniş deneyim sahibi kişiler olmalıdır. Mahkemenin çalışma dillerinden en az birine çok iyi hakim

D. KALEM TEŞKİLATI/YAZI İŞLERİ BÜROSU

Mahkeme Yazı İşleri Bürosu (Kalem), Mahkemenin adli nitelikte olmayan görev ve işlerinin idare edildiği bürodur. Yazı İşleri Bürosu'nun temel görevi, Mahkemenin bürokratik işlerine ilişkin gerekli hizmeti sağlamaktır. Statü'nün 43'üncü maddesinin birinci fıkrasında göre Büro, Yazı İşleri Bürosu Başkanı (Başkâtip) tarafından idare edilir ve Başkan (Başkâtip), Mahkemenin başlıca idari yetkilisidir. Büro Başkanı yetkilerini Mahkeme Başkanının denetim ve gözetiminde kullanır.

Başkan (Başkâtip) ve Büro Başkan Yardımcısı (Kâtip), yüksek ahlak sahibi ve üst düzeyde yetkin kimseler olmalı ve Mahkemenin çalışma dillerinden en az birisini mükemmel derecede bilmeli ve akıcı şekilde konuşmalıdırlar. Hâkimlerin kendi aralarında yapacakları gizli oylama sonucu oyçokluğuyla seçilirler. Bu konuda, Taraf Devletler Meclisinden gelecek tavsiyeler de dikkate alınır. Başkâtibin görev süresi 5 yıl olup tekrar seçilebilir ve tam mesai hizmet verir.²⁷

SONUÇ

Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1998 yılında Roma'da gerçekleştirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Yönelik Roma Diplomatik Konferansı'nda uzun müzakereler sonunda kabul edilen nihai metnin 60. devletin onayından sonra 1

olmalı ve bu dillerden birini akıcı şekilde kullanabilmelidirler.”

²⁷ Statü m. 43/5: “Yazı İşleri Bürosu Başkanının görev süresi beş yıldır. Süre bitiminde bir dönem daha seçilebilir ve tam zamanlı olarak görev yapar. Büro Başkan Yardımcısı da beş yıl veya yargıçların salt çoğunlukla belirleyebileceği daha kısa bir dönem için görev yapar ve ihtiyaç duyulduğu şekilde görev yapmak kaydıyla seçilebilecektir.”

Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe giren Roma Statü'sü ile birlikte kurulmuş, daimi Statü'de, bağımsız ve uluslar üstü bir kuruluş konumundadır. Mahkemenin beklenenin de ötesinde bir destek görmesi evrensel adalete duyulan bir özlemin sonucu olarak değerlendirilebilir. Mahkemenin kurulmasında *ad hoc* mahkemelerin katkılarının yanı sıra, İkinci Dünya Savaşında yaşanan büyük insanlık dramlarının ve daha sonraki süreçte de soğuk savaş döneminin sona ermesi büyük ölçüde etkili olmuştur. Soğuk savaş döneminin sona ermesi ile birlikte devletler uluslararası belgelerle de kabul edilen en temel hakları olan “egemenlik/bağımsızlık” haklarından daha fazla ödün vermeye başladılar. Bu tür bir mahkemeyi egemenliklerine bir tehdit unsuru olarak algılayan devletler, 20. yüzyılda tanık oldukları iki büyük savaşın sonunda insancıl hukuk kurallarına eskisinden çok daha fazla gereksinim duyduklarının farkına vardılar.

Soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu en ciddi uluslararası suçlar olarak kabul edilmiştir. UCM, bu suçları yargılama yetkisine sahip bir mahkemedir. Ulusal yargı sistemlerinde yer alan diğer suç tipleri ile kıyasladığımızda, sözü edilen suçlar sadece işlendiği toplumu ve o toplumun kamu düzenini değil aynı zamanda uluslararası toplumu ve kamu düzenini de tehdit eden suçlardır. Bu özelliklerinden dolayı, bu suçların UCM'nin yargılama yetkisi dâhilinde olması büyük bir gelişmedir. Bu suçlardan bazılarının yargılanmasına yönelik çabalar daha eski tarihlere dayanmakta ise de, Mahkeme, bu yolda atılmış en somut adımdır.

Mahkemenin belirtilen suçlar bakımından tarafsız, bağımsız ve etkili yargılama yapabilmesi için Mahkemenin idari yapılanmasının da buna uygun olarak kurgulanmış olması önemlidir. Roma Statü'süne göre UCM, Başkanlık, Yargılama Dairesi (Ön-Yargılama Dairesi, Yargılama Dairesi ve İstinaf Dairesi), (c) Savcılık Bürosu ve (d) Yazı İşleri Bürosu (Kalem Birimi) olmak üzere dört birimden oluşmaktadır. Görüldüğü üzere Mahkemenin yargılama faaliyetleri üç farklı bölüm ya da daire tarafından yürütülmektedir. Bu daireler Yargılama, Ön-Yargılama ve İstinaf Daireleridir. Bu şekilde UCM kendi içinde bir yargılama ve denetleme mekanizması oluşturmuştur. Bu şekilde yargılamalar daha adil bir şekilde yapılmaktadır. UCM'nin Taraf Devletler Meclisi tarafından 9 yıllık görev süresi için seçilen 18 hâkimin vardır. Bu hâkimlerden altısı Yargılama (Dava) Dairesi'nde, yedisi Ön-Yargılama Dava Dairesi'nde ve biri Mahkeme Başkanı olmak üzere beş hâkim de İstinaf Dairesi'nde görev yapmaktadır. Hâkimlerin dairelere atanmalarında, yapacakları görev ve bu görev ile ilgili bilgi ve deneyimleri göz önünde bulundurulmaktadır. Hâkimlerin, özellikle, ceza, usul ve uluslararası hukuk gibi farklı alanlardaki uzmanlıklarında uzaman kişilerden olması dikkat edilmektedir. Bu yolla her bir bölüm tarafından yerine getirilecek görevin niteliği ve hâkimlerin uzmanlık alanları örtüşmüş olur. Ön-Yargılama Daire'sinin hâkimlerinin, ceza yargılaması tecrübesi olan hâkimlerden oluşturulması, yargılamanın adil bir biçimde yürütülmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

UCM'nin daha etkin ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için, bugün bütün uluslararası toplum açısından tehlike oluşturan

terörizm, uyuşturucu madde ve insan ticaretini Statü'sünde saydığı diğer suçların arasına dâhil edilmelidir. Bunu gerçekleştirerek henüz Statü'ye taraf olmamış Türkiye gibi bazı devletlerin de desteğini alabileceği temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksar, Yusuf. 2022. *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Beyazıt, Özgür. 2008. “Uluslar Arası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Yetkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bosuter, Melike. 2007. “Uluslararası Ceza Divanı’nın Yargılama Yetkisini Kullanması”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Burke-White, William W. 2008. “Proactive Complementarity: The International Criminal Court and National Courts in the Rome System of Justice”. *Harvard International Law Journal* 49(1):53-108.

Erten, Makbule Ezgi. 2024. “Bireysel Cezai Sorumluluğun Gelişimi: Ad Hoc Mahkemelerden Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne Geçiş”. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 4(1):253-85. doi: 10.59909/khm.1351448.

Karakehya, Hakan. 2008. “Uluslararası Ceza Mahkemesi Ve Uygulanabilir Hukuk”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57(2):1. doi: 10.1501/Hukfak_00000000289.

Kaya, Burak. 2020. “Uluslararası Ceza Hukuku’nda Evrensellik İlkesi”. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi* 2(1):46-60.

Koca, Zafer. 2013. “İnsanlık Suçunun Önlenmesi ve Mağdurun Korunmasında Uluslararası Ceza Hukuku ve

Uluslararası Ceza Mahkemesinin Önemi ve Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçük, Merve. 2022. “Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması”. *TBB Dergisi* (158):493-519.

Önok, Rıfat Murat. 2003. *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*. 1. bs. Ankara: Turhan Kitabevi.

Özkartal, Yusuf. 2023. “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi Kapsamında Soykırım Suçu”. YL Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Poyraz, Yasin ve Ömer Vehip Önen. 2019. “Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* (1):187-222. doi: 10.33432/ybuhukuk.537896.

Sarıgüzel, Hacı. 2013. “Uluslar Arası Ceza Mahkemesi”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* (3):230-73.

Tokdemir, Sercan. 2023. “A Global Stream from Adversarial Justice to Non-Adversarial Justice: Is There a Tendency to Inquisitorial Tradition in the Criminal Procedure of the International Criminal Court?” *Law & Justice Review* (26):15-48.

Tokdemir, Sercan. 2023. “The Jurisdiction of the International Criminal Court: A Critical Legal Scrutiny on the Principle of Complementarity Adopted in the Rome Statute”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 13(1):107-28. doi: 10.32957/hacettepehdf.1237328.

Ulusoy, Orun. 2008. *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. İzmir: Etki Matbaacılık.

Zorlu, Süleyman Emre. 2016. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve Bm Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişı Üzerindeki Yetkileri”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24(2):111-50. doi: 10.15337/SUH.2017.3.